

ANALYTICKÉ VÝCHODISKÁ OBCÍ HANDLOVSKEJ DOLINY

2023

Obsah

1 ANALYTICKÉ VÝCHODISKÁ	3
1.1 ANALÝZA VNÚTORNÉHO PROSTREDIA	3
1.1.1 CHARAKTERISTIKA MIKROREGIÓNU	3
1.1.2 PRÍRODNÝ POTENCIÁL	5
1.1.3 ZÁKLADNÁ CHARAKTERISTIKA OBCÍ.....	13
1.1.4 CHRENOVEC-BRUSNO	14
1.1.5 JALOVEC.....	17
1.1.6 LIPNÍK	19
1.1.7 MALÁ ČAUSA	22
1.1.8 RÁZTOČNO.....	28
1.1.9 VEĽKÁ ČAUSA.....	36
1.1.10 HOSPODÁRENIE SAMOSPRÁV	41
1.1.11 ĽUDSKÝ POTENCIÁL	47
1.1.12 EKONOMICKÝ POTENCIÁL ÚZEMIA	53
1.1.13 OBČIANSKA VYBAVENOSŤ	59
1.1.14 TECHNICKÁ INFRAŠTRUKTÚRA A ŽIVOTNÉ PROSTREDIE.....	71
2 ANALÝZA VONKAJŠIEHO PROSTREDIA	80
Graf 1 Zdroje príjmov, rok 2021	43
Graf 2 Výdavky obcí, 2021	43
Graf 3 Celkový dlh na obyvateľa obce v €.....	44
Graf 4 Hrubá majetková sila na obyvateľa v €	45
Graf 5 Čistá hodnota majetku na obyvateľa obce v €.....	45
Graf 6 Reprodukčná schopnosť obcí.....	46
Graf 7 Reprodukčná sila obce	46
Graf 8 Vývoj počtu obyvateľov v obciach	47
Graf 9 Prirodzený prírastok a prirodzený úbytok obyvateľstva	48
Graf 10 Migračné saldo	48
Graf 11 Hustota obyvateľov	49
Graf 12 Národnostné zloženie obyvateľstva v obciach.....	49
Graf 13 Vierovyznanie obyvateľov podľa obcí.....	50
Graf 14 Štruktúra obyvateľov podľa veku za územie.....	50
Graf 15 Štruktúra obyvateľstva podľa veku do 14 rokov	51
Graf 16 Štruktúra obyvateľstva podľa veku 15-64 rokov	51
Graf 17 Štruktúra obyvateľstva podľa veku 65 rokov +	51
Graf 18 Vzdelanostná úroveň obyvateľstva v území	52

Graf 19 Vzdelanostná úroveň obyvateľstva podľa obcí	53
Graf 20 Vývoj počtu FO v území podľa obcí.....	54
Graf 21 Vývoj počtu právnických osôb v území podľa obcí	54
Graf 22 Ekonomicky aktívne obyvateľstvo v území	55
Graf 23 Ekonomicky aktívne obyvateľstvo v členení podľa obcí.....	56
Graf 24 Vývoj počtu nezamestnaných v obciach	58

Obrázok 1 Poloha mikroregiónu.....	4
------------------------------------	---

Tabuľka 1 Využitie pôdy v roku 2021.....	6
Tabuľka 2 Klimatické oblasti	9
Tabuľka 3 Prehľad klimatických údajov	9
Tabuľka 4 Základná charakteristika obcí	14
Tabuľka 5 Plnenie rozpočtu obcí	42
Tabuľka 6 Majetok obcí.....	44
Tabuľka 7 Zloženie obyvateľstva podľa pohlavia vrátane prepočtu indexov	47
Tabuľka 8 Ekonomicky najsilnejšie subjekty v území.....	55
Tabuľka 9 Ekonomická aktivita v území podľa sektorov	56
Tabuľka 10 Najväčší zamestnávateľia v okrese Prievidza	57
Tabuľka 11 Vývoj miery nezamestnanosti za okres Prievidza.....	58
Tabuľka 12 Bytový a domový fond v území podľa obcí	59
Tabuľka 13 Prehľad subjektov, ktorých služby sú prioritne využívané v sociálnej oblasti	60
Tabuľka 14 Vývoj počtu žiakov ZŠ.....	62
Tabuľka 15 Vývoj počtu detí MŠ.....	62
Tabuľka 16 Zoznam spolkov a združení so sídlom v území.....	64
Tabuľka 17 Dĺžka miestnych komunikácií	71
Tabuľka 18 Napojenosť obyvateľov na vodovod zo spoločného zdroja v členení podľa obcí.....	73
Tabuľka 19 Vykurovanie domácností plynom v členení podľa obcí.....	73
Tabuľka 20 Hlavné znečisťujúce látky v ovzduší	75
Tabuľka 21 Najvýznamnejšie zdroje podzemnej vody	76
Tabuľka 22 Odpady v členení po obciach	78

1 ANALYTICKÉ VÝCHODISKÁ

Spracovanie primárnej analýzy predstavuje hlavný informačný zdroj na kvalifikované rozhodovanie v procese plánovania.

Cieľom primárnej analýzy je identifikovať vnútorné rozvojové potenciály a limity, ale aj prehĺbiť poznanie príčin vzniku problémov a obsahu výziev, ktoré vyplývajú z vývoja a súčasného stavu územia aj na základe sledovania štatistických údajov a zisťovania za obdobie minimálne 5 a viac rokov.

1.1 ANALÝZA VNÚTORNÉHO PROSTREDIA

Analýza vnútorného prostredia predovšetkým hodnotí disponibilné zdroje územia prioritne prírodné, ľudské, finančné, ale aj nehmotné v podobe spolupráce, kultúrneho dedičstva a pod.. Zároveň obsahuje aj zhodnotenie doterajšieho rozvoja územia a napĺňanie opatrení a stanovených cieľov.

1.1.1 CHARAKTERISTIKA MIKROREGIÓNU

Mikroregión sa nachádza v Trenčianskom kraji, v okrese Prievidza, v Handlovskej kotline. Handlovská kotlina predstavuje juhovýchodný výbežok Hornonitrianskej kotliny. Handlovská kotlina je obklopená pohorím Žiar (S a SV), Vtáčnik(J a JZ), Kremnické vrchy (V a JV) a Hornonitrianskou kotlinou (Z a SZ). Nadmorská výška sa pohybuje od 285 m n. m. - údolie rieky Handlovka, do okolo 800m.n.m v katastri obce Ráztočno. Jej dĺžka je približne 14km s priemernou šírkou 5km.

Územie Handlovskej doliny je charakteristické výraznou členitosťou, ktorým preteká rieka Handlovka. Je obkolesená vencom pohorí a čiastočne otvorená len v smere toku rieky Handlovka.

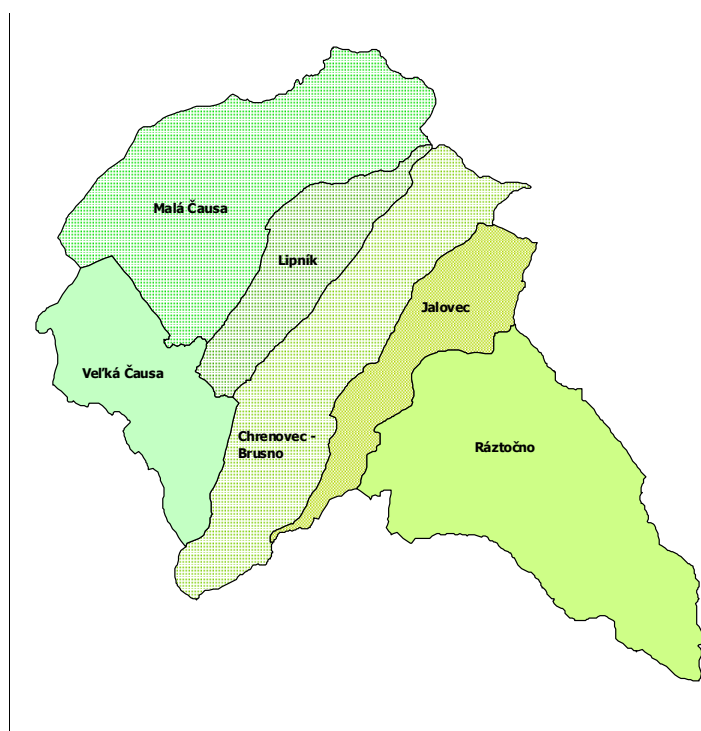
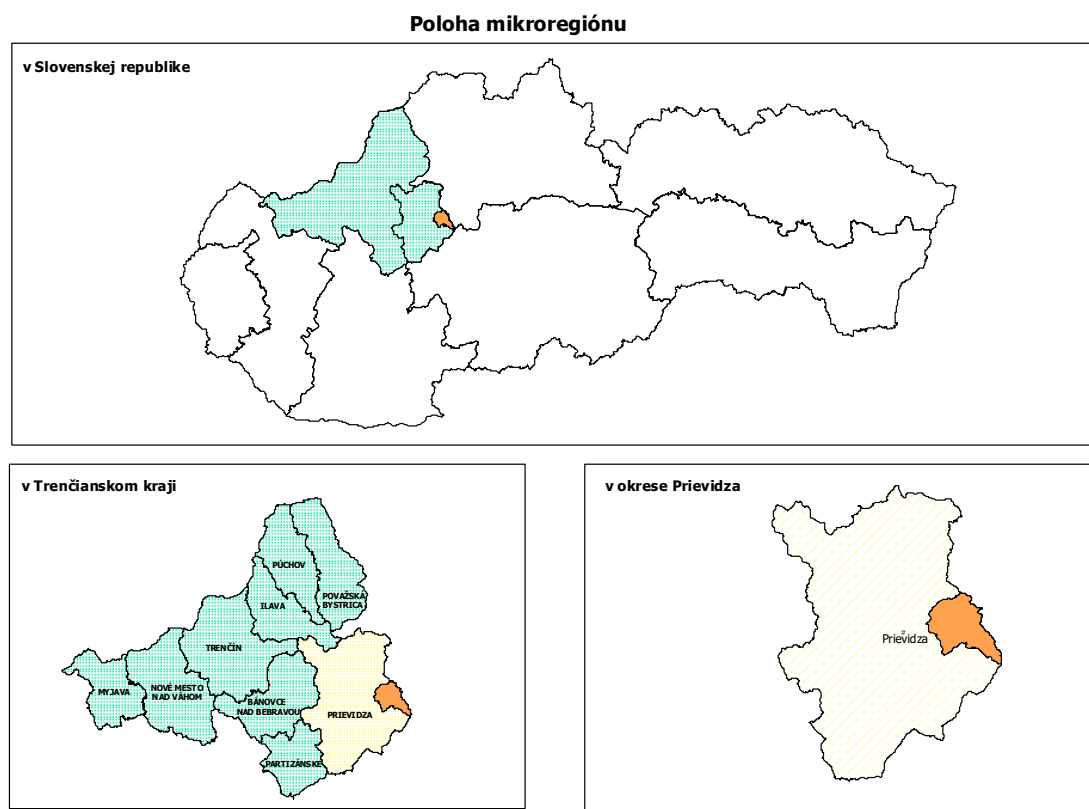
Územie obcí Handlovskej doliny je v zmysle zákona č. 50/1976 Zb. v znení neskorších predpisov a vyhlášky MŽP SR č.55/2001 Z.z. vymedzené hranicami katastrálnych území jednotlivých obcí.

Leží na trase cesty I/50 Trenčín – Bánovce - Prievidza – Handlová - Žiar, ktorá je považovaná za hornonitriansku sídelnú rozvojovú os. Obce ležia na uvedenej osi, resp. sú dostupné priamymi odbočkami z uvedenej trasy v dĺžke cca 2 km. ¹

Mikroregión je tvorený administratívno - správnymi územiami šiestich susedných obcí – Chrenovec-Brusno, Jalovec, Lipník, Malá Čausa, Ráztočno a Veľká Čausa.

¹ Zdroj: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obcí Handlovskej doliny 2007-2008 s výhľadom do roku 2013

Obrázok 1 Poloha mikroregiónu

Zdroj: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obcí handlovskej doliny 2007-2008 s výhľadom do roku 2013

Obce mikroregiónu patria k typickým vidieckym sídlam. Majú lokálny význam. Centrum vyššieho významu je mesto Handlová a okresné mesto Prievidza. Rozloha riešeného územia je 64,58km². K 31.12.2021 na základe štatistického sčítania v obciach žilo 4 973obyvateľov. Priemerná hustota obyvateľov je 81,95 obyvateľa na km². Najvyššia hustota obyvateľov 112,95 obyvateľa na km² je v strediskovej obci Chrenovec-Brusno a najnižšia v podhorskej obci

Malá Čausa 45,54 obyvateľa na km².

Obce handlovskej doliny sú zakladateľmi Združenia obcí Handlovskej doliny. Na základe predchádzajúcich skúseností spoločného plánovania rozvoja územia na partnerskom princípe prerástla spolupráca do vzniku občianskeho združenia Žiar, ktoré má štatút miestnej akčnej skupiny.

Obce handlovskej doliny sú súčasťou Spoločného stavebného úradu so sídlom v Handlovej, ktorý zabezpečuje:

- činnosť, podklady, rozhodnutia a kontrolu v oblasti stavebného konania, kontrolu dodržiavania stavebného zákona,
- v sociálnej oblasti agendu odľahčovacej služby,
- v oblasti školstva - odvolania voči rozhodnutiu riaditeľa Základnej školy, napr. prijatie žiaka do školy, odklad školskej dochádzky, dodatočný odklad školskej dochádzky, oslobodenie žiaka od vzdelávania sa v jednotlivých vyučovacích predmetov, kontrolovanie všeobecne záväzných právnych predpisov v oblasti výchovy a vzdelávania, odborné a poradenské činnosti na úseku školstva, priestupky na úseku školstva, zanedbávanie povinnej školskej dochádzky.

Okrem toho sú členmi Združenia miest a obcí Hornej Nitry a Združenia miest a obcí Slovenska. Zároveň sú súčasťou územia, ktoré je zaradené do transformácie uholného regiónu hornej Nitry.

1.1.2 PRÍRODNÝ POTENCIÁL

Podľa geomorfologického členenia patrí územie do alpsko-himalájskej sústavy, podsústavy Karpaty, provincie Západné Karpaty a subprovincie vnútorné západné Karpaty. Územie mikroregiónu leží v dvoch oblastiach a to v oblasti Fatransko-Tatranskej, ktorá je tvorená celkami Žiar, podcelkom Horeňovo a Rovne, celkom Hornonitrianska kotlina, podcelkom Handlovská kotlina. Oblasť Slovenské stredohorie zastupuje celok Vtáčnik, podcelkom Vysoký Vtáčnik a celkom Kremnické vrchy s podcelkom Kunešovská hornatina. Orografický celok Vtáčnik je súčasťou chránenej krajinej oblasti (CHKO) Ponitrie, ktorá do záujmového územia zasahuje len okrajovo. Vznik Handlovskej kotliny je viazaný na tektonickú činnosť, ale aj na erózne akumulčné procesy. Zlomové poruchy sa uplatňujú morfológicky aj vo vnútri kotliny najmä na predhorí Žiaru. Svojou nadmorskou výškou 450 m patrí Handlovská kotlina medzi kotliny stredného výškového stupňa. Reliéf je prevažne pahorkatinový s nízkymi chrbtami a plytkou dolinou. Nižšiu časť dna kotliny vytvorili rieka Handlovka a potoky eróziou a uložením náplavových kužeľov a vrstiev štrkopieskov do údolnej nivy. Je vyplnená pliocénymi sedimentmi, aluviálnymi nánosmi, sprašou a sutinou. Vyšší pahorkatinový stupeň tvorí pliocénna pahorkatina s pomerne plytko členeným reliéfom, zložená z rôznych hornín. Ide prevažne o treťohorné morske a jazerné sedimenty.²

Prírodné podmienky, ktoré majú vplyv na poľnohospodárstvo, členia územie na kotlinovú oblasť a na horské a podhorské časti.

² Zdroj: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obcí Handlovskej doliny 2007-2008 s výhľadom do roku 2013

Tabuľka 1 Využitie pôdy v roku 2021

Obec	Spolu v ha	Poľnohospodárska pôda				Nepoľnohospodárska pôda				
		Orná pôda	Trvalé kultúry	TTP	Spolu poľ. pôda	Lesný pozemok	Vodná plocha	Zastavaná plocha	Ostatná pôda	Spolu nep.p.
Chrenovec-Brusno	1231	106	20	420	546	589	10	65	21	685
Jalovec	602	116	7	121	244	321	5	26	6	358
Lipník	549	1	8	247	256	250	5	34	4	293
Malá Čausa	1535	178	14	308	500	982	5	39	9	1035
Ráztočno	1759	62	21	492	575	1 052	15	77	40	1184
Veľká Čausa	781	192	8	216	416	302	11	45	7	365
SPOLU	6 457	655	78	1 804	2 537	3 496	51	286	87	3 920
Využitie	100	10%	1%	28%	39%	54%	1%	4%	1%	61%

Zdroj: ŠÚ SR 2021

Na základe údajov z roku 2021 a porovnania údajmi z roku 2004 môžeme skonštatovať, že v území ustupuje orná pôda trvalým trávnatým porastom. Najvýraznejší úbytok 11% je zaznamenaný v obci Chrenovec-Brusno. Napriek tejto zmene môžeme konštatovať, že poľnohospodárska pôda zaberá 39%. Z celkovej rozlohy má najväčší podiel ornej pôdy obec Veľká Čausa a najmenej ornej pôdy je v obci Lipník.

Najväčším obhospodarovateľom pôdy je AGROPRODUKT SLOVAKIA, a.s.. Okrem toho v území pôsobí 5 SHR a 35 registrovaných fariem. V obci Malá Čausa je evidovaná 1 farma s chovom voľne žijúcej zveri.

Územie mikroregiónu je tvorené kryštálicko-druhotným pohorím Žiar, neovulkanickým pohorím Vtáčnik a paleogénou vnútrokarpatskou panvou Handlovskej kotliny. Z východu zasahujú výbežky neogénneho vulkanitu Kremnické vrchy podcelkom Kunešovská hornatina. Orografický celok Vtáčnik zasahuje do sledovaného územia severnou časťou podcelku Vysokého Vtáčnika. Vtáčnik má stratovulkanickú stavbu, v ktorej sa striedajú pokryvy neogénnych vulkanitov, z ktorých dominujú bazaltické a pyroxenické andezity a ich pyroklastiká – tufy a tufity s podradeným výskytom ryolitov a dacitov. Súčasný reliéf pohoria je značne rozrušený do sústavy chrbtov a zárezov, oddelených hĺbkovými údoliami. Pohorie je rozdelené do štyroch podcelkov, z nich najmohutnejší s nadmorskou výškou 1 000 – 1 300 m n.m. je ústredný chrbát Vysokého Vtáčnika. Do riešeného územia zasahujú severné výbežky Vysokého Vtáčnika. V tejto časti dosahuje pohorie nadmorskú výšku 600 – 900 m.n.m. Na východnom okraji pohoria došlo vzhľadom ku geologickej stavbe (nepriepustné plastické horniny) k svahovým pohybom blokového charakteru, ktoré doprevádza množstvo zosuvov, zemských prúdov a iných typov svahových porúch. Handlovská kotlina je vyplnená paleogénnymi sedimentmi s premenlivým podielom pieskovcov, lovcov, slieňovcov a sčasti neogénnymi ílmi pieskami a štrkami. Severozápadnú časť kotliny tvoria oligocénne pieskovce a ílovce, ktoré prechádzajú do oligocénnych pieskovcov a vápencov, tvoriacich predhorie Žiaru a severné predhorie Vtáčnika. Centrálnu časť Handlovskej kotliny tvoria oligocénne pieskovce a vápnité ílovce. V nadloží týchto mäkkších hornín leží vulkanický komplex andezitov a ich pyroklastík, čo vytvára priaznivé podmienky pre vznik zosuvných procesov.

Centrálna časť celku Žiar je budovaná kryštalinikom tatrika, tvoreným hercýnskymi porfýrickými a leukokrátymi granodioritmi a granitmi. V záujmovom území mikroregiónu sa nachádza juhovýchodná časť pohoria, ktorú tvoria hlbinné magmatity - hercýnske hybridné granodiority až tonality s prechodmi do migmatitov s ostrovčekmi biotických a dvojsľudových plagioklasových pararúl a migmatizovaných pararúl. Táto časť pohoria predstavuje kryštalikum veporika. Mezozoikum Žiaru predstavujú tri obalové série (Maheľ, 1985): ráztočianska, žiarska a malomagurská, reprezentované piesčito-ílovitými bridlicami, pieskovicami a rámsaudskými dolomitmi. Paleogén pohoria tvorí Borovské súvrstvie – prevažne karbonátové brekcie, karbonátové zlepenice, karbonátové pieskovce, organogénne a organodetritické vápence. Okrajové súvrstvie je tvorené striedaním brekcií s ílovcami a zlepenicami s ílovcami. Geologicky zložitou v záujmovom území je časť Žiaru v oblasti Rematy. Horninové podložie tvoria línie a ostrovčeky piesčitých a škvŕnitých vápencov mezozoika a neogénne vulkanity. V území sa nachádza niekoľko zlomových porúch, ktoré sčasti ohraničujú fatrikum, tvorené tmavosivými vápencami, dolomitmi a vrstevnatými ílovitými vápencami, slieňovcami a brekciami. Kremnické vrchy a ich podcelok Kunešovská hornatina zasahuje svojimi výbežkami do územia mikroregiónu len okrajovo z východnej strany. Tento geomorfologický podcelok, patriaci do skupiny mladších stratovulkánov, je budovaný epiklastickými vulkanickými brekciami, andezitmi a andezitovými porfýrmi. ³

Geomorfologické typy reliéfu

Na území mikroregiónu sa vyskytuje päť geomorfologických typov reliéfu (VÚC Žiar, 1992):

1. Fluviálna rovina s plochým reliéfom s prevahou akumulčných procesov

Tento typ reliéfu sa nachádza v recentnej časti nivy rieky Handlovky, je tvorený štrkovým podložíom a jemnejšími frakciami pokryvných sedimentov.

2. Kotlina s mierne zvlneným reliéfom s prevahou akumulčno-erózných procesov

Reliéf tvoria kotlinové pahorkatiny so svahmi s pokrovom paleogénnych a neogénnych sedimentov a členené pedimenty tvorené svahmi s pokrovom paleogénnych materiálov a vulkanických materiálov. Reliéf dominuje vo veľkej časti Handlovskej kotliny a tiahne sa ďalej do Prievidzskej časti kotliny.

3. Vrchovina s mierne členitým reliéfom s prevahou eróžno-akumulčných procesov

Vrchovinový reliéf tvoria vrchoviny s pokrovom paleogénnych sedimentov a svahy s pokrovom pieskovcov. Svahy majú amplitúdu spravidla 140 m. Tento typ reliéfu sa vyskytuje v juhovýchodnej časti kotliny s dominantným zastúpením v Handlovej a blízkom okolí.

4. Hornatina s rázsochovým reliéfom s prevahou eróžno-denudačných procesov

³ Zdroj: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obcí Handlovskej doliny 2007-2008 s výhľadom do roku 2013

Reliéf sa nachádza v severnej časti riešeného územia formou svahov s pokrovom mezezoických a kryštalicích hornín.

5. Vysočina s rássochovým reliéfom s prevahou silno erózne-denudačných procesov

Dominancia vysočinného reliéfu je v podcelku Vysokého Vtáčnika a Kunešovskej vrchoviny. Svahy sú na bočných rássochách oddelené hlbokými dolinami. Reliéf skalných lávových prúdov je zastúpený v malých ostrovčekoch, v záujmovom území je najvýraznejší výstup Veľký Grič (971 m.) a Jelení vrch.⁴

Paleontologické nálezy

Vývoj krajiny v jednotlivých geologických obdobiach je spojený s prítomnosťou rastlín a živočíchov. Z jednotlivých geologických epoch sa zachovalo v podloží územia množstvo fosílií, o čom svedčia nálezy na území mikroregiónu. V Handlovskej kotline sa našli z obdobia starších treťohôr (paleogén) v numulitických vápencoch a piesčitých slieňoch lastúrniky, ulitníky, numulity, koraly, ježovky a i.. V pieskovni pri Brusne sa okrem numulitov našiel zub žraloka. Na kopci Borová pri Ráztočne sa našli v zlepenkoch a pieskovcoch numulity a v Malej Čause v drobných zlepenkoch lastúrniky, ulitníky a numulity.

Zo začiatku mladších treťohôr (burdigal) sa zachovali v paleogénnych horninách, najmä vo svetlosivých íloch fosílie flóry iba pri Veľkej Čause. Nájdené fosílné druhy môžeme zaradiť do rastlinných spoločenstiev: lužný les (orech, dub, topol'), vlhkomilný les (libocéder, voskovník, vrbá), mezofilný les (orechovec, buk, škoricovník, lipa, banksia), suchomilný les (komtónia, pajaseň, sumach, vinič). Z tohto obdobia boli nájdené aj fosílny zvyšky rýb (kostry sledovitých rýb, zuby žraloka, šupiny morských ihel a treskovitých rýb). V pieskovni pri Veľkej Čause a na cintoríne v Malej Čause sa vyskytuje veľké množstvo skamenených morských lastúrnikov a ulitníkov.

V mladšej dobe kamennej človek začína intenzívne ovplyvňovať krajinu. Oblasť hornej Nitry je v tomto smere veľmi pozoruhodná, pretože osídlenie už v tejto dobe prenikalo vysoko do hôr. V priestore Rematy a Horeňova v pohorí Žiar sa našli početné kamenné nástroje, ktoré poukazujú na osídlenie horskej oblasti ľuďmi v starom neolite. Z geologického hľadiska sú zaujímavé pieskovcové gule v pieskovni v Brusne.

Klimatické pomery

Mikroregión handlovskej doliny leží v miernom pásme, v atlanticko-kontinentálnej oblasti, pre ktorú sú základné charakteristiky teplôt vzduchu s januárovou izotermou -5°C a júlovou izotermou 20°C. Priemerná ročná teplota vzduchu sa v tejto oblasti pohybuje medzi 0 -12°C.

⁴ Zdroj: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obcí Handlovskej doliny 2007-2008 s výhľadom do roku 2013

Handlovská kotlina leží v nadmorskej výške cca 450 m s ročným úhrnom zrážok 900 – 1 000 mm. Prevládajúci smer vetrov je S, SZ.

Z hľadiska klimatických pomerov Slovenska možno zaradiť záujmové územie do dvoch klimatických oblastí a štyroch okrskov. Západná časť územia Handlovskej kotliny (približne od katastrálneho územia obce Jalovec) spadá do teplej oblasti. Juhovýchodná časť kotliny (územia Ráztočna a Rematy,) patrí do mierne teplej oblasti.

Tabuľka 2 Klimatické oblasti

Klimatická oblasť	Vlahová charakteristika	Charakteristika okrsku		Ďalšie klimatické znaky
Teplá oblasť	$I_z = 0$ až 60, mierne vlhká	teplý, mierne vlhký, s miernou zimou		január > -3°C, LD ≥ 50
Mierne teplá oblasť	$I_z = 0$ až 60, mierne vlhká	A	mierne teplý, mierne vlhký, vrchovinový	júl ≥ 16°C, LD < 50,
Mierne teplá oblasť	$I_z = 60$ až 120, vlhká	B	mierne teplý, vlhký, vrchovinový	júl ≥ 16°C, LD < 50 nad 500 m n. m.
Mierne teplá oblasť	$I_z ≥ 120$, vlhká	C	mierne teplý, vlhký, vrchovinový	júl ≥ 16°C, LD < 50 nad 500 m n. m.

Zdroj: Atlas krajiny SR, 2002, webová stránka SAŽP

I_z – Končekov index zavlaženia LD- letný deň

Mierne teplá oblasť je na území zastúpená tromi okrskami, líšiacimi sa vlahovou charakteristikou. Na väčšine územia sa vyskytujú okrsky mierne teplej oblasti typu A a B. Typ C sa vyskytuje v lokalite Remata, ktorý je charakteristický značným výškovým rozdielom medzi údolnými a vrcholovými polohami, čo sa odráža aj v klimatických ukazovateľoch, najmä zvýšenými zrážkami a vlhkosťou.⁵

Handlovská kotlina je asi o 200 m vyššie položená ako susedná Prievidzská. To sa odzrkadľuje v poveternostných pomeroch. V porovnaní s Prievidzskou kotlinou tu jar prichádza približne o 1-3 týždne neskôr a zima o 1-2 týždne skôr.

Tabuľka 3 Prehľad klimatických údajov

Rok	2021		2020		2019		2018		2017	
Názov klimatickej stanice	Prievidza	Handlová	Prievidza	Handlová	Prievidza	Handlová	Prievidza	Handlová	Prievidza	Handlová
Úhrn zrážok za rok (v mm)	658	797	778	1093	687	859	514	631	649	784
Maximálne zrážky za 24 h (v mm)	40	44	49	58	33	36	35	28	24	34
Počet dní v roku - so snehovou prikrývkou	36	47	4	14	35	52	19	43	46	52

Zdroj: ŠR SR

Úhrn zrážok v Handlovskej kotline je vyšší ako úhrn zrážok v Prievidzskej kotline. Štatistický úrad nevykazuje podrobnejšie klimatické údaje z klimatickej stanice v Handlovej. V roku 2021 klimatická stanica v Prievidzi udávala priemernú teplotu vzduchu 10°C, minimálnu teplotu vzduchu - 19,2°C a maximálnu dennú teplotu vzduchu 36,4°C. Na základe porovnania charakteristík teploty medzi Handlovskou a Prievidzskou kotlinou podľa Atlasu krajiny SR (2002) môžeme konštatovať, že je

⁵ Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obcí Handlovskej doliny 2007-2008 s výhľadom do roku 2013

teplota v Handlovskej kotline nižšia o 1-2°C v porovnaní s Prievidzskou kotlinou. Klimatická stanica v Prievidzi uvádza 2 109 hodín trvanie slnečného svitu v roku 2021, čo je najvyššia hodnota za obdobie od roku 2013. Tento faktor je potrebné vziať do úvahy a podrobne sa ním zaoberať pri hľadaní možnosti využívania obnoviteľných zdrojov, ktorým slnečná energia je, pretože je ľahko dostupná.

Rastlinstvo

Podľa fyto geograficko-vegetačného členenia (Plesník, 2002) územie mikroregiónu patrí do bukovej zóny. V bukovej zóne zasahuje do kryštálicko-druhotnej oblasti, konkrétne do okresu Žiar a sopečnej oblasti do okresu Vtáčnik a Kremnické Vrchy.

V území boli podľa potenciálnej prirodzenej vegetácie vyčlenené nasledovné jednotky:

- **Karpatské dubovo-hrabové lesy (C)** – zastúpené dubom zimným (*Quercus petraea*), hrabom obyčajným (*Carpinus betulus*), lipou malolistou (*Tilia cordata*), javorom poľným (*Acer campestre*);
- **Dubové a cerovo-dubové lesy (Qc)** – zastúpené dubom cerovým (*Quercus cerris*), dubom zimným (*Quercus petraea*);
- **Podhorské bukové lesy (Fs)** – zastúpené bukom lesným (*Fagus sylvatica*), hrabom obyčajným (*Carpinus betulus*), javorom mliečnym (*Acer platanoides*);
- **Bukové a jedľovo-bukové lesy (F, A)** – zastúpené bukom lesným (*Fagus sylvatica*), javorom horským (*Acer pseudoplatanus*), lipou malolistou (*Tilia cordata*);
- **Bukové lesy na vápencových a dolomitových podložiach (Fc)** – zastúpené bukom lesným (*Fagus sylvatica*), borovicou lesnou (*Pinus sylvestris*)

Podľa smernice o biotopoch (č. 92/43/EEC) boli na území Handlovskej kotliny a priľahlých pohorí vytypované významné biotopy s charakteristickými rastlinnými a živočíšnymi druhmi (Viceníková a kol, 2004):

Kyslomilné bukové lesy (*Luzulo-Fagetum*) – vyskytujú sa na minerálne chudobných horninách (kryštálické bridlice, kyslé vulkanity, flyšové pieskovce), ktoré znášajú zakyslenie pôdy. Rastú v podhorskom a horskom stupni (350 – 1 200m), charakteristické pre pohorie Vtáčnik. Biotop nie je v rámci Slovenska ohrozený.

Rastlinné druhy: brusnica čučoriedková (*Vaccinium myrtillus*), buk lesný (*Fagus sylvatica*), chlpaňa hájna (*Luzula luzuloides*), jastrabník lesný (*Hieracium murorum* agg.), kokorík praslenatý (*Polygonatum verticillatum*), kyslička obyčajná (*Oxalis acetosella*), metluška krivolaká (*Avenella flexuosa*), papraď ostnatá (*Dryopteris carthusiana*), papraď rozložená (*Dryopteris dilatata*), smlz chĺpkavý (*Calamagrostis villosa*), smlz trstovníkovitý (*Calamagrostis arundinacea*), smrek obyčajný (*Picea abies*) a i.

Bukové a jedľovo-bukové kvetnaté lesy (*Asperulo-Fagetum*) – na území prevládajú najmä nezmiešané bučiny s vyvinutou bylinnou etážou a slabou vyvinutou etážou krovín. Tieňomilné rastliny majú vysoké nároky na pôdne živiny. Biotop je viazaný na vápencové a dolomitové podložie (lokalita časť Rematy).

Rastlinné druhy: buk lesný (*Fagus sylvatica*), fialka lesná (*Viola reichenbachiana*), hluchavník žltý (*Galeobdolon luteum* agg.), javor horský (*Acer pseudoplatanus*), jedľa biela (*Abies alba*), lykovec jedovatý (*Daphne mezereum*), ľalia zlatohlavá (*Lilium martagon*), marinka voňavá (*Galium odoratum*), papradka samičia (*Athyrium filix-femina*), papraď samčia (*Dryopteris filix-mas*), samorastlík klasnatý (*Actaea spicata*), srnovník purpurový (*Prenanthes purpurea*), vranovec štvorlistý (*Paris quadrifolia*), zubačka cibulkonosná (*Dentaria bulbifera*), zubačka žliazkatá (*Dentaria glandulosa*) a i.

Vápnomilné bukové lesy (Cephalanthero-Fagion) – Porasty bučín na strmých skalnatých svahoch s geologickým podložím karbonátových hornín. Prevláda buk s prímiesou iných drevín (dub, javor, smrek, jedľa, borovica, tis). Spravidla je vytvorené bohaté krovinné poschodie.

Rastlinné druhy: bodliak sivastý (*Carduus glaucinus*), buk lesný (*Fagus sylvatica*), črievičník papučkovitý (*Cypripedium calceolus*), jedľa biela (*Abies alba*), kruštík rožkatý (*Epipactis muelleri*), lazerník širokolistý (*Laserpitium latifolium*), orlíček obyčajný (*Aquilegia vulgaris*), ostrevka vápnomilná (*Sesleria albicans*), ostrica biela (*Carex alba*), plamienok alpínsky (*Clematis alpina*), prilbovka biela (*Cephalanthera damasonium*), prilbovka červená (*Cephalanthera rubra*), smlz pestrý (*Calamagrostis varia*), tis obyčajný (*Taxus baccata*), valeriána trojená (*Valeriana tripteris*), zvonovec ľaliolistý (*Adenophora liliifolia*) a i.

Lipovo-javorové sutinové lesy (Tilio-Acerion) – zmiešané javorovo-jaseňovo-lipové lesy sa vyskytujú roztrúsene v pahorkatinovom až vysokohorskom stupni na strmých svahoch. Viazu sa na minerálne bohatšie podlažia (vápence, dolomity, andezity). Pôdy sú hlboké s vysokým stupňom skeletnatosti a s vyšším obsahom dusíka. Biotop je v rámci Slovenska ohrozený vzhľadom na maloplošný rozdrobený výskyt.

Rastlinné druhy: bažanka trvác (*Mercurialis perennis*), cesnačka lekárska (*Alliaria petiolata*), jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*), javor horský (*Acer pseudoplatanus*), javor mliečny (*Acer platanooides*), jazyk jelení (*Phyllitis scolopendrium*), lipa malolistá (*Tilia cordata*), lipa veľkolistá (*Tilia platyphyllos*), mesačnica trvác (*Lunaria rediviva*), pakost smradľavý (*Geranium robertianum*), prilbica moldavská (*Aconitum moldavicum*), prilbica pestrá (*Aconitum variegatum*), prilbica žltá (*Aconitum vulparia*) a i.

Lužné vrbovo-topoľové a jelšové lesy (Alno-Padion, Alnion incanae, Salicion albae) – Patria sem prirodzené lesné spoločenstvá v bezprostrednej blízkosti tokov (alúviá až horské prameniská), biotop je ohrozený, pretože alúviá tokov sa využívajú na poľnohospodárske účely. Degradáciu týchto biotopov zapríčiňuje výstavba, budovanie dopravných sietí, expanzívne šírenie invázných druhov a pestovanie topoľových monokultúr. V mikroregióne je tento typ biotopu veľmi zriedkavý.

Rastlinné druhy: chrastnica trstovníkovitá (*Phalaroides arundinacea*), jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*), jaseň úzkolistý (*Fraxinus angustifolia*), jazyčník sibírsky (*Lingularia sibirica*), jelša lepkavá (*Alnus glutinosa*), jelša sivá (*Alnus incana*), kozonoha hostcová (*Aegopodium podagraria*), krkoška chlpatá (*Chaerophyllum hirsutum*), ostružina ožinová (*Rubus caesius*), perovník pštrosí (*Matteuccia struthiopteris*), pŕhlava dvojdomá (*Urtica dioica*), škarda

močiarna (*Crepis paludosa*), topoľ biely (*Populus alba*), topoľ čierny (*Populus nigra*), vrba biela (*Salix alba*), vrba krehká (*Salix fragilis*), záružlie močiarné (*Caltha palustris*) a i.

Vegetácia pozdĺž toku Handlovka - Pôvodný biotop vrbovo-topoľových a jelšových lesov bol budovaním kanálu toku nahradený, v súčasnosti sa prirodzené meandre vyskytujú na úseku toku dlhom cca 2 km od Veľkej Čause do Prievidze. V súčasnosti sú pozdĺž toku dominantnými druhy jelša lepkavá (*Alnus glutinosa*), jelša sivá (*Alnus incana*), lieska (*Corylus avellana*), slivka trnková (*Prunus spinosa*), vrba biela (*Salix alba*), vrba rakyta (*Salix caprea*), prhľava dvojdomá (*Urtica dioica*), slnečnica hľuznatá (*Helianthus tuberosus*), trst' obyčajná (*Phragmites australis*), topoľ biely (*Populus alba*), topoľ čierny (*Populus nigra*).

V poslednom období sa objavujú rýchlo sa šíriace **nepôvodné druhy rastlín** najmä pozdĺž koridorov prírodného a antropického charakteru. Pozdĺž toku Handlovka sa rozširuje slnečnica hľuznatá (*Helianthus tuberosus*), astra novobelgická (*Aster novi-belgii*), sporadicky sa vyskytuje netýkavka žliazkatá (*Impatiens glandulifera*). V intravilánoch obcí sa objavuje pohánkovec japonský (*Fallopia japonica*), pozdĺž horských ciest sa vyskytujú miestami súvislé pásy netýkavky malokvetej (*Impatiens parviflora*).⁶

Živočíšstvo

Zo zoologického hľadiska patrí územie do paleoarktickej oblasti, eurosibírskej podoblasti, provincie listnatých lesov a podkarpatského úseku (pre terestrický biocyklus). Daný mikroregión je tvorený spektrom ekosystémov od intravilánu obcí cez polia, lúky a pasienky, nivy potokov až po lesné porasty. Touto skladbou biotopov je ovplyvnená skladba fauny v tejto oblasti.

V intraviláne obcí sa vyskytujú ohrozené druhy: jež východný (*Erinaceus concolor*), vretenica obyčajná (*Vipera berus*), ropucha zelená (*Bufo viridis*), z avifauny sa vyskytujú sýkorka bieloľica (*Parus major*), sýkorka belasá (*Parus caeruleus*), ďateľ veľký (*Dendrocopos major*), ďateľ malý (*Dendrocopos minor*), lastovička domová (*Hirundo rustica*), belorítka domová (*Delichon urbica*) a iné.

Na poliach a pasienkoch v nižších polohách sa v posledných rokoch objavujú častejšie aj chránené jarabica poľná (*Perdix perdix*), prepelica poľná (*Coturnix coturnix*), škovránok poľný (*Alauda arvensis*).

V kríkovitých ekotonoch sa vyskytujú aj európsky významné druhy spevavcov: penica jarabá (*Sylvia nisoria*), strakoš červenochrbtý (*Lanius collurio*),

Riečna sieť je miestom hniezdenia viacerých chránených druhov vtákov. K najvýznamnejším patrí rybárik riečny (*Alcedo atthis*), vodnár potočný (*Cinclus cinclus*), trasochvost horský (*Motacilla cinerea*), kačica divá (*Anas platyrhynchos*), z obojživelníkov napr. rosníčka zelená (*Hyla arborea*), skokan hnedý (*Rana temporaria*) a ropucha obyčajná (*Bufo bufo*).

Horské lúky sú domovom významných druhov: prhľaviar červenkastý (*Saxicola rubetra*), strnádka lúčna (*Miliaria calandra*).

Lesné komplexy priľahlého územia mikroregiónu sú domovom širokého spektra významných druhov živočíchov. K vzácnym druhom hmyzu patria fúzač alpský (*Rosalia alpina*), fúzač bukový (*Cerambyx*

⁶ Stratégia trvalodržateľného rozvoja Združenia obcí Handlovskej doliny

scopolii), fúzač veľký (*Cerambyx cedro*), roháč obyčajný (*Lucanus cervus*), okáň bukový (*Agria tau*), roháčik bukový (*Sinodenron cylindricum*), z chránených druhov obojživelníkov je charakteristická salamandra škvrnitá (*Salamandra salamandra*) a skokan hnedý (*Rana temporaria*), z plazov sa vyskytuje vretenica severná (*Vipera berus*), užovka obojkatá (*Natrix natrix*) a z jašterov najmä krátkonožka štíhla (*Ablepharus kitaibelii*). Z avifauny sú významnými predstaviteľmi d'ateľ bielochrbtý (*Dendrocopos leucotos*), orol krikľavý (*Aquila pomarina*), holub plúžik (*Columba oenas*), muchárik malý (*Ficedula parva*), muchárik bieločrý (*Ficedula albicollis*), pôtik kapcavý (*Aegolius funereus*), kuvičok vrabčí (*Glaucidium passerinum*), žlna sivá (*Picus canus*), hýľ lesný (*Pyrrhula pyrrhula*), pinka lesná (*Fringilla coelebs*) a i. Z cicavcov patria k typickým predstaviteľom medveď hnedý (*Ursus arctos*), kuna lesná (*Martes martes*), plch lesný (*Dryomys nitedula*), plch sivý (*Glis glis*) a i.

Zoogeografické členenie limnického biocyklu: Euromediteránna podoblasť, pontokaspická provincia, severopontický úsek, dunajský okres, stredoslovenská časť.

Ichtiofauna Handlovky - Handlovka bola v minulosti znečistená a bez rýb. Ichtiofauna Handlovky je umelá a všetky druhy boli vysadené. V súčasnosti ichtiofaunu zastupujú druhy rýb (Strážai, Andreji, 2002) s dominanciou pstruha potočného (*Salmo labrax* m. *fario*) a hrúza škvrniteho (*Gobio gobio*). Zaznamenaný je výskyt pstruha morského (*Salmo trutta*), pstruha dúhového (*Salmo gairdneri*), plotice červenookej (*Rutilus rutilus*) a jalca hlavateho (*Leuciscus cephalus*), čerebľe pestrej (*Phoxinus phoxinus*), slíža severského (*Barbatula barbatula*) a lipňa tymianového (*Thymallus thymallus*).

V potoku Čaušanka a v Rematskom potoku bol zaznamenaný výskyt pstruha potočného (*Salmo labrax* m. *fario*).⁷

1.1.3 ZÁKLADNÁ CHARAKTERISTIKA OBCÍ

Handlovská dolina leží na rozhraní územia dolnej a hornej Nitry, v údolí rieky Nitry, na úpätí pohorí Trábeč a Vtáčnik - v ich vrchoch a kopcoch. Boli tu relatívne vhodné podmienky pre osídlenie už v najstarších dobách. Význam tohto územia podčiarkovala skutočnosť, že ním viedla spojovacia cesta medzi Pohroním a Ponitím, napájajúca sa na významnú obchodnú cestu vedúcu Ponitím cez Turiec a Oravu do Poľska.

Osudy handlovskej doliny sú úzko spojené s osudmi Hornej Nitry. Najstaršie doklady o príchode človeka na Hornú Nitru máme z doby kamennej z obdobia paleolitu. V 5. a 6. storočí bolo územie Hornej Nitry osídlené Slovanmi, ktorí sa okrem poľnohospodárstva venovali aj pastierstvu a chovu dobytku. Od 14. storočia zosilnelo osídľovanie na hornom toku rieky Nitry a jej okolí v podobe baníckej alebo roľníckej šoltéskej kolonizácie lesov. V 18. storočí sa postupne zvyšoval počet obyvateľov až natoľko, že obrábaná pôda nestačila na obživu obyvateľstva a vo zvýšenej miere sa musela získavať kľčovaním lesov. Obyvateľstvo sa zaoberalo poľnohospodárstvom, remeslami a obchodom. Rozšírené bolo pestovanie ovocia, z remeselníkov vynikali obuvníci, krajčíri, zámočníci, kožušníci a kováči, ktorých výrobky si cenili v celom Uhorsku, ba aj na Morave a v Rakúsku. Remeselníci sa združovali v cechoch. Prvé geologické prieskumy začali potvrdzovať bohatstvo prievdzských a handlovských uhoľných slojov a začal vzrastať záujem jednotlivcov i spoločností o banské podnikanie v regióne. Hospodársky rozvoj Hornej Nitry sa urýchlil jej

⁷ Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obcí Handlovskej doliny 2007-2008 s výhľadom do roku 2013

napojením na železnicu z Nových Zámkov do Prievidze v roku 1896. Vo februári 1913 bola dokončená železničná trať Prievidza – Handlová.

Tabuľka 4 Základná charakteristika obcí

Názov obce	Prvá písomná zmienka	Symboly obce	Administratívne časti	Rozloha v km ²	počet obyvateľov k 31.12.2021	hustota obyvateľstva
Chrenovec-Brusno	1243	erb, vlajka,pečať	Brusno	12,315	1385	113
Jalovec	1430	erb, vlajka,pečať	-	6,022	565	94
Lipník	1355	erb, vlajka,pečať	-	5,487	572	104
Malá Čausa	1358	erb, vlajka,pečať	-	15,349	709	46
Ráztočno	1263	erb, vlajka,pečať	-	17,593	1237	70
Veľká Čausa	1430	erb, vlajka,pečať	-	7,814	532	68

Zdroj: Materiál OcÚ

1.1.4 CHRENOVEC-BRUSNO

Poloha obce

Obec je situovaná vo východnej časti okresu, v centrálnej časti Handlovskej kotliny. Stredom obce prechádza cesta I/50, vedúca z Prievidze cez Handlovú do Zvolena, ako aj železničná trať Prievidza – Horná Štubňa. Na západe susedí s obcou Lipník, na východe s Jalovcom.

Južná časť obce, časť Brusno sa rozkladá na výbežkoch pohoria Vtáčnik, severná časť, Chrenovec vystupuje na úbočia Žiaru. Obcou preteká rieka Handlovka, do ktorej ústi pravostranný Jalovský potok a ľavostranný Kolárová, do ktorej sa v obci vlieva Jelení potok a niekoľko menších miestnych tokov.

Nadmorská výška v strede obce je 365 m, vo zvyšku katastrálneho územia je 319 - 832 m. Leží na súradniciach 48°46'34"S a 18°43'24"V. Rozlohu má 12,32km². Prevládajú hnedé lesné pôdy. Územie je okrem okolia obce zalesnené jedľobučinami, miestami so smrekom.

Súčasná obec má charakter vidieckeho sídla s funkciou bývania, prvovýroby a turizmu. Územie je stredne urbanizované, obklopené poľnohospodárskou a lesnou krajinou. Z hľadiska medzisídelných väzieb sú najvýraznejšie väzby na mestá Handlová, Prievidza, na obce Ráztočno, Lipník, Veľká Čausa, Malá Čausa, s ktorými má priame dopravné prepojenie. Spôsobom pôvodnej zástavby sa časť obce Chrenovec radí medzi hromadné dediny a jadro časti obce Brusno tvorí dedina pri hradskej. Občianska vybavenosť je sústredená okolo obecného úradu. Pôvodné domy boli orientované so štítom na cestu, ale i na šírku ku komunikačnej osi.

Názov obce

Obec Chrenovec sa spomína v roku 1243 pod názvom Hyrenouch, v roku 1430 Hernoc a v roku 1773 už ako Chrenovecz.

V roku 1960 bola k obci pričlenená obec Brusno, ktorá sa vyvinula zo starej slovanskej osady. Prvá písomná zmienka o obci Brusno je z roku 1430 pod názvom Brus a od roku 1773 ako Brusno.

Vznik obce

Brusno je už podľa názvu staroslovanskou osadou a jej vznik sa datuje do prvej pol. 12. storočia. V historických prameňoch sa objavuje až oneskorene. Je pravdepodobné, že v polovici 13. storočia patrilo spolu s Chrenovcom k majetku rodu Dobak.

Erb a vlajka obce

Erb tvorí štiepený červený štít, kde je pre Chrenovec zobrazený v pravej polovici erbu strieborný sv. Michal Archanjel, ako zlatou kopijou so strieborným hrotom zabíja draka. V ľavej polovici pre Brusno na zlatom polmesiaci stojí strieborná Panna Mária s Ježiškom.

Vlajku Chrenovec-Brusno tvorí 6 pruhov vo farbách biela, žltá, červená. Vlajka je ukončená tromi cípmi.

Pečiatky a pečatidlá

Brusno - Zachovali sa záznamy o pečatidle Brusna z roku 1852, ktorú Brusno určite používalo až do začiatku 20. storočia. Na polmesiaci je stojaca Madona s dieťaťom. Letopočet je rozložený po stranách svätice, po obvode pečatného poľa je kruhový nápis napísaný v slovenčine popretkávanou maďarskou ortografiou: PECSADA OSADI BRUSZNO. Pod polmesiacom, medzi začiatkom a koncom textu kruhového nápisu sú dve olivové ratolesti. Odtlačok tohto pečatidla sa našiel na dokumentoch z roku 1858 a 1871.

Na prelome 19. a 20. storočia vznikla v obci nápisová pečiatka, ktorá sa našla v listoch z rokov 1907 a 1910, a ktorá čiastočne obmedzila používanie staršieho pečatidla so symbolom obce. V poli pečiatky je text: NYITRA VÁRMEGYE BRUSZNO KIS KÖZSÉG PRIVIGYEI JÁRÁS.

Na pečatidle z 18. storočia je vyrytý po pažiti cválajúci jazdec s mečom za pásom a s bičom v pravej ruke. Za hlavou má položenú halúzku. Po stranách sú vyryté písmená ZB (Z... Brusno). Odtlačky pečatidla boli nájdené na úradných dokumentoch Brusna z rokov 1782-1784.

Na pečatidle zo začiatku 19. storočia je vyrytý medzi dvomi vetvičkami stojaci rytier s mečom v pravej ruke. Nad hlavou má vyryté písmená: B R (Brusno). Odtlačok pečatidla sa našiel na písomnosti z roku 1842.⁸

Chrenovec - Zatiaľ najstarší známy prameň na symbol Chrenovca je obecné pečatidlo z roku 1839. Jeho kruhový nápis znie: SIGIL (lum)* CHRENOVECZ.

Miestne názvy

Na podhájí, Hrabovec, Pusté, Kostolnica, Potoky

Zaujímavosti

- V roku 1930 bola v obci zavedená elektrina a petrolejové lampy boli nahradené elektrickým osvetlením.

⁸ Jozef Novák, Pečate miest a obcí na Slovensku, ISBN 978-80-89236-49-7, str. 113

- 1959 – začiatok ťažby piesku.
- „Zlatý erb“, je súťaž internetových stránok samospráv a Chrenovec-Bruno sa umiestnil v rokoch : 2007 – 2. Miesto, 2008 – 2. Miesto, 2009 – 4. Miesto, 2015 – 2. Miesto

Najčastejšie priezviská – Ondrejovič, Trgiňa Paulík

Kultúrne pamiatky a zaujímavosti

- **Kostol sv. Michala archanjela** - nachádza sa v miestnej časti Chrenovec. Kostol postavený z kameňa pochádza z 13. storočia. Zasvätený bol sv. Michalovi Archanjelovi. Z troch oltárov vynikal umeleckou prácou najmä oltár „Smrť Panny Márie.“ Kostol bol pôvodne starogotický z pol. 14. storočia, ale niekoľkými požiarimi bol zničený a renovovaný naposledy v roku 1947, prestavaný v modernom slohu a vybavený krásnym kazetovým stropom a modernými nástennými maľbami.
- **Plastika na stípe – Immaculata** - nachádza sa v miestnej časti Brusno. Umiestnený je neďaleko križovatky a mostu cez potok. Immaculatu predstavuje socha Panny Márie s Ježiškom na rukách, ktorá stojí na sploštenej zemeguli ovinutej hadom.
- **Mlyn a píla** - z obdobia Rakúsko-Uhorska bol na Handlovke valcový mlyn a píla Ignáca Ficela. Kamenný mlyn s 70 cm hrubými kamennými múrmi, bol kúpený viacerými majiteľmi a postupne prerábaný s prístavkami z tehál.
- **Rímsko-katolícka kaplnka Panny Márie na Pustom** - kaplnka Panny Márie bola postavená v roku 1896 na okraji obce, na miestnej komunikácii, po ktorej kedysi chodili obyvatelia obcí Lipník, Veľká a Malá Čausa do farského rímskokatolíckeho kostola.
- **Pomník padlým v 1.sv.vojne** - pochádza z roku 1930 a nachádza sa na cintoríne v Brusne.
- **Kaplnka so sochou Panny Márie** - bola postavená začiatkom 20.storočia na vyvýšenine – Na podháji. Vyvýšenina „Na podháji“ bola v čase vzniku v tichom mieste na okraji obce za obydliami. V súčasnosti je už v zastavanej miestnej časti obce Brusno.
- **Kaplnka so sochou sv. Jána Nepomuckého** - sa nachádza na Hrabovci, stojí na rozhraní obcí Brusno a Jalovec. Bola postavená blízko riečky Handlovka už pred 2. svetovou vojnou, ale pri ostreľovaní mosta bola zničená. Nanovo bola postavená po vojne s údajne menšou soškou na terajšom mieste.
- **Kríž pod Lipou** - predpokladá sa, že tento kríž bol postavený na krížnych cestách (na Potoky, ku Kostolu a na Pažitnú). Dátum vzniku nie je známy.
- **Kamenné gule** - nazývané aj pieskové, či brusnianske, sú geologickou zaujímavosťou. Sú to jedinečné pieskovcové guľovité útvary z lomu ležiaceho priamo nad miestnym cintorínom v časti obce Brusno. Boli nájdené v pieskovni, v ktorej bol nájdený aj zub žraloka rodu Charodon, zo starších treťohôr, kostry sledčovitých rýb, šupiny z rýb, ulity, lastúry a samozrejme zvláštnych prírodných úkazov - pieskových gúl. Tieto nálezy sú dôkazom toho, že uvedené miesta boli pôvodne morským dnom. Pieskové gule, nachádzajúce sa v lomovej stene a voľne ležiace na prístupovej ceste, vznikli bez zásahu človeka. Umiestnené sú aj pred Ocú v Chrenovci.
- **Pamätná tabuľa Jozefa Murgaša** - tabuľa bola odhalená 28.9.2008 pri príležitosti 145. výročia narodenia Jozefa Murgaša, čím mu bola vzdaná pocta v Chrenovci-Brusne. Tabuľa sa nachádza pri vchode Rímsko-katolíckeho kostola.
- **Pylón Gašpara Drozda** - sa nachádza pri predajni COOP Jednota v časti obce Chrenovec pod kostolom. Gašpar Drozd je významnou osobnosťou, po ktorom je pomenovaná škola. V roku

1989 objavil vedúci FS Hájiček u jeho pravnučky Magdalény originál zbierky "Písně pastorálne", zapísané ním niekedy v 30 - 40 rokoch 19. storočia, ktorá bola podnetom založenia tradície festivalu Dni kolied kresťanov Slovenska. Hymnou tohto festivalu je pieseň "Daj Boh šťastia tejto zemi" zo zbierky Gašpara Drozda. Práve táto koleda patrí vo vianočnom období medzi najspievanéjšie a bola preložená do viacerých svetových jazykov.

1.1.5 JALOVEC

Poloha obce

Jalovec sa nachádza uprostred Handlovskej kotliny. Cez obec preteká Handlovka a Jalovský potok. K obci patrí aj časť lesov. Vo výške vyše 800 m n. m. sa nachádzajú Jalovské Lazy s menšou lúkou. Leží v nadmorskej výške 340 – 360 m.n.m a na súradniciach 48°46'17"S a 18°44'40"V.

Vznik obce

Obec vznikla pravdepodobne ako stará slovanská osada v 12. storočí v rámci Prievidzského panstva. Nie je vylúčené, že v prvej polovici 13. storočia patril s Chrenovcom k majetkom rodu Dobák. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1430 (Alloc), v donácii kráľa Žigmunda pre bratov Nofferiovcov, v roku 1430 ako súčasť Bojnického panstva pod názvom „Jaldek“.

Názov obce

1430 – Alloc

15. storočie – Jaldek

1553 – Jaloweech

1571 – Julowecz

do 20. storočia – Jalovecz

od 21. storočia – Jalovec

Erb a vlajka obce

Erb obce Jalovec – zo spodného okraja modrého štítu vyrastajúci strieborný svätý Ondrej so zlatým prstencovým nimbom, pravou si pridržia strieborným povrazom previazaný zlatý šikmý kríž, ľavicou na hrudi drží zlatú zatvorenú knihu.

Vlajka obce Jalovec – je bielo-modro-modro-žltá šikmo štvrtená ukončená tromi cípmi.

Pečať

Pečatidlo zo začiatku 19.storočia sa našlo na dokumente z roku 1871. Je na ňom vyrytý Sv. Ondrej. Pečatidlo obce má slovenský hruhopis: PECSADA OSADI JALLOVETZ. Podľa vzhľadu vzniklo na začiatku 19.storočia. v strede počatného poľa je vyrytý sv.Ondrej od kolien v celkom nezvyčajnej podobe. Svätec si svoj ondrejský kríž drží na boku, nesie ho v pravej ruke. V ľavej ruke drží pred sebou knižku. Nad hlavou má gloriolu. Je isté, že pôvod tohto znaku je ďaleko starší. Obdobie jeho vzniku sa nedá odhadnúť. Pečatidlo obec používala do začiatku 20.storočia. V kancelárskej praxi ho od konca 19.storočia obmedzila nápisová pečiatka s textom: NYITRA VÁRMEGUE JALOVECZ KIS KÖZSÉG PRIVIGYEI JÁRÁS. Erbové pečatidlo z používania definitívne vylúčila ďalšia nápisová pečiatka s textom:

NYITRA VÁRMEGYE PARLAG KÖZSÉG*1910*. Podľa otlačku pečatidla zo začiatku 19. storočia bol v júli 1994 obci navrhnutý erb.⁹

Zaujímavosti

- **Zriadenie ŠM v Jalovci** - V JRD prešlo na hospodárenie ŠM v Handlovej 1.1. 1965.
- **1958** - zavedenie miestneho rozhlasu
- **1995** - zakončila sa prvá fáza výstavby plynovodu obce, niekoľko domácností v tomto roku začalo kúriť plynom.
- **2005** - tento rok bola zrušená obecná knižnica pre nedostatočné využívanie zo strany občanov. Knihy boli vytriedené a uložené do priestorov OÚ.
- **Najčastejšie priezviská:** Kotian, Kmeť, Podolec, Marko, Kerata

Kultúrne pamiatky a zaujímavosti

- **Sklárska huta v Huňove** - v blízkosti hraníc Turčianskej župy, (teraz okres Martin) neďaleko chotára obce Sklené, ale v chotári obce Jalovec, v lese zvanom Huňov postavilo panstvo (Palfyovci) v roku 1749-50 sklársku hutu z čistého dreva pokrytá šindľom v ktorej bolo 5 taviacich pecí, zariadené na rôzne druhy skla.
- **Mlyn a píla Jozefa Solčániho** - Po vzniku ČSR okrem mlyna a píly Jozefa Solčániho nebol v obci iný podnik. Ročne spracovala 400m³ dreva, zriadená bola na jeden drevený gáter a cirkulár. Zariadenie mlyna z roku 1925 pozostávalo z dvoch valcov a jedného kameňa, výrobná kapacita bola 4q (metrický cent) denne. Pôvodným majiteľom mlyna bola rodina Solčániovcov, ktorí aj mlyn užívali.
- **Kamenné sýpky** - Obec mala vždy poľnohospodársky ráz. Dodnes sa tu zachovali zaujímavé kamenné sýpky z 19. storočia a historické jadro pôvodnej obce. Niektoré sýpky boli pri rozširovaní cesty v rokoch 1954–55 boli zbúrané.
- **Kostol Božského srdca Ježišovho** - Obec patrí do chrenovskej farnosti. Do roku 1928 nemala ani kaplnku, iba malý zvonček slúžiaci k rannému a večernému zvoneniu. Konečne v roku 1927 bola zahájená stavba kaplnky na západnom okraji obce a ukončená v nasledujúcom roku. Ale vysvätená a odovzdaná svojmu účelu bola až dňa 8. októbra 1933 dekanom chrenovskej fary.
- **Drevený kríž** - Uprostred obce „Na dedine“ stojí drevený kríž, ktorý bol postavený na pamiatku misionárov v roku 1926. V roku 1967 nevedno kým boli zasadené pred kríž dva gaštany. Tieto gaštany boli ozdobou obce. Neskôr došlo k ich vytrhnutiu kvôli elektrickému vedeniu.
- **Drevený kríž na cintoríne** – zo starších občanov nikto nevie povedať, kto a kedy uprostred cintorína zhotovil drevený kríž z dubového dreva.
- **Archeologické nálezy** - Náhodný nález masívnej bronzovej sekerky s rovným schodíkom a slabo rozšíreným ostrím zo strednej doby bronzovej. Nález nesúvisí s osídlením, ale dokladá existenciu dávnej obchodnej cesty.
- **Most** - Už v roku 1943 sa začalo s výstavbou mosta. V tom čase sa nepočítalo s výstavbou väčšieho mosta, nakoľko nebolo dosť finančných prostriedkov, ako aj potrebného stavebného materiálu. Most sa teda začal stavať roku 1943 počas 2. svetovej vojny. V tomto roku sa vybudovali len betónové piliere a most bol drevený. Postupom času však drevené hrady vplyvom počasia prehnili a pri jednej ceste nákladného vozidla sa pod jeho váhou nosníky

⁹ Jozef Novák, Pečate miest a obcí na Slovensku, ISBN 978-80-89236-49-7, str. 388

prelomili a to bol signál, aby sa s mostom niečo robilo. K jeho dokončeniu došlo až v roku 1963 na jeseň, keď sa urobila betónová deka a zábradlie. Môže sa teda povedať, že jeho výstavba cez Handlovku trvala celých 20 rokov.

- **Pomník padlým v 2. svetovej vojne a v SNP** - aj z obce Jalovec sa zúčastnili občania bojov SNP a 2.svetovej vojny, Rada MNV rozhodla postaviť padlým občanom pomník. Mal stáť pri kostole, pri štátnej ceste.
- **MŠ** - uvoľnením miestností v mlyne v roku 1963, sa mohlo prikrčiť k zriadeniu materskej školy. Prestavba Materskej školy v bývalom mlyne sa začala v júli 1965. Celkový náklad na prestavbu bol 70 000 Kčs. Prestavbu školy robila stavebná skupina štátne majetky v Handlovej. Vymieňali sa okná, podlahy a robili sa iné stavebné práce. Bola zrušená bývalá čakáreň mlyna, zriadená umývareň pre deti, vybudovaný nový vchod do mlyna z dvora Jozefa Kmeťa. Touto prestavbou sa zlepšili ubytovacie podmienky, tak že materská škola mohla byť zriadená na celodennú prevádzku. Zariadenie do materskej školy kúpil MNV, rôzne hračky pre deti daroval výbor slovenských žien v Bratislave, na základe dobrej práce Jalovských žien. V Jalovci sa v auguste 1980 začala stavať nová MŠ a Detské jasle vo finančnej hodnote cca 9 mil. Kčs. Kolaudácia sa konala 1. septembra 1987. MŠ sa zachovala dodnes a sídli v budove spolu s OÚ.

1.1.6 LIPNÍK

Poloha obce

Lipník sa nachádza na severovýchodnom okraji Strážovských vrchov, ktoré sú rozdelené na sústavu drobných kotlín a hlbokých údolí na menšie horské hrebene.

Na východe chotár obce susedí s Chrenovcom a Brusnom, na juhu s Veľkou Čausou a na západe a severe s Malou Čausou. Na severnom pohorí je najvyšší vrch Misarsko (790m.n.m) a na juhu Jelení vrch(702m.n.m). Obec je asi 700 metrov severne od štátnej cesty Prievidza-Handlová, čo je teraz veľká výhoda. Do okresného mesta Prievidze smerom na západ je 9 kilometrov a do baníckeho mesta Handlovej na východ 10 kilometrov.

Stred obce je v nadmorskej výške 321 m, chotár 306 – 852 m. Leží na súradniciach 48°47'00"S 18°43'00"V.

Vznik obce

Lipník vznikol pravdepodobne v 12. storočí, patril pôvodne do prievidzského hradného obvodu a po jeho zániku patril azda pod správu hradu Sivý kameň (ktorý bol tiež majetkom uhorského kráľa). S majetkovo-právnymi vzťahmi súvisí aj prvá dochovaná písomná zmienka o obci z roku 1355, kedy sa Lipník stal majetkom Jána Kereka z Necpál. Kerekovci mali totiž dlhotrvajúce územné spory a nepriateľské vzťahy s Prievidzou, preto im kráľ vymenil Necpaly za Lipník. Podľa listiny z roku 1367, potvrdzujúcej vlastníctvo dediny a vymedzujúcej jej chotár, susedil Lipník s Chrenovcom, Veľkou Čausou a zrejme aj Hradcom, teda majetkami bojníckeho panstva, a zo severnej strany s majetkami pánov z Mútnej v Turci (ktorú tvoria dnešné obce Sklené, Horná Štubňa, Dolná Štubňa a Kaľamenová).

Názov obce

Obec Lipník má meno údajne od akéhosi Lipnického, ktorý tam mal majetok. Podľa rozprávania Jána Lenharta, č.d. 16, tento zeman býval v Turci.

Od roku 1432 sa obec spomína pod názvom Lypnek a od r. 1808 sa volá Lipník.

V roku 1900 sa zaviedol na Slovensku úradný jazyk maďarský. Obec vtedy dostala maďarský názov Harsás.

Erb a vlajka obce

Súčasný erb obce vychádza z historickej pečate Lipníka a zobrazuje v modrom štíte stojaceho strieborného muža v klobúku, s ľavou rukou vbok a pravou držiaceho dlhú zlatú palicu. Vlajka má podobu troch pozdĺžnych pruhov bieleho, žltého a modrého. Vlajka má pomer strán 2:3 a ukončená je tromi cípmi, t.j. dvomi zástrihmi, siahajúcimi do tretiny jej listu. Farebnosť pruhov na vlajke je daná farbami obecného erbu.

Pečate a pečiatky

Najstaršie známe pečatidlo pochádza z roku 1842. Dátum vzniku pečatidla ukončuje kruhopis, ktorý znie: *OBEC LIPNIK ANNO 1842. V strede pečatného poľa je vyrytý symbol obce, ktorý je svojim obsahom veľmi príbuzný súvekúmu znaku Chrenovca. V pečatnom poli je vyrytý roľník, ktorý v pravej ruke drží palicu. V roku 1852 vzniká nové obecné pečatidlo od rytca, ktorý v tom istom roku vyryl nové pečatidlo aj Chrenovcu a Brusnu. Má rovnako koncipovaný kruhopis: PECSADA OSADI LIPPNIK, v spodnej časti pečatného poľa sú rovnako dve olivové ratolesti a v strede pečatidla je tiež cirkevný motív: sv. Trojica. pretože motív zaberá celý stred pečatného poľa, letopočet nemohol byť vyrytý po stranách figúr, ale je umiestnený pod nimi. Odtlačok pečatidla z roku 1852 používala obec do začiatku 20. storočia. Na prelome 19. a 20. storočia vznikla nápisová pečiatka veľmi príbuzná s nápisovými pečiatkami Chrenovca a Brusna s textom: *NYITRA VÁRMEGYE HÁRSAS KÖZSÉG*1910*. ¹⁰

Miestne názvy

Agáčina, Záplotie – pri Handlovke od trate dolu, Vrbiny, Šefranice, K. Strhancu, Predné štvrte/Predné stránne, Predné lány, Záhumnie, Strakeje vršok, Hrb, Borinky, Kopanice, Trávniky, Prostredné lány, Strhanec, Zadné lány, Medzi stránne, Rakytovo, Osičiny, Košariská, Ploštiny, Podvápenice

Zaujímavosti

- 22. júla 1933 sa konalo zasadanie obec. zastupiteľského zboru, predmetom pojednávania bolo zriadenie obecnej pamätnej knihy a voľba kronikára. Za obecného kronikára bol jednohlasne zvolený Pavel Gubriansky, správca školy a učiteľ v Lipníku. Odmena za vedenie kroniky za rok bola 50,- Kč.
- Na Vianoce v roku 1971 bol osadený prvýkrát vianočný stromček pred budovou Kultúrneho domu
- **Najčastejšie priezviská:** Mikuško, Lenhart, Šovčík, Dobiš, Líška, Vojtko
- **Štátna ľudová škola** - Lipnícke deti navštevovali rímsko - katolícku ľudovú školu v Chrenovci. Dochádzka bola obťažná najmä v zime. Podľa slov obyvateľov, deti trpeli zimou a cesta v zime bola neschodná pre záveje, v jeseni a na jar zase pre veľké blato.
- Obec Chrenovec chcela terajšiu budovu školy obnoviť a rozšíriť a žiadala, aby obnova bola financovaná na polovicu s obcou Lipník. Lipník nesúhlasil, chcel spoločne postaviť novú školu

¹⁰ Jozef Novák, Pečate miest a obcí na Slovensku, ISBN 978-80-89236-49-7, str. 550

v rovnakej vzdialenosti medzi obcami, aby bola vzdialenosť pre žiakov z oboch obcí rovnaká. Chrenovec s tým nesúhlasil.

- Štátna ľudová škola v Lipníku bola založená v roku 1928, v provizórnej miestnosti, ktorú poskytol vo svojom dome Ján Šovčík. Žiaci už nemuseli chodiť do školy do Chrenovca. Bola na začiatku ulice na východnom konci obce. Do novej budovy sa presťahovala v októbri 1930. Táto škola bola jednotriedna a v roku 1936 bola rozšírená na dvojtriednu. Budovu školy postavil architekt Zdenko Ráž z Prievidze za 216 000 korún. Na tento obnos prispel štát čiastkou 100 000 korún a obec si zobrala pôžičku z Gazdovskej banky v Prievidzi. Novopostavená budova ŠLŠ bola veľmi moderná, mala moderný tvar a vhodné umiestnenie, učebňa mala rozmery 10x6x3,6m pri nej bola chodba a kabinet, byt pre správcu školy mal dve izby, kuchyňu, kúpeľňu, záchod a pivnicu. Najväčšiu zásluhu na vybudovaní školy mal starosta Jozef Dobiš a obec. V roku 1978 bola škola zrušená, v obci ostala len materská škola a žiaci začali chodiť na ZDŠ v Chrenovci.
- **Materská škola** - V roku 1963 bolo pojednávanie o zriadení materskej školy. V roku 1965 začala jej výstavba prestavbou učiteľského bytu v škole v rámci akcie „Z“. A v tom istom roku bola aj otvorená, zapísaných bolo 26 detí. Bola zriadená na celodennú prevádzku. Materská škola funguje v obci dodnes, ako jednotriedna s kapacitou 20 detí.
- **Drevený kríž oproti zvonici** - Stojí pri dome pána Ľudovíta Lenharta. Kamenný dom a drevený kríž boli postavené okolo roku 1890. Postavil ich Juraj Šovčík, neskôr sa s dvomi synmi z Lipníka odsťahoval a dom predal. O kríž sa starostlivo stará pán Ľudovít Lenhart.
- **Drevený kríž pri družstve** - Nebohý pán Ján Gilan (otec pani učiteľky Gregušovej) v roku 1949 prišiel s nápadom, že na tomto mieste, kde sa rozchádzajú cesty do poľa, by sa patrilo postaviť kríž. Drevo na kríž darovali nebohý pán Štefan Šovčík (Bačeje) a nebohý pán Pavol Lenhart (Chovanceje-Starých). Kríž zhotovili majstri Meliškovci. Dnes je kríž zabezpečený železnou podperou.
- **Drevený kríž na cintoríne** - Cintorín sa nachádza po pravej strane pri vstupe do Lipníka. V jeho strede je postavený veľký drevený kríž z dubového dreva. Občania ho obnovujú natieraním (konzervovaním dreva) a hovoria, že tento istý kríž tu stojí už najmenej dve storočia.
- **Drevená zvonica** - Je jedinou stavbou svojho druhu v regióne handlovskej doliny, stojí v strede dediny. Debnená stavba s nadstavcom bola postavená v 18. storočí. V tomto storočí obec patrila zemepánovi z Turca. Legenda hovorí, že údajne (pani) zemanka bola veľmi dobrá na svojich poddaných a darovala obci Lipník v roku 1783 zvon umieračik, ktorý slúži dodnes. Na zvone je nápis: CAUSSAPRO 1783. Občania si postavili drevenú zvonicu, v ktorej umiestnili tento zvon. Vo zvonici sa modlili ruženec a pobožnosti k Panne Márii. Na priečelí zvonice, nad vchodom v malej kaplnôčke bola umiestnená socha Panny Márie Sedembolestnej. Túto vzácnosť, ktorá mala viac ako 200 rokov, v roku 1995 odcudzil neznámy páchatel'. 19. apríla pri príležitosti Stromkovej slávnosti bola pri zvoničke zasadená lipka, symbol našej republiky. V 80-tych rokoch minulého storočia na zvonici boli zvonku vymenené všetky dosky. Na obnovu zvonice prispel Obecný úrad a ružencové spoločenstvo. Je ukážkou jedinečnosti práce a zručnosti domácich. Vnútorne zariadenie je novodobé z 20. storočia. Zvonica prešla rekonštrukciou a obnovou v roku 2009.
- **Železničná trať Prievidza – Handlová** - V roku 1911 sa začala výstavba železničnej trate z Prievidze do Handlovej. Železnica bola ukončená v roku 1913 a zároveň bola otvorená aj nová železničná stanica s názvom Lipník - Chrenovec, hoci stála v chotári obce Lipník. Lenže v Československu bolo Lipníkov viac a tak sa stávalo, že tam prišli cudzie zásielky z celého

Československa, a naopak. Preto bolo potom meno Lipník z názvu stanice vynechané. V tomto roku bol postavený aj most cez Handlovku a cesta zo stanice na hlavnú cestu Prievidza-Handlová. Tým bola obec napojená na Hradskú a predošlý brod cez Handlovku sa prestal používať. Novopostavený most zabezpečil obci spojenie s ostatným svetom bez ohľadu na počasie a ročné obdobie.

- **Dom kultúry** - 7. júla 1957 sa začal stavať Kultúrny dom. Národný výbor vyčlenil na stavbu predbežný rozpočet vo výške 250 000 Kčs. V roku 1962 bol skolaudovaný, ale ešte nebola dostavaná veža. V obci sa zlepšila činnosť spoločenských organizácií. Osvetová beseda usporiadala rôzne oslavy významných dní a výročí, 2-3 krát do roka tu bolo divadlo z niektorej susednej obce.
- **Knižnica** - 1923 bola založená obecná knižnica. Prispievala na ňu Matica Slovenská 200Kč.
- **Knihy o obci** - Pamätná kniha obce Lipník, Kronika obce Lipník, Takto chutí Horná Nitra, Vlastivedný zborník IV., Horná Nitra

1.1.7 MALÁ ČAUSA

Poloha obce

Pod južným svahom pohoria Žiar, v údolí nevelkého potoka, teraz Čausanka (Čermel), leží obec Malá Čausa. Od zalesneného okraja hory je vzdialená niečo vyššie kilometra. Leží na 48°47'58"S a na 18°42'03"E, v nadmorskej výške 375m. Susedí s obcami: na V s Chrenovcom, Lipníkom a Brusnom, na J s Veľkou Čausou a na Z s Prievidzou, Nedožermi-Brezanmi, od ktorých ju delí asi 3km široký pás lesa, od S s Dubovým (okres Turčianske Teplice). Od severných vetrov ju čiastočne chráni pohorie Žiar, ktorého najvyššia výšková kóta je 789m. Obec je vybudovaná severojužným smerom pozdĺž potoka.

Vznik obce

Malá Čausa sa považuje za staroslovanskú osadu z 12. storočia, v správe hradského prievidzského obvodu. Keďže sa nezachovali donácie z 13. a 14. storočia, listinne je doložená ako „Kys Chewche“ medzi ostatnými osadami Bojnického panstva iba v Žigmundovej donačnej listine pre bratov Noffryovcov z roku 1430. V roku 1437 sa uvádza v hraničnom spore s Lipníkom, keď poddaní Malej Čause sa násilím rozširovali na úkor chotára obce Lipník. Podľa daňového kľúča z roku 1553 reprezentovala osada „Kyswsa“ osem port, teda asi 16-20 usadlostí.

Názov obce

Názov „Kys Chewche“ (ponechané v staroslovienskom jazyku a v pravopise), maďarské slovo „kis“ značí malý a „cheuche“ pochádza zo starosloviensčiny a znamená šťava, čo by mohlo narážať na polohu, v ktorej sa obec nachádza, teda vo vlhkej a močaristej pôde. Z názvu „cheuche“ sa pravdepodobne vyvinulo pomenovanie „Čavča“. To nám dokladujú aj dodnes zachované názvy lúk okolo obce „Čiavšice“. Iný názor, ktorý ako prvý vyslovil historik Mikuláš Mišík vyplýva z predpony ča- a slova vsa (ves=dedina), predpona ča- by mohla značiť slovo čakať, očakávať, teda čakacia ves, Čavsá. Existuje aj pôvodná teória názvu obce, nájdeme ju aj v tureckých listinách z roku 1663, v ktorej sa spomína usadlosť „Čausán“. V turečtine znamená čaus strážca, prípona -án naznačuje množné číslo. Naznačuje to dve dediny – Veľkú a Malú Čausu. Keďže Veľká Čausa vznikla o dve storočia neskôr a mala

inú, čisto hospodársku funkciu, môže sa usúdiť, že spomínaná dedina, v ktorej sa „čakalo na nepriateľa“, bola Malá Čausa. V roku 1773 sa už nazývala „Mala Czausa“.

Erb a vlajka obce

Erb tvorí červený štít, čerieslo a lemeš, zlatá perlami zdobená korunka Panny Márie a dve strieborné ľalie, taktiež symbol Panny Márie, ktorá je patrónkou obce.

Vlajka má podobu piatich pozdĺžnych pruhov bieleho, červeného, žltého, červeného a bieleho. Vlajka má pomer strán 2:3 a je ukončená tromi cípmi, t.j. dvomi zástihmi siahajúcimi do tretiny jej listu. Farebnosť pruhov na vlajke je daná farbami obecného erbu.

Pečate a pečiatky

Do pečatidla obce z 18. storočia sú vyryté dve hlavné časti pluhu – lemeš a čerieslo. Umiestnené sú vodorovne do dolnej polovice pečatného poľa. Nad nimi sú v kurzíve vyryté počiatkové písmená názvu obce *M Č*. Odtlačok tohto pečatidla je na písomnostiach z roku 1784. Pravdepodobne súčasne s týmto pečatidlom vzniklo aj ďalšie, v ktorého poli je vyrytá na oblakoch stojaca Madona s dieťaťom. Kruhový opis pečatidla znie: PECSADA OSADI MALA CSAUSSA jeho odtlačky boli nájdené na dokumente z roku 1858. Práve opísaný symbol vyjadruje, že v obci kedysi stál kostol, ktorý bol zasvätený „Nanebevzatiu Panny Márie“. Predpokladá sa, že Madona s dieťaťom bola pôvodným symbolom obce.

Na konci 19. storočia sa používala pečať s textom NYITRA VÁRMEGYE KIS-CSAUSA KIS KOZSÉG PRIVIGYEI JÁRÁS, na listinách z roku 1907 a 1910. Po roku 1910 začala sa používať nová pečať z dielne budapeštianskeho kovorytca Ignáca Felsenfelda, s textom NYITRA VÁRMEGYE KISCOTA KOZSÉG.¹¹

V súčasnosti sa používa pečať: v strede dve hlavné časti pluhu - čerieslo a lemeš nad tým perlami zdobená korunka Panny Márie a po jej ľavej a pravej strane ľalia, dookola nápis „obec Malá Čausa“.

Miestne názvy

Veľké pole, Kučereje Kopanica, Na Kňazovom, Pod Boriny, Nad Hájik, Na Hrby, Nad Brodek, Rakytove, Zadné Ochocí, Predné Ochocí, Na Královom, Za Brusovým, Predlačky, Nad Válovy, Rigel, Repňov, Húšťavy, Vlčí kút, Do Chrochotín, Dolu Múrnym, Do Údola, Vitaličnica, Znamenákeje vrch, Na Polomi, Za Žleby, Rúbane, Šlosáreje Rúbaň, Kohúteje, Mačací zámok, Za Hôrku, Sedielse, Vančekova, Záhradky, Do Priepasti, Tále, Skalka, Veľká Dolina, Homoleje laz

Zaujímavosti

- **Konope** – Dôležitou plodinou boli ľan a konope. Z nich tkali doma plátno. Suché lístia zbavené konope namáčali do jám – močidiel na močaristých lúkach „Na Bahne“. Vo vode sa oddelilo vlákno od drevnatej časti – pazderia. Vymočené konope vyprali v potoku a usušili na slnku. Drevnatú časť oddelili od vlákna trepaním na jednoduchom zariadení – na trlici. Drobné úlomky pazderia odstránili česaním na železnej česačke a vyčistené vlákna cez zimu priadli na pradlici. Priadky bývali veselé. V domoch, kde mali dosť miesta, bolo plno „dievok“ a mládencov. Spievali, žartovali, starší rozprávali zaujímavé príhody a tak sa pri práci rozptýlili aj mladé páry, ktoré sa často na priadkach zahľadeli.

¹¹ Jozef Novák, Pečate miest a obcí na Slovensku, ISBN 978-80-89236-49-7, str. 597

- **Obecný nočný strážnik** – Aby sa predišlo živelným pohromám a krádežiam, slúžil v obci nočný strážnik, ktorý chodil po ulici a každú hodinu zatrúbil na byvolom rohu, neskôr na píšťalke toľko krát, koľko hodín bolo. Voľakedy hlásnik pred trúbením aj spieval. Cez letné mesiace strážili aj občania, každú noc mal hliadku iný dom. Na túto povinnosť ich upozorňovala halapartňa – špeciálna sekerka na drevenej, 1,8 metra dlhej rúčke. Kto stráž vykonával, zanesol ju susedovi, ten bez vyhovárania strážil nasledujúcu noc. Posledným nočným strážnikom bol Ján Frimmel, č. d. 46.
- V roku 1957 začal do obce premávať prvý autobus.
- **Poštový úrad** – Nikdy nebol a ani nie je. Kedysi vozil poštu okresný poštár z Prievidze v plechovom poštárskom voze. Na ceste mal prednosť, trubkou upozorňoval povozy, aby mu urobili miesto. Poštu nechával vo Veľkej Čause – nosil ju Veľkočausan Michal Belák. Od 1920 je pošta vo Veľkej Čause. Poštu nosil mrzák Štefan Perina, po ňom Mária Vidová (stará hrobárka), a od 1938 nosil poštu Pavol Gatíal. Poštová schránka je na kultúrnom dome.
- Elektrina bola zavedená 17. 4. 1946.
- **Červený kríž** – Bol založený roku 1923. Tí, čo obec spravovali zobrali si na starosť aj ochranu zdravia svojich spoluobčanov.
- **Rozhlas** – V obci bol rozhlas zriadený roku 1957 a odvtedy sa obec značne rozšírila. Rozhlasová sieť sa rozširovala v jarných mesiacoch v roku 1967, v rámci generálnej opravy.
- **Kaplnka z roku 1902 bola v r. 2002 vysvätená** na „Kostol Panny Márie Ružencovej“
- **18.10.1921** vznikol v obci Dobrovoľný hasičský zbor
- V obci sa nachádzajú pamätníky obetiam 1. a 2. svetovej vojny. Na miestnom cintoríne je hrob slovenských vojakov, ktorí padli v chotári obce.
- **Najčastejšie priezviská** – Matiaško, Vido, Chlpek, Šimko, Hanko,
- **Kaplnka Panny Márie Ružencovej** - Novodobá neoklasicistická stavba z roku 1902. Jednoloďová stavba v strede obce na obdĺžnikovom pôdoryse má predstavanú vežu, vnútorné zariadenie je novodobé, z čias stavby. Posledná renovácia bola v roku 2002. Na staršiu sakrálnu stavbu zasvätenú tiež Panne Márii poukazuje odtlačok pečate z roku 1858 s vyobrazením Madony. Hody v obci sú 7. októbra na spomienku Panny Márie ružencovej.
- **Sypáreň** - Smerom do stredu obce sa údolie potoka rozširovalo, takže medzi dvoma protíhlými radami domov bol po pravom brehu potoka úzky priestor zastavaný hospodárskymi budovami, tzv. sypárňami. Sypárne boli vyše 100 ročné budovy zo surovej tehly a kameňa. Mali veľmi široké múry a oblúkovité dvere. Okná nemali, len vetracie otvory. Boli príliš blízko cesty. V súvislosti s výstavbou mosta (1963) sa mal upraviť stred obce odstránením starých sypární, ktoré špatili celkový vzhľad obce a zabraňovali rozšíreniu cesty. Niektorí majitelia sypární s odškodnením nesúhlasili, preto sa práce predĺžili o celý rok. Na jar 1964 sa previedla demolácia sypární a cesta v strede obce bola rozšírená z cca 4 m na 8 m.
- **Tradičné obydlia** - Dvory boli úzke a mnohé domy boli pre nedostatok priestoru obrátené na sever. Stavebným materiálom bolo spočiatku drevo, neskôr kameň a surová tehla. Najstaršie domy stavali zo surovej tehly, len v poslednom 10-ročí pred r. 1900 začali stavať z kameňa, podľa vzoru nemeckých domov v Handlovej. Tehlu vyrábali „na Hájku a na Bahne“, dávali do nej aj obilné plevy. Múry z tehly boli hrubé 70-90 cm. Tehlu spájali hlinenou maltou s veľmi malou dávkou vápna. Ako krytina slúžila slama, ručne namlátená z raži, pozvázovaná do malých rovnakých snopčekov – tzv. „šupky“, ktoré pripevňovali na krov slamenými „povrieskami“. Podlahu tvorila udupaná zem. Ešte doteraz nájdeme domy s hlinenou podlahou. V domoch bolo veľmi málo svetla, okná boli maličké (40 x 40 cm), dvere boli z jednoduchej dosky bez

ozdôb a opracovania, zatvárali sa drevenou závorou pomocou špagáta. Stropy boli drevené, na hradách poprekladaných z múra na múr boli pribité dosky 20 – 25 cm široké. Popod hlavné hrady boli preložené jedna alebo dve hrady tzv. „mešternice“. Vešalo sa na ne všeličo, ozdobné aj úžitkové predmety, no najdôležitejšie bolo to, že sa na nich vykolísala celá rodina. Do hrady boli vrazené železné kruhy, na ktoré sa navliekla konopná plachta a tam spávali malé deti. Pod „mešternicou“ niekedy viseli 2-3 „háčky“ lebo detí bolo ako smetí. K tomu boli prispôsobené aj rozmery obytných miestností. Vpredu bola izba 5-6 m dlhá, v prostriedku menšia kuchyňa a vzadu väčšia komora – staré domy merali po šírke cca 5 metrov. **Kozub** - v starých izbách bývalo teplo, vykurovalo sa dômyselným zariadením. V priečke, ktorá oddeľovala kuchyňu od obývaczej izby bol hneď nad podlahou vymurovaný otvor do pece na pečenie chleba. Pec bola v izbe pri stene. V kuchyni pred otvorom do pece bola štvorcová jama, do ktorej si žena stala, aby mohla pec vykúriť a chlieb „posadiť“. Pec slúžila nielen na pečenie chleba, ale aj na vykurovanie izby. Vedľa pece boli vymurované veľké kachle obložené ozdobnými kachličkami, vedľa nich pozdĺž steny až do kúta bol vymurovaný široký kanál, ktorým šiel dym z pece aj kachiel do komína. Kanál (prípecok) bol od dymu stále teplý a zohrieval aj vzduch v izbe. Slúžil aj na spávanie, deti spávali na peci aj na prípecku. Do kachiel sa kladlo z kuchyne, boli široké, vmestili sa do nich celé nepoštiepané „grnáče“. Okolo žeravého uhlia v kachliach kladli hlinené hrnce a varili zemiaky a fazuľu. Horúce hrnce vyťahovali dlhými železnými vidlicami, ktoré ukovali Cigáni. **Čierna kuchyňa** - priamo na varenie slúžilo ohnisko postavené v kúte kuchyne na tej stene, kde boli otvory do pece a kachiel. Dym z ohniska šiel širokým otvorom na pôjd, kde sa predlžoval na spôsob širokého komína, ktorý sa na vrchu zužoval. Ukončený bol oválnou klenbou. Toto zariadenie bolo zo surovej tehly – „piecha“, slúžila na zachytávanie iskier, kde sa schladili a zhasli aby nezapálili slamené strechy. „Piecha“ neprečnievala ponad strechu, dym sa rozptyľoval voľne po povale, tam sa dobre údilo mäso z baranov, zriedkavejšie zo svíň. V kuchyni, ktorú volali čierna, lebo sa nad ohniskom murivo lesklo čiernymi sadzami, bola zima, nevyhrievala sa. Aby ženy v zime neoziabalo, plietli si papuče z ovčej vlny. Tento spôsob kúrenia a varenia sa udržal aj po roku 1900. **Svietenie** - asi do roku 1900 sa v izbách svietilo kozubom. Bol to asi 1,2 metra vysoký drevený stĺpik zasadený do zeme, na ňom podložka z dosky a na nej hlinené ohnisko. V ňom bola priehlbina, v ktorej boli zastoknuté bôrové lieštiny, ktoré sa na hornom konci zapálili a svietili. Triesky o dĺžke 70-80 cm sa nachystali cez leto. Na strope nad ohniskom visel hlinený zachytávač dymu, mal podobu zvona. Nad ním bola v strope diera o priemere 15-20 cm, ktorou dym unikal. Nad otvorom bola na povale piecka na tlmenie iskier. Posledný kozub (1898) bol v niekdajšej učebni v dome Juraja Dobrotku (Hladišeje) č. 123, neskôr sa svietilo petrolejkami a sviečkami. Vetrание sa prevádzalo „luftami“, 10-15 cm otvory v stene pod povalou, cez zimu boli upchaté handrami. Okná na vetrание neslúžili, vetracie otvory možno v starších domoch vidieť do dnes.

- **Mlyn** - Mlyn bol panský a spomína sa už v roku 1614.
- **Laz** - Orali sa aj vysoko položené nezalesnené plochy – tzv. lazy. Dodnes sa zachovali mená: Homoleje laz, Šlosiareje laz, Drabeje lázok, Čampišeje Rúbaň a iné. Tie po komasácii, resp. po delení pôdy r. 1848 zostali vo vlastníctve Bojnického panstva, lebo lesy zostali vo vlastníctve grófa Pálffyho. Prestali sa orať a boli z nich horské lúky. Miestami sú tieto plochy zalesnené, napr. Čampišeje Rúbaň, Rigel a iné. Brázdy po oraní je však doteraz rozoznať.
- **Kopanice** - Značnú časť chotára – okolo 100 maďarských „jutár“ (1 jutro=1200 m² siah) zaberali kopanice. Sú to pozemky susediace s okrajom hory. Nerovné, príkre klčoviská, ktoré sa nedali orať, len kopať. Odtiaľ meno Kopanica. Bolo to dnešné Kohútie, Hvostec, Bukoviny, Rúbane,

Horná a Dolná Kopanica, Kučereje Kopanica, Kopanice vo Vlčom kúte, Na Vlčej jame a iné pomenované podľa majiteľa. Každý urbárnik mal pridelenú kopanicu. Výslnné stráne vysádzali ovocnými stromami, rovnejšie plochy osievali, kopcovité kosili alebo vypásali.

- **Škola** - Kým sa nepostavila štátna škola, učilo sa po súkromných domoch u Beláka, č.135, u Štefana Vidu, č. 140, u Matiaška Hornického, kde učil Mečiar z Prievidze. Neskôr sa vyučovalo v dome Mokrého, č. 50, u Bielikov a naposledy v dome Jána Dobrotku, č. 123 – u Hladišov. V škole sa učilo čítať, písať, základné počtové výkony a náboženstvo. Žiaci nemali písanky, písali na čierne tabuľky, tzv. „grifľom“. Do školy chodil len kto chcel, neznámkovalo sa, vyučovalo sa len v zimných mesiacoch – od Všetkých svätých do Ďura, t.j. od 1.11. do 30.4. V lete deti pásli husi, ovce, väčšie aj kravy doma alebo u väčších gazdov. Učiteľ dostával niečo od štátu a rodičia mu dávali naturálie. Za richtára Jána Hanku r. 1902 bola postavená prvá školská budova, postavil ju štát. Bola nad dedinou na miernej vyvýšenine zvanej Hájik. Bola obrátená na sever, pôsobiaca dojmom starej školskej regule. Trieda bola 10 metrov dlhá, 6 m široká, 3,60 m vysoká so štyrmi oknami. Slnečnú časť budovy zaberá riaditeľský byt. V štátnej škole už bola povinná štátna dochádzka, do školy sa chodilo 6 rokov a potom 3 roky dvakrát týždenne. Učilo sa 10 mesiacov. V 70-tych rokoch bola postavená nová základná škola na začiatku dediny, do ktorej bola presťahovaná aj materská škola. Pre stále klesajúci počet žiakov (naposledy 10) bola škola zatvorená v roku 2009 a zostala len škola materská.
- **Materská škola** - Materská škola v M. Čause bola otvorená 15. 6. 1961 s kapacitou 25 detí. Nemohli byť prijaté všetky, uprednostňované boli tie, ktorých matky chceli pracovať na tunajšom JRD. Materská škola bola otvorená najmä preto, aby sa pomohlo tunajšiemu JRD v nábore pracovných síl. Hneď od otvorenia mala aj stravovňu.
- **Studňa** - Studne kedysi bývali len obecné, vykopané vedľa cesty. Najstaršia bola súkromná studňa na dvore u Blahovcov (Macucheje). Voda sa ťahala zariadením – váha, bola to ťažká klada, dvojramenný „sochor“, ktorá mala na jednej strane pripevnené vedro a na druhej ťažké závažie, ktoré svojou váhou ťahalo vedro zo studne. Zariadenie potrebovalo veľa miesta. Na obecných studniach vedľa cesty, kde bol úzky priestor, sa voda ťahala kolesom na hriadelí. Najstaršia z obecných studní bola vykopaná v strede dediny pri Homolov v roku 1895. V roku 1927-30 boli vykopané studne: pri Oršulov, pri Chrenkov, v strede dediny pri Katrušov, na hornom konci pri Hánikov, Spoločníkeje a pri Belákov.
- **Železničná zastávka** - O zriadenie a vybudovanie železničnej zastávky sa zaslúžil predseda Štefan Krcho, bola postavená na trati Prievidza – Horná Štubňa asi 7 km od Prievidze, v katastri obce Veľká Čausa. Stavali ju maločausania, tak bola pomenovaná po nich. Predtým ľudia využívali stanicu v Chrenovci, chodili cca 3 km. Jej zriadením sa cesta skrátila a bola oveľa schodnejšia. Z času na čas ju občania upravovali, tehlu na stavbu budovy získali z opustených nemeckých domov z Handlovej, drevo pripravili v urbárskej hore. Všetky práce vrátane dovozu materiálu robili občania Malej Čause zadarmo ako občiansku povinnosť a taktiež z vlastnej pokladnice sumou 20 000 Kčs (túto sumu naskladali občania ako pôžičku na elektrickú inštaláciu, mali byť ľuďom vrátené) aby urýchlili stavbu zastávky vložili tam tieto peniaze. Od júna 1949 zastavoval každý osobný vlak aj na tejto zastávke. Zastávka sa nezachovala.
- **Kultúrny dom** - Na jeseň 1954 sa začalo s výstavbou kultúrneho domu. Plán vypracoval J. Gabala z Chrenovca. Rozmery kultúrneho domu: 30,5 m x 11,6 m x 8,8 m, najväčší priestor – sála 15 m x 10,6 m, z jej zadnej časti je balkón so 40-timi sedadlami a kabína na premietanie filmov. Vpredu bolo javisko o rozmeroch 5 x 7 m vybavené modernou osvetľovacou technikou. Strop sály bol z heraklitu (ľahké tvárnice z drevených stružlín, azbestu a cementu). Podlaha sály

bola z dubového parketu. Položil ho tunajší občan Gašpar Vido, dobrý odborník. V sále bývali celoobecné schôdze, oslavy, tanečné zábavy, divadlá, premietalo sa tu kino raz do týždňa (jeden film pre mládež, jeden pre dospelých). Bývali tu aj svadobné zábavy. Stavba sa realizovala v akcii „Z“. v roku 2010 prešiel rozsiahlou rekonštrukciou. Vymenená bola strecha, okná, kúrenie, fasáda budovy a neskôr aj podlaha v sále.

- **Kino Máj** - Od roku 1950-57 sa premietalo v „dolnej škole“ v urbárskom dome. Od roku 1957-60 chodilo do obce pojazdné kino z Prievidze. Vlastné kino začalo premietiť v máji 1960 v sále kultúrneho domu. Premietalo sa každý týždeň pre deti aj dospelých. Návštevnosť bola slabšia v dôsledku televízneho vysielania. Najväčšiu návštevnosť malo kino, keď sa premietali slovenské filmy a filmy zo západných štátov. Prvým správcom kina bol Karol Marko, manžel riaditeľky školy. Program kina bol vyhlasovaný miestnym rozhlasom.
- **Most** - Hlavný most cez potok v strede dediny sa musel často opravovať, preto bolo úlohou MNV zabezpečiť výstavbu mosta, ktorý by zodpovedal zvýšenej premávke a záťaži vozidiel čo odvádzajú drevo z hory. V decembri 1962 bol starý most zbúraný a v máji 1963 bol už v prevádzke nový betónový most postavený z betónových panelov.
- **Pamätník SNP** - Bol zaradený do akcie „Z“ a jeho hodnota bola 50 000 Kčs, finančný náklad z fondu rozvoja a rezerv ONV bol odsúhlasený vo výške 35 000 Kčs, termín začatia prác 6/1972, termín dokončenia 8/1972. Bol vyprojektovaný spolu s parkovou úpravou verejných priestranstiev v strede obce čím obec získala na celkovom architektonickom vzhľade. Pamätnú tabuľu o rozmeroch 60 x 90 cm vyhotovil podnik komunálnych služieb mesta Prievidza, prevádzka kamenárstvo. Slávnostné odhalenie sa uskutočnilo dňa 27. 8. 1972 – 28.výročie SNP.
- **Pamätník SNP** - Pomník padlým v SNP na cintoríne, odhalený bol v apríli 1978.
- **Kaplnka** - stála niekde pred dnešnou hasičskou zbrojnicou. Bola malá, vymurovaná zo surovej tehly. Vmestil sa do nej len kňaz, organista a pár ľudí, ostatní boli vonku. Bola to vlastne zvonica s malým oltárikom, na ktorom boli namaľovaní anjeli a jeden rohatý čert. Bola v nej umiestená aj „trlica“, ktorú do novej kaplnky postavenej v roku 1902 nepremiestnili. To, že trlica bývala v kaplnke je dôkazom toho, že ňou trestali aj za náboženské a cirkevné priestupky.
- V Malej Čause bol cintorín založený až v roku 1879. Pochovávali sa na miernom vršku SZ od dediny tzv. Hôrka. Do dnes sa pole za cintorínom volá Za Hôrkou.
- Gravitačný vodovod: Na jeseň roku 1960 sa z hory – s Chmelinovej doliny pretiahlo vodovodné potrubie do družstevných objektov v dĺžke 1400 metrov. Na jar a počas letných búrok znečistená voda potrubie upchávala, preto bolo potrebné postaviť čistiacu stanicu, aby bolo možné vodu zvieŕť do dediny, pretože otvorené obecné studne nevyhovovali hygienickým požiadavkám.
- Prvú krčmu mal cudzí človek Ivanovský. Nemal stálu miestnosť na výčap. Predával po domoch, v ktorých mu dovolili. Bolo to okolo r.1900. Po ňom mal výčap Žid Wolfstein, ktorý si prenajal dom č. 1.
- Kaplnka z roku 1902 bola v roku 2002 vysvätená na „Kostol Panny Márie Ružencovej“
- 18.10.1921 vznikol v obci Dobrovoľný hasičský zbor
- V obci sa nachádzajú pamätníky obetiam 1. a 2.svetovej vojny. Na miestnom cintoríne je hrob slovenských vojakov, ktorí padli v chotári obce.

1.1.8 RÁZTOČNO

Poloha obce

Obec je situovaná vo východnej časti okresu, v Handlovskej kotline, na ceste I/50, vedúcej z Prievidze cez Handlovú do Zvolena. Na západe susedí s obcou Jalovec, na východe s mestom Handlová. Južná časť obce sa rozkladá na výbežkoch pohoria Vtáčnik, severná časť vystupuje na úbočia Žiaru. Obcou preteká rieka Handlovka, ľavostranný prítok Nitry, do ktorej ústi Hraničný a Morovnianský potok a niekoľko menších miestnych tokov. Leží v nadmorskej výške 398 m.n.m a na súradniciach 48°46'00"S 18°46'00"V.

Vznik obce (z kroník a povestí)

Ústnym podaním sa zachovalo: „Do našej doliny prihnali bojnickí drábi 12 rodín (32 ľudí) a ako sa kto na panskom majetku správal, toľko mu pôdy odrokovali a kolmi vyznačili. Na tom mohol hospodáriť. Tak prvé usadlosti vznikli pri Besnom potoku.“ (z rozprávania Tomáša Chudého, richtára v roku 1933). Prvá písomná zmienka je známa z 13. storočia (r.1263 ako osada patriaca hradu Bojnice). Ďalšie zmienky o obci: výsadná listina o založení obce Handlová (vtedajší názov obce Rozkochna), listina je datovaná 8.3.1376 a vydaná uhorským kráľom Ľudovítom I. Ďalší zdroj uvádza: „Vzniklo pravdepodobne ako stará slovanská osada v 12. storočí. Výhodná geografická poloha na spojovacej ceste z Ponitria do Pohronia podmienila rast osady.

V prvom súpise mýt Nitrianskej župy z roku 1429 sa spomína ako miesto s prastarým mýtom. Z tohto mýtneho práva mala obec aj prímenie mýto. Ležala na významnej obchodnej ceste, ktorá viedla z Pohronskej Kremnice cez Remäto, údolím Handlovky na Prievidzu, kde nadväzovala na starú rímsku cestu na trase Nitra-Topoľčany-Prievidza-Vyšehrad. V roku 1368 turčiansky konvent vyznačuje hranice medzi Znievským a Bojnickým panstvom. Ráztočno ako mýto spadá do tejto úpravy, lebo bolo príčinou častých sporov medzi týmito panstvami.

1. januára 1975 došlo k zlúčeniu obcí. K Ráztočnu bol pričlenený Jalovec. Na štátnej ceste boli osadené nové tabule s nápisom „Víta Vás nová zlúčená obec Ráztočno“ – tabula bola viac krát rozbitá a znehodnotená, občania nesúhlasili so zlúčením.

V roku 1990 občania dolnej časti Jalovec prejavili záujem o osamostatnenie. Okresný úrad v Prievidzi ich požiadavke vyhovel.

Názov obce

Z rozprávania ráztočianskeho rodáka Tomáša Chudého vysvitá, že Ráztočno sa kedysi volala len tá časť obce – dnešné „Pavlovo“, ulice nad železničnou zastávkou. V tejto doline bol vodný prameň, ktorý nikdy nevyschol. V niektorých rokoch za veľkej suchoty vyschli studne v širokom okolí a obyvatelia okolitých obcí chodievali pre vodu až do uvedeného Ráztočna, kde bola veľmi bystrá, „besná a točila sa“ voda. Z uvedeného sa dá predpokladať, že z tohto točenia vody „točno, točiť sa“ vzniklo aj pomenovanie Ráztočno. Z tohto rozprávania je však vznik pomenovania dediny len pravdepodobný.

Erb a vlajka obce

Na erbe sú znázornené motívy v modrom štíte na zvýšenej striebornej pažiti, zdola šikmo delenej zvlhnutou vodnou hladinou, pod doľava prehnutým zlatým stromom s prirodzenou listnatou korunou, zlatý späť hľadiaci striebroparohý čiernokopitý jeleň, vľavo pred ním zlatá čiernokopitá laň, celkom vľavo strieborná zlatostrechá čiernookná budova so zlatou bránou v pravom múre.

Vlajka obce pozostáva z piatich pozdĺžnych pruhov vo farbách modrej (1/8), žltej (2/8), modrej (2/8), bielej (2/8) a modrej (1/8). Vlajka má pomer strán 2/3 a ukončená je tromi cípmi, t.j. dvomi zástrihmi, siahajúcimi do tretiny jej listu.

Pečate a pečiatky

Do konca 18. storočia overovalo Ráztočno svoje dokumenty pečatidlom fary. V oválnom poli pečatidla zo 17. storočia je vyrytá Panna Mária so svätoužiarou okolo hlavy a tromi ružami v pravej ruke. Kruhový opis pečatidla znie: „SIGIL (lum) ECCLESIAE RASTOCZNENSIS.“ Odtlačky boli nájdené na dokumentoch z roku 1779 a 1780. V nich sa výslovne uvádza, že dokumenty „vydal richtár, úrad a celej osady obyvatelia.“ Koncom 18. storočia vzniká vlastné obecné pečatidlo, v jeho oválnom poli je v hornej tretine vyrytý „O“, ružička, „S“(osada). V strede pola sú vyryté dva tulipány a nad nimi listová koruna. V dolnej tretine je opäť vyrytý „R“, ružička, „A“ (Rastoczno). Odtlačok pečatidla sa našiel na písomnosti z roku 1842. Ďalšie pečatidlo vzniklo roku 1847, jeho kruhový opis znie: „PECSAT OBCI RASTOCSANSKEI ROKU 1847.“ Je opäť oválne, v jeho poli je vyrytý košatý listnatý strom, ku ktorému po pažiti beží srnka a jeleň. Vpravo vidno kamennú stavbu s mostom. Odtlačky pečatidla sa našli na dvoch dokumentoch z roku 1858. Koncom 19. storočia vznikla nápisová pečiatka obce, text v poli znie: „NYITRA VÁRMEGYE PRIVIGYEI JÁRÁS RÁSZTOCSNO KISÖZSEG“ (voľne preložené: Malá osada Okresu Prievidza Kraja Nitra). Nimi sú overené listy z roku 1907 a 1910. 1910 – vznikla nová nápisová pečiatka v dielni budapešťianskeho kovorytca Ignáca Felsenfelda s textom: „NYITRA VÁRMEGYE RÁSZTONY KÖZSÉG“ (Osada Rástoň Kraj Nitra).¹²

Miestne názvy lokalít

Zábava, Horženovo, Pod horou – Dúbravy, Hájska skala, Pod Bralom, Lúčky, Pažitie, Blatina, Veľká zem, Polom, Zigorve, Paulovo, Pod Bôrovou

Miestna časť Remata

Rekreačné stredisko **Remata** je súčasťou katastrálneho územia obce Ráztočno. Obec ležala na významnej obchodnej ceste, ktorá viedla z pohronskej Kremnice cez Rematu, údolím Handlovky na Prievidzu, kde nadväzovala na starú rímsku cestu.

Remata má potenciál byť strediskom cestovného ruchu a adrenalínových športov. Ponúka turistiku, bicyklovanie, tenisové kurty, plávanie, hubárčenie, ale aj možnosť stravovania a ubytovania sa v krásnom prostredí obklopenom horami. Kedysi bola strediskom zimných športov. Na Remate premávala sedačková lanovka, ktorá bola v roku 1997 zlikvidovaná pre nevyhovujúci stav a vysoké náklady.

Zaujímavosti

- **1872** – vykonala sa komasácia (sčelovanie pozemkov), prevádzal ju inžinier Šomody
- **1912** – robila sa katastrálna mapa a prevádzalo sa vložkovanie
- **Miestny rozhlas:** pomáhal v osvetovej činnosti. Slúžil k vysielaniu miestnych oznamov, tak aj k reláciám, ktoré zostavoval a vysielal rozhlasový krúžok pri Osvetovej besede. Zariadenie rozhlasu bolo umiestnené v budove MNV.

¹² Jozef Novák, Pečate miest a obcí na Slovensku, ISBN 978-80-89236-49-7, str. 183

- **Najčastejšie priezviská:** Madaj, Chudý, Škrteľ, Ficeľ, Kaplán, Fabian
- **Kostol Panny Márie** - Pôvodne je ranogotický z obdobia rokov 1280 – 1300. Začiatkom 16. storočia bol upravený a rozšírený o prístavbu s vežou. Koncom 16. až začiatkom 17. storočia, bol upravený a zaklenutý bol v roku 1667. Opravený bol v roku 1865 a obnovený v roku 1988. Hlavný barokový oltár je z prvej tretiny 18. storočia. Bočný oltár Božského Srdca je barokový, z čias okolo roku 1700, pacifikál je neskorobarokový z konca 18. storočia. Okolo kostola stál ohradný múr asi zo 16. storočia zbúraný bol pravdepodobne v roku 1940. Kostol je od roku 1963 národnou kultúrnou pamiatkou. V lete roku 1991 prebehla oprava kostola zo zbierok veriacich, vysvätený bol 20.10.1991. Na južnej stene sú vertikálne slnečné hodiny s ciferníkom deleným po celej hodine od 7. hodiny rannej do 5. hodiny popoludní. Boli osadené 14.9.2004. V roku 2009 sa začala na podnet pána Lenharta z Jalovca reštaurácia plastík z oltára. Reštaurátorské práce na oltári boli v roku 2015 ukončené.
- **Zvony v Ráztočne** - Veľký zvon na zvonici kostola – gotický, od zvonolejára Ondreja z roku 1522, ktorý obci darovala neznáma zámožná pani ako odmenu miestnemu obyvateľstvu za služby, ktoré jej poskytli. Dva malé zvony boli zhabané na vojenské účely v roku 1916. V roku 1932 bol dodaný nový malý zvon a v súčasnosti sú na veži zvony dva.
- **Mariánsky stĺp – Panna Mária Immaculata** - Podľa záznamu v kánonických vizitáciách z roku 1821 bola socha požehnaná v roku 1741 a dal ju postaviť Anton Paluška Zlatomoravecký, rodák z Brusna. V ústnom podaní sa o Antonovi Paluškovi zachovala legenda, podľa ktorej sa vyznamenal v boji proti Turkom. Z vďačnosti za ochranu Panny Márie dal postaviť sochu vo svojom rodisku, kríž „nášho Spasiteľa“ na bývalom cintoríne v Chrenovci a sochu Nepoškvrneného počatia Panny Márie v Ráztočne. V historických materiáloch sa Anton Paluška uvádza ako „hrdina Zlatej zástavy“ a člen kráľovskej tabule, ide teda o autentickú historickú postavu. Pamiatkové hodnoty Mariánskeho stĺpa z Ráztočna su nielen v sochárskej práci barokového majstra, kultúrnom posolstve doby, ale tiež v historickom príbehu jedného zo „synov Brusna“, ako Antona Palušku nazývajú archívne kroniky. Mariánsky stĺp v rokoch 2012-2015 reštaurovali akad.sochár Dušan Hagara a Mgr.art. Igor Hovorič. Originálne časti stĺpa sú prezentované v rímskokatolíckom Kostole Panny Márie v Ráztočne. Komplexné reštaurovanie stĺpa sa uskutočnilo s finančnou podporou Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR v rámci Regionálneho operačného programu, opatrenia Regenerácia sídel a Ministersva kultúry SR z programu Obnovme si svoj dom a obce Ráztočno. V roku 1970 bol vyhlásený za Národnú kultúrnu pamiatku. Je to kamenný valcovitý stĺp s podstavcom štvorcového pôdorysu, stojí južne od vstupu do kostola na ulici kpt. Nálepku. Na stípe stojí baroková socha Panny Márie Immaculaty stojaca na zemeguli s hadom.
- **Základná škola** - Bola už v roku 1850 v súkromnom dome Bartoša Juraja, popisné číslo 340, druhá škola 1870 bola v tzv. Obecnom dome, ktorý bol postavený v tých miestach, kde bol dom Pavla Bulu, popisné číslo 261, tretia škola, ktorá sa zachovala a datuje sa z roku 1891, bola cirkevná škola v ulici, kde je kostol. V štatistike školského roka 1917/1918 sa uvádza, že v obci bola cirkevná škola s jednou učebňou a školu navštevovalo 155 detí. Po vzniku ČSR sa začalo s vyučovaním 10.12.1918. Až do roku 1926 bola v obci iba cirkevná škola, ktorá pravdepodobne zanikla v školskom roku 1926/1927. V tomto školskom roku jestvovala paralelne s dvojtriednou ľudovou školou, ktorá bola zriadená výnosom Ministerstva školstva a Národnej obrany pod číslom 91316/25-1 zo dňa 1.11.1925. Na základe uznesenia obce sa v roku 1927 rozšírila na trojtriednu. Podľa uznesenia Obecného zastupiteľstva ju v roku 1929 rozšírili na štvortriednu s počtom detí 230. Po roku 1945 boli poštátnené aj školské budovy

v obci. V r. 1945 – 1946 bola budova školy opravená, nakoľko cez prechod frontu bola obsadená vojskom a poškodená. Pri rekonštrukcii štátnej cesty č.50 bola budova ZDŠ v roku 1978 asanovaná. Žiaci a celé príslušenstvo školy sa presťahovalo do bývalej budovy MNV, kde boli zriadené 4 učebne a školská stravovňa. V sále Domu kultúry bola zriadená telocvičňa. V roku 1979 bol položený základný kameň novej školy. Táto škola sa budovala v hornej časti obce, (v starom Ráztočne) v lokalite „Na hline“. Stavba novej ZŠ sa budovala na svahovom teréne a povýše stavby sa vytváralo čiastočné zosuvné pásmo. Robili sa opatrenia na zastavenie zosuvov, tempo výstavby sa spomalilo. V roku 1982 riešili na mnohých schôdzach a zhromaždeniach občanov existenciu školy. Dňa 1.9.1988 sa po prvýkrát v histórii otvorili brány novej základnej školy.

- **Materská škola** - V rokoch 1945/46 bola poštátnená budova „starej školy“ na Kostolnej uličke patriaca rím. – kat. cirkvi a bola v nej umiestnená Materská škola. Budovu museli opraviť, ale aj tak miestnosti neboli v dobrom stave, rovnako aj stav strechy, múrov a omietky nevyhovovali. V auguste 1979 začali stavať aj novú Materskú školu a Detské jasle, v dolnej časti obce – v Jalovci, vo finančnej hodnote diela cca 9 miliónov korún. Po dokončení tejto stavby mali byť vtedajšie staré škôlky zrušené – jedna v Ráztočne a druhá v Jalovci. Stavbu budovali svojpomocne v rámci akcie „Z“. Materská škola sa budovala ako združená investícia, na ktorú prispievali aj podniky finančnými prostriedkami. 1.septembra 1988 začala sa výuka v novej MŠ. Historickým medzníkom sa stal 1. január 2003, kedy sa škola spojila s MŠ a vznikol nový právny subjekt – Základná škola s materskou školou v Ráztočne.
- **Sypáreň (Paučekova)** - Stará kamenná budova, ktorá kedysi slúžila ako sýpka. V súčasnom období je v súkromnom vlastníctve. Stavba by vyžadovala kompletnú opravu.
- **Rodinný dom p. Ťažiara** - Ulica Handlovská – kamenný dom – pôvodná vidiecka usadlosť z roku 1429.
- **Pamätník padlým v SNP** - Náhrobník padlým v 2.svetovej vojne stojí na cintoríne. V roku 2014 pri príležitosti 70. výročia SNP bol vybudovaný prístupový chodník a pamätník zreštaurovaný.
- **Kríž „Pod týmto znakom zvíťazíš“** - Nachádza sa pri studničke pri hlavnej ceste, je z roku 1905 – od kamenárskeho majstra B. Böcka z Prostějova.
- **Kríž na ceste Ráztočno** – Sklené pod Hájskou skalou
- **Lipy** - Stoja pri kríži pod železničnou stanicou (Handlovská cesta), vysadené boli v roku 1902.
- 25. 6. 2008 poškodila búrka jednu z líp – rozštípil ju blesk. Odlomená časť spadla na elektrické vedenie.
- **Hájska skala a jaskyňa** - Je to skalnatý vrchol vápencového pôvodu v pohorí Žiar. Je vysoká približne 640 m n. m. a bralo má výšku okolo 20 m. Skala ponúka výborné podmienky pre horolezectvo. Výhľady zo skaly: juhovýchod - Bôrová hora, juh - mesto Handlová, pohorie Vtáčnik, východ - obec Ráztočno, severovýchod - obce Jalovec, Chrenovec – Brusno, Veľká Čausa, pohorie Strážovské vrchy. Pod Hájskou skalou sa nachádza Hájska jaskyňa, ktorá bola v roku 1994 vyhlásená za prírodnú pamiatku. Je verejnosti voľne prístupná. Vstup do jaskyne sa nachádza v nadmorskej výške 589 m n. m. a je dlhá 25 m. Vznikla činnosťou priesakových vôd a dvojica vchodov sa stretáva v 6 m vysokom dóme. Podľa nálezov bola jaskyňa obývaná už v [neolite](#). Jaskynné útvary sú významné najmä z hľadiska výskytu vzácnych bezstavovcov akými sú napr. Hlbinovky (*Bathynellaceae*). Osobitnú pozornosť si zasluhujú jaskyne slúžiace ako zimoviská netopierov (*Chiroptera*). Organizmy trvalo žijúce v jaskyniach sa nazývajú troglobionty. Jaskynné útvary predstavujú špecifické životné podmienky: večná tma, menšie nasýtenie vody kyslíkom, počas celého roka nízka ale rovnomerná teplota vody, menšie zásoby

potravu ako v povrchových vodách, neprítomnosť zelených rastlín. Živočíchy podzemných vôd sú úzko prispôsobené životu v tomto prostredí. Potravou pre jaskynné živočíchy sú organické látky, ktoré sa do jaskýň dostávajú z trusu jaskynných netopierov alebo ich voda priniesla z povrchu zeme.

- **Bralová skala** - Je skalnatý vrchol sopečného pôvodu (tvorený vulkanickými zlepenkami) s dobrým výhľadom. Môžeme z neho vidieť údolie Rematy, mesto Handlová a za ním sa rozprestierajúce pohorie Vtáčnik. V doline pod bralom môžeme vidieť viadukty železničnej trate. Juhozápadne môžeme vidieť významné stredisko rekreácie a zimných športov Remata. Pri pohľade na severozápad je možné vidieť Sklenianske lúky s malými ostrovčekmi vápencových polí a závrtovej a západne horu Bôrová. Dominantná Bralová skala uzatvára údolie Rematy. Zaujímavosťou je, že Bralovou skalou prechádza hranica okresu Prievidza a okresu Turčianske Teplice. Vysielač postavený na Bralovej skale leží na území okresu Turčianske Teplice a vyhládka z brala sa nachádza v Prievidzskom okrese. Výška Bralovej skaly je 825,6 m n. m., samotná skalná stena brala je vysoká 90 m.
- **Kultúrny dom** - Bol postavený 1957 a vybudovali ho obyvatelia obce v akcii „Z“. Počas povodní v roku 2010 bol zaplavený. V roku 2012-2015 prešiel komplexnou rekonštrukciou. Opravené boli všetky vnútorné omietky, znížený podhľad sály s novým stropom a osvetlením, kompletná prestavba toaliet, kuchynky, výmena podláh vrátane novej parketovej podlahy. Vymenené boli interiérové a exteriérové dvere a okná. Rekonštrukciou prešiel aj systém vykurovania (kotelňa, rozvody) a vykurovacích telies. Rekonštrukcia KD bola financovaná zo štátneho rozpočtu vo výške 43 900,80€ a zdrojov obce 53 775,43€. Celkové náklady na rekonštrukciu predstavovali sumu 97 676,23€.
- **Vodojem** - V údolí Pavlovo bol v roku 1932 vybudovaný rezervoár vody, odkiaľ vedie gravitačný vodovod až do Prievidze. Od roku 1963 slúži pre obec a okolité obce.
- **Bralský viadukt** - Bralský viadukt leží v stavebnom km 7,2/4 a je najvyšším na trati. Viadukt leží v priamke, má tri otvory a niveleta stúpanie 15,998 promile. Prostredným otvorom prechádza potok a lesná cesta. Viadukt má spojitý plechový nosník s tromi poľami s rozpätím 30 m s mostovkou zapustenou. Dĺžka viaduktu medzi závernými múrmi je 90,80 m, celková dĺžka aj s oporami je 98,30 m. Najväčšia výška nivelety nad dnom potoka je 27 m. Obe opory majú pri rube po dve konzoly na železobetóne, ktoré nahrádzajú rovnobežné krídla. Vyloženie konzol je 2,25 m a výška asi 3,80 m. Všetky piliere sú uložené v dolomitovej skale. Piliere majú nábeh 20:1 a majú pôdorys obdĺžnika s rozmermi 2,50x5,00 m. Nitované priečniky sú vo výške asi 300 mm pod hornými pásmi hlavných nosníkov, o ktoré sú opreté konzolami. Hmotnosť ocelevej konštrukcie, ktorú dodalo Vítkovické horní a hutní ťažníctvo, je 246 767 kg.
- **Bralský tunel (Tunel T.G.Masaryka, Veľký tunel)** - Bralský tunel ešte aj dnes vzbudzuje úctu a rešpekt tunelárskych odborníkov. Pod Bralskou skalou bol postavený vtedy najdlhší železničný tunel v Česko-Slovensku. Nachádza sa na trati ŽSR číslo 145 Prievidza - Horná Štubňa, medzi ŽST Sklené pri Handlovej a zastávkou Remäta. Tesne pred vchodom do tunela sa nachádza Bralský (Rematský) viadukt. Nasledujúca ŽST je Handlová. Razenie tunela trvalo 21 mesiacov, stavba tunela bola dokončená o rok neskôr. Prácu na stavbe tunela komplikoval vyvierajúci prameň vody (s výdatnosťou 207 l/sek), ktorý je aj v súčasnosti zdrojom pitnej vody v Handlovej. Tunel prechádza zónou andezitov, dolomitov a treťohorných bridlíc. Celá stavba tunela si vyžiadala náklady 63 miliónov korún. **Výstavba tunela** - Prípravné práce začali 8.11.1927 na razení smerovej štôlne na handlovskej strane a samotné razenie začalo 25.10.1928. Smerová štôlna bola prerazená 13.7.1930, keď už predtým boli mnohé časti tunela úplne vymurované.

Stavba tunela bola ukončená v októbri 1931. Vchod do tunela od Handlovej ide v dĺžke 350 m v pravotočivom oblúku s polomerom $R = 850$ m, no potom sa trať mení na takmer 3 km dlhú priamku, ktorá je najdlhšou priamkou na trati. Dĺžka tunela je 3011,6 m, do postavenia Čremošianskeho tunela bol najdlhším železničným tunelom na Slovensku. Pri príležitosti 80. narodenín T.G.Masaryka 7.3.1930 bol tunel premenovaný na jeho počesť - Tunel T.G.Masaryka. Tunel bol neskôr premenovaný na Veľký, dnes nesie meno Bralský. **Vetranie v tuneli, vetracia šachta** - Staviteľia tunela predpokladali určité problémy, ktoré by mohla spôsobiť jeho nezvyčajná dĺžka a to, že niveleta tunela stúpa jednostranne smerom k Hornej Štubni. Táto skutočnosť mohla robiť ťažkosti pri prirodzenom vetraní, pretože vlaky idúce v stúpaní produkujú oveľa viac dymu. Preto bolo u neho, podobne ako pri Štefánikovom tuneli pamätané na zriadenie vetracej komory pre prípad, že by nedostačovalo prirodzené vetranie tunela. **Tunel počas 2. svetovej vojny** - V noci z 23. na 24.8.1944 partizáni Prvej československej paradesantnej brigády zatarasili Bralský tunel. O tejto udalosti informujú tabuľky na oboch portáloch.

- **Ráztočianske lazy** - Krasová oblasť pri Sklenom spadá do geomorfologického celku pohoria Žiar, podcelku Rovne. Samotná krasová oblasť bola známa už v minulosti, ale až v roku 1985 sa uskutočnila zakladajúca schôdza oblastnej skupiny Slovenskej speleologickej spoločnosti so sídlom v Handlovej. Vo všeobecnosti ide o územie medzi Bralovou skalou, Remätou, Ráztočnom, Horeňovom. Krasové územie má celkovú rozlohu necelých 20 km², pričom mocnosť karbonátových hornín náchylných na krasovatenie dosahuje mocnosť do 300 metrov. Karbonátové horniny patria ku chočskému príkrovu a sú tvorené triasovými dolomitmi a gutensteinskými vápencami. V okolí sa nachádzajú horniny kryštalinika Žiaru a vulkanity kremnického stratovulkánu. Na danom území sú zastúpené ako povrchové, tak aj podzemné krasové javy. Povrchové formy sú zastúpené hlavne krasovými závrťmi, ktoré vystupujú viac či menej v jednom rade, alebo v skupine. Závrty majú veľkosť od 5 metrov do 10 - 15 metrov s hĺbkou od 1-2 metrov po 30 metrov. V ojedinelých prípadoch prechádzajú vstupným otvorom do jaskynných priestorov. Ďalšie formy povrchového krasu sú suché údolia s občasnými tokmi s ponormi a škrapy. Podzemné formy predstavujú jaskyne a priepasti. Najvýznamnejšou jaskyňou je jaskyňa na Lazoch zvaná aj Egřešovka. Slúži ako vtoková oblasť jarných vôd pre Skleniansku planinu. Jej celková známa dĺžka je 50 metrov s hĺbkou 17 metrov. Farbiacim pokusom sa dokázalo spojenie s Ráztočianskou vyvieračkou (krasový prameň), nachádzajúcou sa 2,5 km od jaskyne. Výzdoba jaskýň v Sklenianskom krasi je pomerne chudobná, aj keď ojedinele sa vyskytujú nádherné stalagmity (do 40 cm), zriedkavejšie stalaktity. Dosť častým zjavom v jaskyniach je sedimentárna klastická výplň tvorená hlinou, pieskom až štrkovito - balvanovitým materiálom, čo dokladá aktívny znos vodnými tokmi, čoho dokladom sú aj vyvieračky. Z ďalších významnejších jaskýň spomenieme jaskyňu Cigánka, Jaskyňu mŕtvej líšky, Májová jaskyňa a ďalšie, ktorých však dĺžka nepresahuje 10 metrov. .
- **Pošta** - Prvá pošta bola zriadená 15.11.1884. V tom roku nosil aj zbieral poštu „listonoš“ – poštár z Handlovej až do Prievidze. Pošta ukončila činnosť v roku 1886. Poštový úrad pre Ráztočno sídlil do roku 1957 vo Veľkej Čause, ktorá je 5 km vzdialená. MNV podnikol kroky, aby bol v obci zriadený poštový úrad. Bolo nutné pripraviť vhodnú miestnosť, bola prevedená adaptácia miestnosti, ktorú používal okrskový orgán VB ako kanceláriu. Poštový úrad bol otvorený dňa 15.10.1957. Obvodom poštového úradu sú obce: Ráztočno, Morovno, Jalovec. Súčasne s poštou bola uvedená do činnosti aj verejná telefónna hovorňa, umiestnená na pošte. V súčasnom období sídli pošta v budove OcÚ.

- **Budova MNV** - Nachádzal sa tu aj poštový úrad, obecný rozhlas. Plány na budovu vypracoval Emil Marko, obyvateľ obce Ráztočno. Budovu postavili aj čiastočne svojpomocne, brigádami občanstva. V roku 1957 sa začala stavať veľká sála pre kultúrne ciele aj s príslušnými doplnkovými miestnosťami, terajší Kultúrny dom. Dnes, už v bývalej budove MNV, ktorá taktiež prešla rekonštrukciou vnútorných priestorov. V budove sídli dobrovoľný hasičský zbor obce. K dispozícii sú garáže, šatne a sociálne zariadenie. V hornej časti je kancelária urbárskeho spoločenstva, prevádzka holičstva a kaderníctva, manikúra a pedikúra.
- Dnes, už v bývalej budove MNV sídli zbrojnica Požiarneho zboru, garáž pre hasičskú automobilovú striekačku a kultúrny dom.
- **Knižnica** - Obecná knižnica sa nachádza v priestoroch budovy OcÚ, je otvorená 2x do týždňa. V knižnici sú organizované rôzne aktivity, hlavne pre žiakov ZŠ a MŠ. V roku 1984 sa zapojila do okresnej súťaže „Budujeme vzornú ľudovú knižnicu“, kde získala čestné uznanie. Disponuje 6 200 zväzkami.
- **Partizánsky bunker na Humništi** - Bol postavený počas obdobia SNP v roku 1944 a slúžil ako úkryt pre partizánsky oddiel Slovan Ráztočno. V roku 1974 bol obnovený a na blízkej lúke Humništi sa konali aj oslavy 30.výročia SNP. Ďalšou obnovou a sprístupnením verejnosti prešiel v roku 2014, pri príležitosti 70. výročia SNP.
- **Mlyn a píla** - V obci boli dva mlyny, jeden vlastnil Tomáš Žipa a platil zaň obci 1 fl 20den. Druhý, panský mlyn, árendoval mlynár za 100 štvrtiek žita a okrem toho musel vykŕmiť dvoch bravov poddaných z majera. Pálffyovský mlyn sa neskôr dostal kúpou do vlastníctva Štefana Dobrotku. Pozostatky tohto mlyna vidieť dodnes. Pánsky mlyn (Pálffyovský) bol postavený z dreva a krytý šindľom. S mlynom sa spájala píla, slúžila na výrobu lát a dosák, ako pre pánskych, tak aj pre cudzích poddaných. Za pílenie vyberalo panstvo 1/3 z vyrobeného materiálu. Mlynár, ktorý obsluhoval pílu dostával od panstva 4 fl za nakovanie mlynskeho kameňa, panstvo sa však postaralo o jeho dovoz. Nájomca bol povinný vykonávať všetky tesárske práce na mlyne a píle.
- **Mýtnica** - Dedina ležala na významnej ceste, ktorá viedla údolím Handlovky z pohronskej Kremnice cez Prievidzu, kde križovala od juhu vychádzajúcu starú rímsku cestu na trase Nitra – Topoľčany – Bojnice – Vyšehrad. Ráztočno ležalo na tejto obchodnej ceste, v tejto dedine bola ustanovená colnica (mýto), ktorej vybudovanie sa datuje v 15. storočí. Dedina dostala medzi ľuďmi pomenovanie „Mýto.“ Z toho vznikla aj prezývka „Mýto, kopyto, starý hrniec, jelito.“ Mýtnicu prevádzkoval krčmár. Najväčšie príjmy plynuli panstvu z regálnych práv, z mýta, výčapu a mlyna. S povolením zemepána mohol čapovať špeciálne pivo, tzv. marcové z Turca. Okrem toho sa čapovalo pánske víno, za čo zemepán mýtnika osobitne honoroval. Poddaní boli povinní odoberať 40 sudov pánskeho piva. Pre ráztočianske mýto vznikali často spory medzi Kremnicou a Bojnicami (rok 1508).
- Mýtnica patrila k pozoruhodným stavbám v obci, bola postavená z kameňa a pálenej tehly, krytá šindľovou strechou. Priestorovo mala 3 izby, 2 komory, maštal a pivnicu. Do polovice 18. storočia predstavovala hlavný zdroj príjmov zemepána. Od 1. júla 1752 stratila mýtnica svoju pôvodnú funkciu a slúžila už len ako výčap.
- **Kino** - Po prístavbe sály k Chudého krčme (začiatkom 40. rokov) sa celý kultúrny život v obci presunul tam, aj vrátane premietania filmov (1942). Poštátnením súkromného vlastníctva Jozefa Chudého vzniklo v obci štátne kino, v ktorom sa týždenne premietal jeden film v dvoch až troch predstaveniach. Počet sedadiel v kine bol 206. Kino bolo navštevované najmä v zime miestnymi občanmi alebo návštevníkmi z okolitých obcí.

- **Archeologické nálezy a pamiatky** - V katastri obce je v súčasnosti známych niekoľko lokalít s archeologickými nálezmi.
- **Zábava** – Počas archeologického výskumu v roku 1958 sa tu našlo množstvo štiepaného pazúrikového odpadu neolitickej kamennej industrie a niekoľko kusov jadier. Našli sa aj úlomky črepov lengyelskej keramiky a drvič na farbivo.
- **Pod Horženovom** – Počas archeologického výskumu v roku 1958 našli v tejto lokalite odpad štiepanej industrie z tej istej suroviny ako v Zábave, ale v oveľa menšej koncentrácii. Medzi nálezmi však bolo väčšie množstvo črepového neolitického a laténskeho materiálu. Na juhu je svah chránený umelým valom, takže túto lokalitu môžeme považovať za praveké hradisko.
- **Pod horou** – Dúbravy – V lokalite sa v roku 1958 našlo veľké množstvo (väčšie ako v Zábave) odpadu neolitickej štiepanej industrie vrátane jadier.
- **Hájska skala** – V šesťdesiatych rokoch 20. storočia tu pri archeologickom výskume objavili črepový materiál bukovohorskej keramiky (neolit).
- **Pod Bralom** – V roku 1968 sa v tejto lokalite našiel materiál neolitickej štiepanej industrie.
- **Údolie Rematy** – Na úvod opisu archeologických nálezov tejto lokality niečo o jej názve. Listiny pochádzajúce z 13. a 14. storočia, teda už z uhorskej éry, zachytávajú len hraničné lokality majetkov. Chotárne názvy vnútri majetkových celkov, prirodzene, nezaznamenávali. Ich zhotovovatelia boli funkcionármi uhorskej verejnoprávnej inštitúcie, tzv. locus credibilis, príslušníci kláštorov a kapitúl. Tí toponymá typu Remeta uvádzali v latinskom (Heremita, Heremitorium) alebo maďarskom preklade (Remetehegy). Ale slovenský ľud mal odprvu až podnes pre tieto lokality názvy Remet, Remät, Remeta, Remäta, dnes písaná aj Remata. Hlavnou indíciou na predpoklad mníšskeho života na Remäte, je sám názov, ktorý je odvodený od slova „heremita“ alebo „eremita“, čo znamená pustovník. Ide o chotárny názov pri prastarej, tzv. Zlatej ceste do Kremnice. Povesti hovoria, že v Remäte bola pustovňa. Potvrdil to nález, pravdepodobne zvyšok murovaného kostola. Časť, ktorú odkryl Martin Pročka, podľa neho nasvedčuje na stavbu rotundy z 10. – 11. storočia. Musí sa to potvrdiť komplexným archeologickým výskumom in situ (na pôvodnom mieste). Ako je ďalej známe, na tomto mieste sa našiel rozbitý zvon a dubové truhly. Na radu prepošta bojnickej fary p. Medvedeckého kostrami nepohli a znovu ich zasypali. V údolí Rematy sa ďalej našlo niekoľko kusov črepov, štiepanej industrie, pravdepodobne lengyelskej kultúry z bielych, sivých a svetlohnedých kremencov rozličných rozmerov a iný štiepný a úštepový materiál. Tri kusy možno pokladať za čepele, ostatné sú úlomky a odpad vzniknutý pri výrobe nástrojov a jeden predstavuje jadro na výrobu nástrojov. Ďalej to bol žarnov z andezitového tufu s rozmermi 22x50cm, tkáčske závažie, drvič na farbivo a praslen pravdepodobne z lengyelskej kultúry.
- **Podbôrová** – Podľa Jozefa Lenharta sa v tejto lokalite našiel bronzový čakan a sekera v čase, keď sa tu bral kameň na stavbu jalovského mlyna. Kde sa tento nález nachádza teraz, nie je známe.
- **Rovne** – V roku 1968 sa v tejto lokalite našiel materiál neolitickej štiepanej industrie.
- **Zabôrová** – V 90. rokoch minulého storočia tu našiel Ing. Juraj Gatiaľ kamennú sekera z leštenej neolitickej industrie.
- **Údolie pstruhárov** - 27 hrobov a v nich úlomky rôzneho náčinia. V roku 1932 nájdené bronzové sekery 6ks a kusky nespracovaného bronzu pri výkope vodovodu. Všetky spomínané nálezy okrem bronzu a leštenej industrie sú majetkom Hornonitrianskeho múzea v Prievidzi.
- **1961** – začiatok výstavby hospodárskych objektov Štátnych majetkov na lúkach (vyše dediny). Bol vybudovaný celý areál hospodárskych objektov, ktoré z časti fungujú dodnes.

- **1967** – bol daný do prevádzky televízny vykryvateľ pre Ráztočiansku oblasť a bol vybudovaný a daný do prevádzky most cez Handlovku za školou
- **1970** – občania si svojpomocne postavili obchodnú bunku. 12.3.1970 bola otvorená a predávalo sa mäso, zelenina, mlieko, potraviny.
- **1973** – v júli bol skolaudovaný a daný do užívania na miestnom cintoríne Dom smútku, občania si ho vybudovali svojpomocne. Bola vybudovaná aj nová budova železničnej stanice. Výstavba trvala rok (zbúraná stará budova a začala sa stavať nová budova). Odovzdaná do užívania 29.9. 1973. V roku 1992 sa na stanici prestali predávať lístky a prestala fungovať ako výhybňa.
- **1978** – V rámci akcie „Z“ bola vybudovaná budova, v ktorej bol umiestnený MNV, MKS, Miestna ľudová knižnica, pošta, holičstvo a kaderníctvo.
- **1989** – bola odovzdaná do užívania nová budova – Pohostinstvo (budova Jednoty)
- **1994** – koncom februára bola začatá výstavba novej vysokonapäťovej elektrickej prípojky pre zásobovanie častí Hôrky, Veľká zem – bytovky, ul. Železničná, Podbôrová. Linka ide cez susedný chotár Jalovec
- **1995** – začiatkom marca začali rekonštrukciu sekundárnej elektrickej siete na ul. Bôrová a časti Morovnianskej ulici – výmena drevených stĺpov za betónové Rozvodnými závodmi Prievidza, v máji prebehla výstavba plynovodu a 31. 10. začala fungovať dodávka plynu. V roku 1997 bolo ukončenie plynifikácie a úpravy terénov po tejto akcii.
- **1996** – vybudovali priepust v lokalite Veľká zem, miestna komunikácia spája časti Klíny a Veľká zem, práce boli dokončené na prelome októbra a novembra.
- **1997** – október - generálna oprava vodovodu na ul. Kpt. Nálepku, rekonštrukcia verejného osvetlenia v časti Remata,
- **1999** – v máji začali s pripojením vodovodu na potrubie Turiec – vo vodovode Ráztočno (hrubá rúra) tiekla hygienicky závadná voda, prípojka sa nachádza na Železničnej ulici
- **2010** – sa obcou prehnala doposiaľ najväčšia povodeň. Zaplavených bolo množstvo rodinných domov, budova šatní na ihrisku, kultúrny dom a požiarňa zbrojnica. Voda zničila majetok obce, cesty a chodníky a tiež majetok občanov.
- **2011** – začalo sa s opravou kultúrneho domu, bola opravená zatekajúca strecha, vymenený krov a krytina. Postupne prebiehala až do januára 2014 kompletná rekonštrukcia interiéru kultúrneho domu.
- **2015** – od augusta do októbra prebiehala revitalizácia centra obce, opravených bolo 640m miestnych komunikácií, 729m chodníkov, vybudované dve detské ihriská, prístrešok pre triedený zber komunálneho odpadu, parkovacie plochy, parkové a oddychové plochy, zrekonštruované autobusové čakárne, vysadené dreviny a stromy.

1.1.9 VEĽKÁ ČAUSA

Poloha obce

Leží v juhovýchodnej časti Hornonitrianskej kotliny na strednom toku Handlovky. Nadmorská výška v strede obce je 312 m., v chotári 285-361 m. Pahorkatinný povrch chotára tvoria mladšie treťohorné pyroklastiká andezitov, pieskovce a vápnité íly, sčasti pokryté sprašovými hlinami. Z pôvodných dubohrabín a jedľobučín zostali nepatrné zvyšky. Má illimerizované a hnedé lesné pôdy. Pôvodne mala charakter dediny pri „hradskej“, dnes je prístennou radovou obcou. Leží na súradniciach 48°46'39"S a 18°41'40"V.

Vznik obce

Vznik osady predpokladáme v 12. storočí v rámci prievidského panstva, písomne sa po prvý raz spomína v metačnej listine Lipníka z roku 1358. Ako súčasť Bojnického panstva sa uvádza v donačnej listine Žigmunda pre bratov Noffryovcov v roku 1430 pod názvom „Nagy Cheuche.“ A v roku 1773 ako Welka Czausa, patrila panstvu Prievidza. Konkrétnejšie kontúry osady sa črtajú na podklade daňového súpisu z roku 1553. Obec „Naghaawsaa“ reprezentovala 10 port, teda 20-30 usadlostí. V súpise sa uvádzajú tri nové domy, ale jedna usadlosť je opustená. Okrem deviatku zemepánovi platila „Nagy Cheusze“ podľa súpisu z roku 1571-1573 cirkevný desiatok 7 fl. ostrihomskému arcibiskupstvu. Za Thurzovcov, koncom 16. storočia v zmysle zásady „koho panstvo, toho náboženstvo“, sa stali poddaní evanjelikmi.

Názov obce

V roku 1430 sa uvádza pod názvom „Nagy Cheuche.“ V roku 1773 ako Welka Czausa. Obec Veľká Čausa dostala meno podľa mienky informátora Michala Kerátu, nar. v roku 1856, č.d. 11, od slova „čičina.“ Toto meno následkom maďarizačných snáh úradov sa časom zmenilo na Nagy Csóta, po prevrate Veľká Čiavša, a keď si z toho mena v okolitých obciach začali robiť vtipy, akoby pochádzala od slova „voš-vša“, napokon dostala meno Veľká Čausa. Názov osady sa odvodzuje od základu ČA („čajati“, čo znamenalo očakávať, číhať). Podľa tohto názvu Čausa vyjadruje „strážnu ves“.

Erb a vlajka obce

Vlajka má podobu siedmich pozdĺžnych bielo-modrých pruhov. Má pomer strán 2:3 a je ukončená tromi cípmi, t.j. dvomi zástrihmi siahajúcimi do tretiny jej listu. Farebnosť pruhov je daná farbami obecného erbu.

Erb obce tvorí modrý štít, v ktorého dolnej polovici je strieborný lemeš a čerieslo, v hornej polovici štítu strieborné písmená V a Č – skratky názvu obce.

Pečiatky a pečatidlá

Historickým symbolom Veľkej Čausy je sv. Ján Krstiteľ. Jeho postava s krížom, zobrazená od pásu, sa nachádzala na nezreteľnej pečati na dokumente z roku 1780. Na písomnostiach z rokov 1782-1785 obec použila nové pečatidlo, v ktorého strede bol vyrytý barokový štít a v ňom nad páskou vo forme oblúka vidieť písmená VC-skratka názvu obce. Pečatidlo obec neuspokojovalo, preto ešte v 18.storočí vzniká nové pečatidlo so symbolom, ktorý vyjadruje poľnohospodársky charakter obce lemeš a čerieslo. Jeho neúplný a poškodený odtlačok bol nájdený na dokumente z roku 1842. Celkom zreteľný bol znak obce. Tvorí ho obrys lemeša a čeriesla. Časti pluhu doprevádzajú písmená V I C M A. Jasný bol len význam písmen VC – Veľká Čausa, význam ostatných je nejasný. Z kruhopisu bol viditeľný a čitateľný iba začiatok: *SIGILL. V druhej polovici 19.storočia sa obec opäť vrátila k cirkevnému motívu. V poli pečatidla s kruhopisom: PECSADA OSADI VELKA CSAUSSA bol nad dvomi vavrínovými vetvičkami zobrazený sv.Ján Nepomucký s krížom v pravej ruke a s piatimi hviezdami okolo hlavy. Odtlačky takéhoto pečatidla boli nájdené na dokumentoch z rokov 1866-1881. Koncom 19.storočia ho v kancelárskej praxi obmedzila nápisová pečiatka s textom: NYITRA VÁRMEGYE NAGY-CSAUSA KIS KÖZSÉG PRIVIGYEI JÁRÁS. Pečatidlo so sv.Jánom Nepomuckým z administratívnej činnosti definitívne

vyhlásila až ďalšia nápisová pečiatka s textom: NYITRA VÁRMEGYE NAGYCSÓTA KÖZSÉG*1910*. Veľká Čausa bola neustále poľnohospodárskou obcou, čo vyjadruje aj pečatidlo obce z konca 18.storočia. ¹³

Miestne názvy

Hlboké, Čertolie, Várová, Rovne, Pod Borinou, Linaj, Štvrte, Na záhradkách, Pod Dedovou, Dedová, Teliaková, Hrbok, Na Prieloh, Vlčia jama, Pod Opačkou, Borinky, Bendová, Priečiny, Dúbravka, Hony, U dubia, Klenková, Brezinka, Za Lipiny, Pod skalou (Horné Podskalie, Dolné Podskalie, 1.Prietok, 2.Prietok, 3.Prietok), Stará Seč, Slobodňový kút, Kopaničky, Prostredný vrch, Skala, Veternô, Staré hrady, Salaš, Rúbanky, Lúky, Pod škrekou, Pirte, Poprava, Klčovňa, Pod háje, Potok, Hliny, Vrsy, Kráčiny, Podvodná, Štepnica, Vyše dediny.

Zaujímavosti

- V 19. storočí v chotári ťažili liadok
- 1919 - bola zriadená „četnická“ stanica, pozostávajúca z veliteľa a troch mužov. Umiestnená bola v majeri a v roku 1933 ju presťahovali do Ráztočna.
- 7. 4.1949 - Založený Zväz mládeže
- 9. júl 1953 – založené DSD (Dedinské spotrebné družstvo)
- 27. august 1957 – založenie JRD. Predsedom sa stal Michal Matiaško čd. 1.
- 1983 - folklórna skupina Dúbravka
- **Najčastejšie priezviská:** Ďurdina, Gatial, Dobrotka, Paulík, Gregor, Krško
- **Drevená zvonica** - Zvonica pochádza z konca 19. storočia. Stojí uprostred dediny a bol v nej malý umieračik. Za 1.svetovej vojny bol ale zrekvirovaný. V roku 1919 kúpil Michal Pálesch za urbárske peniaze nový.
- **Cintorín a kaplnka** - Cintorín sa nachádza na východnom konci dediny, bol založený až v roku 1879. Predtým zosnulých z celého okolia pochovávali na cintoríne v Chrenovci. Rakvy starých ľudí viezli na voze, rakvy mladých niesli mládenci. V roku 1969-70 bola postavená murovaná márnica. V čase stavby kostola bola rozšírená pre potreby konania bohoslužieb - kaplnka, má obdĺžnikový pôdorys a vystavanú vežu. Kaplnka bola kompletne zrekonštruovaná v roku 2015.
- **Lipy na cintoríne** - Na cintoríne sa nachádzajú dva exempláre lipy veľkolistej, jedná sa o pekne vyvinuté lipy týchto rozmerov: obvod kmeňa je 353cm a 441cm . Výška stromov je 25m a 24 m, priemer koruny 21m u oboch, vek 213. Vyhlásené za CHPV v roku 1975.
- **Drevený kríž** - Kríž stojí v poli na západnom konci dediny, dal ho postaviť dávny člen Kupčkovskej rodiny.
- **Kostol sv. Gorazda** - Základný kameň pre stavbu kostola bol posvätený Svätým otcom pápežom Jánom Pavlom II. dňa 22.4.1990 vo Vajnorochoch, pri jeho prvej návšteve Slovenska. Dňa 8.6.1994 po slávnostnej sv. omši, ktorú celebroidal banskobystrický biskup mons. Rudolf Baláž, vysvätil pozemok pre stavbu kostola. Architektonickú štúdiu a projektovú dokumentáciu vyhotovil Ing. arch. Anton Vránka a Ing. Zoltán Polák. Roku 1994 sa začalo s výstavbou. Predstavuje modernú sieňovú stavbu, vysvätenú 30.5.1999.
- **Škola** - Asi do roku 1870 chodili deti do školy do Chrenovca. Veľkočaušania si napokon založili školu v obci. Prvá bola v dome č. 31, potom č. 52, a napokon č. 6, kde učil Jozef Gatial. Deti sedeli okolo veľkej „táfly“ (veľký stôl/tabula). V rokoch 1911-1912 dal postaviť štát Rakúsko-Uhorsko anglickou firmou Wingel školu zo železobetónového materiálu. Prvý učiteľ Ján Ludvigh

¹³ Jozef Novák, Pečate miest a obcí na Slovensku, ISBN 978-80-89236-49-7, str. 418

zaujal svoje miesto 3.11.1913 a začal vyučovať 5.1.1914. V školskom roku 1931-32 bola zriadená druhá dočasná postupná trieda.

- 1.9.1957 otvorili druhú triedu. Vyučovalo sa striedavo, lebo v byte, kde bola v roku 1932 zriadená druhá postupná trieda, bola materská škola. Prípisom zo dňa 14.6. 1977 sa škola zrušila. Žiaci 1. – 4. ročníka z obce chodili do školy v Malej Čause a 5. – 8. ročník do školy v Chrenovci.
- **Materská škola** - Materská škola v obci bola otvorená 11.12. 1952. Počet prihlásených detí bol 20. Bola umiestená v budove ZŠ a po jej zrušení celá budova slúžila iba pre účely materskej školy. 10.10. 1966 sa otvára pri tejto MŠ školská stravovňa. V školskom roku 1981 – 1982 bola urobená prístavba a zabudované ústredné kúrenia.
- **Mlyn a pila** - V obci bol aj pánsky mlyn. Prenajímal ho mlynár za 16 štvrtiek raži a so záväzkom vykŕmiť brava dodaného z majera. Pri mlyne sa vybudovala pila, z ktorej poberal zemepán ako čistý zisk tretinu dosák a lát vyrobených pre poddaných.
- **Pila** - Do roku 1933 bola majetkom bojnického veľkostatku. Potom bol majiteľom pilár Ján Petiaš, pila bola na vodný pohon, neskôr na elektrický. V roku 1950 zaplombovali elektrický gáter. Ponechali mu gáter na vodný pohon. V roku 1967 Okresný národný výbor v Prievidzi udelil výnimku zo zákazu výstavby rodinných domov a povolil výstavbu rod. domu pre Jána Petiaša, ktorý si postavil rodinný dom na mieste, kde stála pila na vodný pohon, ktorej majiteľom bol jeho otec Ján Petiaš.
- **Pila Margity Sperlingovej** - Na „Jamách“ oproti stanici Chrenovec bola postavená elektrická pila Margity Sperlingovej. Kolaudácia bola prevedená 26.11 1946. 17. Januára 1950 bola pila zablombovaná.
- **Sýpka** - nachádzajúca sa v obci mala v minulosti 3 majiteľov (Kováč, Valach, Trgiňa). Sýpku obyvatelia využívali aj na uskladňovanie potravín, produktov zo zabíjačky, výrobky uskladnené na zemi ostali studené, samozrejme sa využívala aj na uskladnenie žita. V minulosti bola využívaná, ale v súčasnosti sa objavujú názory, že starú budovu by bolo najlepšie zbúrať.
- **Pošta** - V obci bol zriadený poštový úrad už za Rakúsko-Uhorska. „Listonoš“ chodil do Prievidze pre poštu. Potom bol poštový úrad umiestnený na notárskom úrade. Pod poštový a notársky úrad patrili aj obce Malá Čausa, Lipník, Chrenovec, Jalovec a Ráztočno. Telefón bol zavedený na poštu v roku 1929. V roku 1973 bol Poštový úrad preložený do strediskovej obce Chrenovec.
- **Majer** - Vchádzalo sa do neho z južnej strany menšou bránou, oproti ktorej bol správca byt. Najväčším staveniskom bola sýpka, ktorá sa po roku 1750 používala na uskladnenie slamy. Z ďalších stavenísk bola ošipáreň, ovčiareň, v ktorej prezimovali panské ovce. Z východnej strany bola veľká brána pre povozy. Bokom stála izba pre správcu a ovčiarov. Bola v dezolátnom stave a krmili sa tam už len majerské husy. V bezprostrednej blízkosti bola izba, v ktorej býval pastier kráv. Ďalej bola menšia sýpka. Severne odtiaľ stáli 3 maštale, 2 kravíny, na ne nadväzovali ďalšie 3 maštale, jedna ošipáreň a ďalšie dve sa používali v daždivom lete ako kravíny. V zime slúžili na uskladnenie krmnej slamy. Severne samostatne stála sýpka vybudovaná z kameňa a so škridlovou strechou, do ktorej sa zväžalo obilie a desiatky z okolitých osád. Pole majera sa rozprestieralo v chotárnej časti „Čertolie, Kopaničky, Podháj, Kostelnica, Na kapusníská“ atď.
- Ešte pred vojnou, hneď na začiatku dediny (od Prievidze) stáli rozsiahle staviská „pánskeho majera“ patriace z veľkou časťou čaušanského chotára (asi 400 katastrálnych „jutár“) dedičom grófa Jána Pálffyho v Bojniciach. Na tomto veľkostatku za čias poddanstva gazdovalo panstvo samo. V roku 1921-23 pozemky patriace k majeru boli rozparcelované.

- **Krčma** - bola v zrubovej stavbe s dvoma izbami, komorou, menšou maštaľou a pivnicou. Pri nej bola drevená šopa, ktorá slúžila furmanom na prenocovanie. Išlo pravdepodobne o krčmu pri hlavnej ceste z Prievidze do Pohronia.
- **Budova terajšieho OcÚ** - 1950 - došlo k likvidovaniu notárov a notariátov. Notariát bol dovtedy rozdelený na 3 obvody: Veľká Čausa (pridelené obce M. Čausa a Lipník), Chrenovec (pridelená obec Brusno), Ráztočno (pridelená obec Jalovec). V budove bývalého notariátu bol úrad miestneho národného výboru a od 1. február 1953 – bola zriadená stanica národnej bezpečnosti. V r.1955 - boli spojené miestnosti bývalého úradu MNV, dostali tak jednu veľkú miestnosť pre osvetovú besedu, kde postavili aj javisko. Kancelária MNV aj sobášna miestnosť bola presťahovaná na poschodie, kde mal kedysi notár štvorizbový byt. Dve izby s kuchyňou a komorou nechali predsedovi MNV a druhé dve izby boli pre úrad. 1.7.1976 – Matričný úrad bol preložený do Chrenovca, 1990 – rekonštrukcia budovy OÚ (elektrické vykurovanie, vrátane nových maľoviek a náterov). V r. 2022 bol zrealizovaný projekt zameraný na rekonštrukciu OcÚ s cieľom znížiť energetickú náročnosť budovy.
- **Archeologické nálezy** - Pri výskume na brehu rieky Handlovsky bol nájdený zub žraloka, čo potvrdzuje hypotézu, že pred vyše 20 miliónmi rokov bol v týchto miestach morský záliv, čomu nasvedčujú aj ostatné nálezy: odtlačky rýb tzv. Clupeí, odtlačky listov subtropického rastlinstva ako fikusy, figovníky, škoricovníky a vavríny, stopy osídlenia v eneolite, doby bronzovej i v halštate.
- **Most cez Handlovku** - Nový betónový most cez Handlovku bol daný do prevádzky v roku 1968, pôvodný drevený bol zničený pri povodni.
- Záznam z kroniky obce - „Na južnej strane chotára na úbočí vrchov k pohoriu vtáčnik patriacich, je dobrý stavebný kameň. Tu bola otvorená veľká baňa za kameň, ktorá je už vyčerpaná. V hĺbke sa rozprestierajú kamennouhoľné vrstvy, ktoré do prenájmu vzala akciová spoločnosť banských podnikov v Šalgotárjane (stalo sa to ešte za Rakúsko - Uhorska).“ .
- Zvonička - nachádzala sa na obecnom pozemku v blízkosti Domu smútku. V období socializmu bola zbúraná.
- Dom s malými bytmi - postavený v minulosti, niečo ako činžiak. Majitelia tejto nehnuteľnosti sú v súčasnosti neznámi. Poslední majitelia boli Keratovci a Vidovci. Budova je postavená z kameňa.
- Studne – jedna sa nachádza pri Jednote a druhá pri autobusovej zastávke
- Poľnohospodárska pôda po zemepánovi Jánovi Pálffym bola ešte v r. 1924 rozparcelovaná a odpredaná občanom z obcí Veľká Čausa, Lipník, Brusno, Ráztočno a Hradec. Táto pôda bola súkromne obhospodarovaná až do založenia JRD
- 1933 – bola prevedená elektrizácia obce.
- 1949 - bola zriadená zastávka vlakov pri strážnom dome na severozápad od dediny. Keďže túto zastávku si vymáhali maločaušania tak dostala meno Malá Čausa. Trať Prievidza – Handlová stavali v rokoch 1911-12. 12. februára 1912 išiel vlak prvýkrát. V roku 1932 predĺžili vlak do Hornej Štubne.
- Stavebný uzáver (1950) - v polovici minulého storočia sa z obce mala stať priehrada. V obci bol z toho dôvodu zákaz stavania, po roku 1975 bolo možné dostať výnimku z tohto zákazu, od zámeru vybudovania priehrady sa upustilo až po roku 1989.
- 1958 - zaviedol sa miestny rozhlas
- 1967 - bola povolená rekonštrukcia budovy Jednoty. Boli vytvorené priestory pre pohostinstvo, predajňu potravín a v hornej časti budovy bola zriadená ubytovňa.

- 1974 - obec obdržala stavebné povolenie na stavbu Požiarnej zbrojnice, ktorá bola zaradená do akcie „Z“
- 1975 – v katastrálnom území obce začali so stavbou cesty T/50 – I. - triedy trasa Prievidza – Jalovec. So stavbou cesty sa súčasne stavali i mosty cez Handlovku. Súčasťou tejto stavby bola aj regulácia potoka Handlovky. Pri tomto bola urobená zmena koryta. Stavba cesty T/50 bola daná do užívania v r. 6. 12. 1977.
- 1976 – pokryté miestne komunikácie asfaltovým kobercom, potôčik tečúci cez obec bol zakrytý, vybudovaný most cez Handlovku
- 1997 – 1998 bola plynofikovaná obec, čo sa prejavilo kladne na životnom prostredí.

1.1.10 HOSPODÁRENIE SAMOSPRÁV

Rozpočet obcí tvoria príjmy:

- výnosy miestnych daní a poplatkov¹⁴
- nedaňové príjmy z vlastníctva a z prevodu vlastníctva majetku obce a z činnosti obce a jej rozpočtových organizácií podľa tohto alebo osobitného zákona,
- úroky a iné príjmy z finančných prostriedkov obce,
- sankcie za porušenie finančnej disciplíny uložené obcou,
- dary a výnosy dobrovoľných zbierok v prospech obce,
- podiely na daniach v správe štátu podľa osobitného predpisu,¹⁵
- dotácie zo štátneho rozpočtu na úhradu nákladov preneseného výkonu štátnej správy v súlade so zákonom o štátnom rozpočte na príslušný rozpočtový rok a dotácie zo štátnych fondov,
- ďalšie dotácie zo štátneho rozpočtu v súlade so zákonom o štátnom rozpočte na príslušný rozpočtový rok,
- účelové dotácie z rozpočtu vyššieho územného celku alebo rozpočtu inej obce na realizáciu zmlúv podľa osobitných predpisov,¹⁶
- prostriedky z Európskej únie a iné prostriedky zo zahraničia poskytnuté na konkrétny účel,
- iné príjmy ustanovené osobitnými predpismi,
- prostriedky mimorozpočtových peňažných fondov,
- prostriedky získané z rozdielu medzi výnosmi a nákladmi z podnikateľskej činnosti po zdanení,
- návratné zdroje financovania,
- združené prostriedky. K navýšeniu príjmov prispieva každoročne objem získaných externých zdrojov príjmu z podporených žiadostí o NFP zo zdrojov EÚ, štátneho rozpočtu a rôznych grantových schém.

Z rozpočtu obcí sú uhrádzané:

- záväzky obce vyplývajúce z plnenia povinností ustanovených osobitnými predpismi,

¹⁴ Zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady

¹⁵ Napríklad zákon Slovenskej národnej rady č. 369/1990 Zb. v znení neskorších predpisov

¹⁶ Napríklad zákon č. 302/2001 Z. z. v znení neskorších predpisov

- výdavky na výkon samosprávnych pôsobností obce podľa osobitných predpisov a na činnosť rozpočtových organizácií a príspevkových organizácií zriadených obcou,
- výdavky na úhradu nákladov preneseného výkonu štátnej správy podľa osobitných predpisov,
- výdavky spojené so správou, údržbou a zhodnocovaním majetku obce a majetku iných osôb, ktorý obec užíva na plnenie úloh podľa osobitných predpisov,
- záväzky vzniknuté zo spolupráce s inou obcou alebo vyšším územným celkom, prípadne s ďalšími osobami na zabezpečenie úloh vyplývajúcich z pôsobnosti obce vrátane záväzkov vzniknutých zo spoločnej činnosti,
- výdavky vyplývajúce z medzinárodnej spolupráce obce,
- úroky z prijatých úverov, pôžičiek a návratných finančných výpomocí,
- výdavky súvisiace s emisiou cenných papierov vydaných obcou a na výdavky na úhradu výnosov z nich,
- iné výdavky ustanovené osobitnými predpismi,
- dotácie právnickým osobám, ktorých zakladateľom je obec, a to na konkrétne úlohy a akcie vo verejnom záujme alebo v prospech rozvoja územia obce,
- dotácie inej obci alebo vyššiemu územnému celku, ak zabezpečuje niektoré úlohy pre obec, alebo ak ide o poskytnutie pomoci pri likvidácii následkov živeľnej pohromy, havárie alebo inej podobnej udalosti na ich území.

Ak obec spolupracuje na základe zmluvy o zriadení združenia obcí¹⁷, alebo zakladá právnickú osobu podľa osobitného predpisu, alebo nadobúda majetkové účasti na podnikaní právnickej osoby založenej podľa osobitného predpisu, môže použiť rozpočtové prostriedky na úhradu členského príspevku, na založenie právnickej osoby podľa osobitného predpisu¹⁸ alebo na nadobudnutie majetkových účastí na podnikaní takejto právnickej osoby. Hospodárenie samospráv sa riadi primárne Zákonom č. 583/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy a o zmene a doplnení niektorých zákonov. V nasledovnej tabuľke uvádzame súhrnné hodnoty príjmov a výdavkov obcí za posledných päť kalendárnych rokov.

Tabuľka 5 Plnenie rozpočtu obcí

Obec		2021	2020	2019	2018	2017
Chrenovec-Brusno	Príjmy	2 049 226,14 €	1 722 423,10 €	1 487 014,00 €	1 555 428,00 €	1 591 975,00 €
	Výdavky	1 849 987,52 €	1 328 141,33 €	1 348 444,00 €	1 555 428,00 €	1 591 975,00 €
Jalovec	Príjmy	347 198,00 €	485 138,00 €	462 347,00 €	328 328,07 €	244 742,38 €
	Výdavky	327 238,75 €	465 637,89 €	452 519,70 €	323 599,27 €	239 294,74 €
Lipník	Príjmy	264 386,73 €	276 993,25 €	262 543,36 €	221 261,90 €	214 180,20 €
	Výdavky	223 459,77 €	214 651,37 €	228 363,07 €	233 097,65 €	204 030,34 €
Malá Čausa	Príjmy	473 304,62 €	320 588,88 €	295 081,44 €	374 947,28 €	260 652,68 €
	Výdavky	455 842,96 €	290 476,10 €	278 469,38 €	374 320,08 €	230 836,15 €
Ráztočno	Príjmy	1 454 587,48 €	1 319 789,01 €	1 229 233,32 €	1 385 468,19 €	1 141 555,00 €
	Výdavky	1 431 271,32 €	1 295 662,54 €	1 226 276,05 €	1 394 123,01 €	310 243,40 €
Veľká Čausa	Príjmy	562 315,00 €	560 767,00 €	227 935,00 €	211 385,00 €	181 618,00 €
	Výdavky	536 356,00 €	570 422,00 €	227 005,00 €	150 726,00 €	164 751,00 €

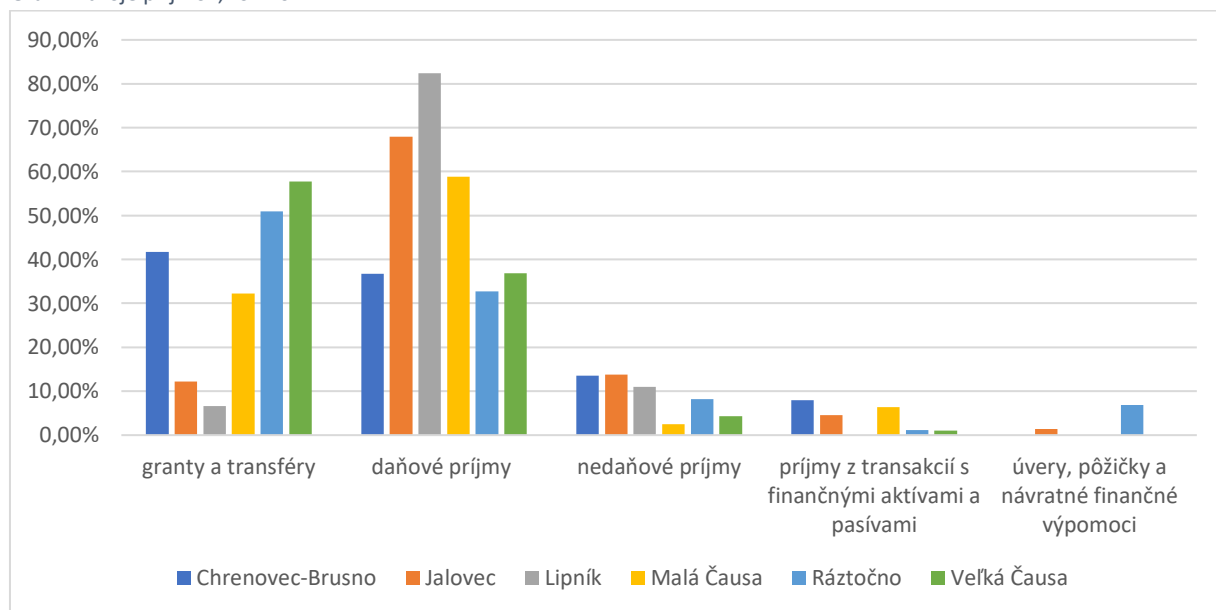
Zdroj: Register účtovných závierok

¹⁷ § 20 a 20a zákona Slovenskej národnej rady č. 369/1990 Zb. v znení zákona č. 453/2001 Z. z.

¹⁸ Obchodný zákonník

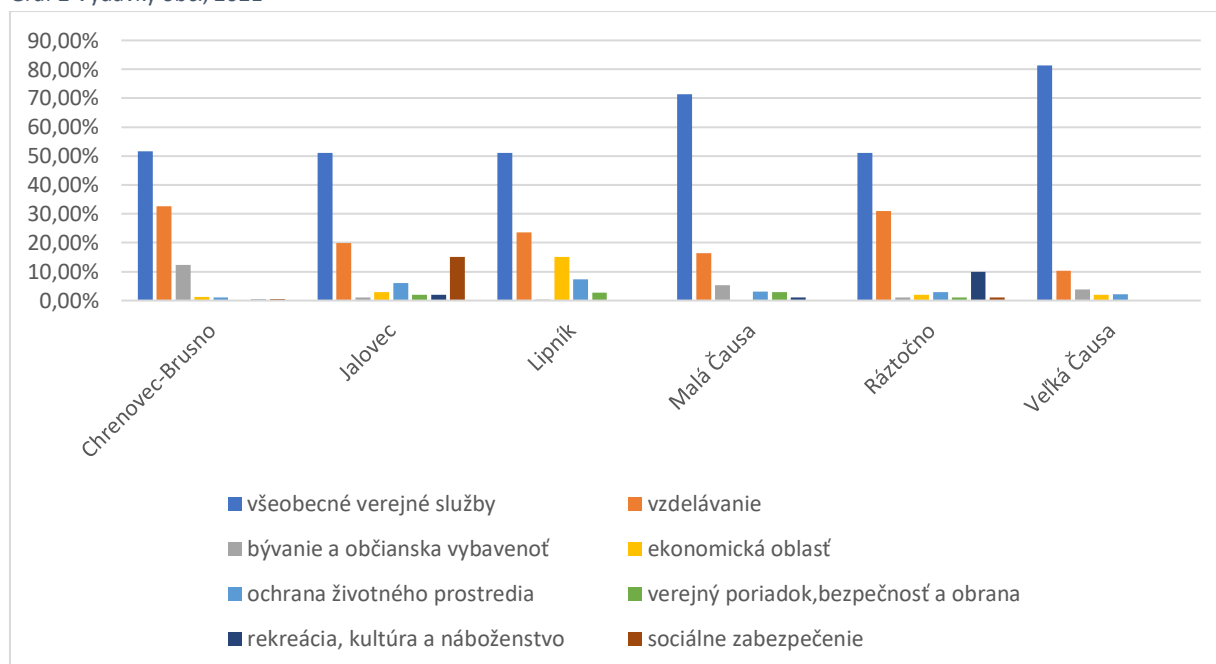
Hospodárenie obcí handlovskej doliny je vyrovnané, resp. obce hospodária s prebytkovým rozpočtom. Príjmová časť rozpočtu obcí sa každoročne zvyšuje. Zároveň sa zvyšuje aj výdavková časť rozpočtu. Obce, bez ohľadu na počet obyvateľov, veľkosť, ľudský a ekonomický potenciál, zabezpečujú viac ako 4 300 kompetencií. Preto je dôležité dôsledné plánovanie financií a včasné prijímanie rozpočtových opatrení.

Graf 1 Zdroje príjmov, rok 2021

Zdroj: Štatistický úrad SR

Graf 2 Výdavky obcí, 2021

Na základe skúmania výdavkov obcí za obdobie 3 rokov môžeme konštatovať, že najviac financií z rozpočtov vynakladajú samosprávy na poskytovanie všeobecných verejných služieb pre občanov a vzdelávanie. Najmenej finančných prostriedkov vynakladajú obce na verejný poriadok, bývanie, kultúru a sociálne služby okrem obce Jalovec. Okrem opatrovateľskej služby pre nezaujem

občanov obce neposkytujú žiadny iný druh sociálnych služieb. V obci Malá Čausa momentálne nie je poskytovaná ani opatrovateľská služba. Na kultúru poskytla v roku 2021 najviac financií obec Ráztočno. V oblasti kultúry bol rok 2021 špecifický v tom, že stále boli v platnosti epidemiologické opatrenia, ktoré obmedzovali organizovanie podujatí.

Tabuľka 6 Majetok obcí

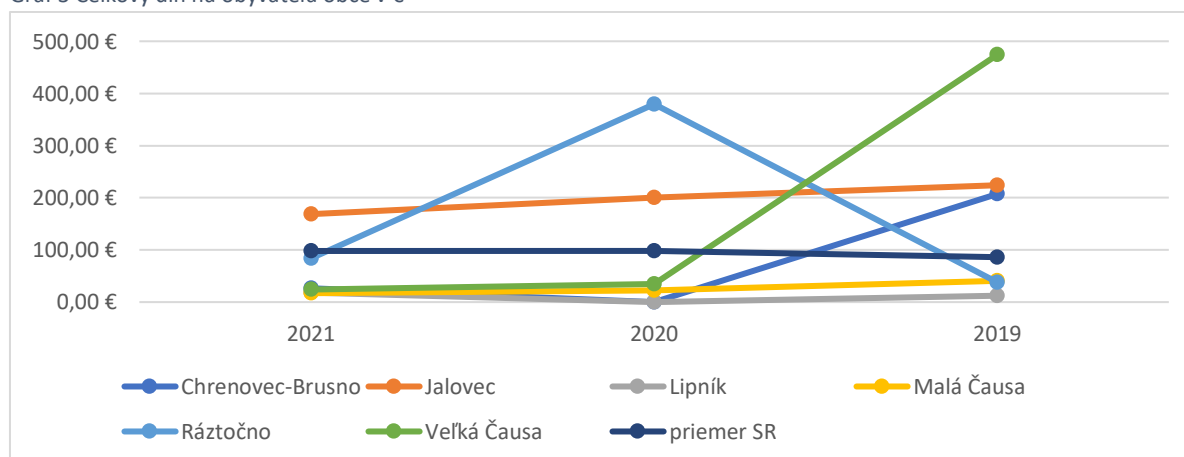
Obec	2021	2020	2019	2018	2017
Chrenovec-Brusno	4 832 466,52 €	4 412 006,24 €	4 163 852,94 €	4 252 216,48 €	3 419 989,64 €
Jalovec	1 652 847,42 €	1 755 994,01 €	1 749 381,48 €	1 677 916,12 €	1 730 541,11 €
Lipník	1 249 097,35 €	1 274 473,83 €	1 272 755,65 €	1 311 439,35 €	1 327 785,82 €
Malá Čausa	1 201 205,70 €	1 195 500,16 €	1 171 939,12 €	1 167 612,37 €	1 120 720,66 €
Ráztočno	3 087 292,65 €	3 117 565,65 €	2 885 592,44 €	2 982 322,29 €	1 065 670,29 €
Veľká Čausa	1 300 954,25 €	1 254 549,68 €	947 665,35 €	922 835,66 €	891 087,88 €

Zdroj: Register účtovných závierok

Z uvedenej tabuľky vyplýva, že sa postupne zvyšuje hodnota majetku obcí. Jedným z ovplyvňujúcich faktorov je využívanie mimorozpočtových zdrojov. Je to pozitívny trend, ktorý svedčí o postupnom rozvoji územia. Výnimkou sú len obce Jalovec a Lipník, kde hodnota majetku mierne klesá. Hlavným dôvodom je systém odpisovania ako aj vysporiadanie majetkovo – právnych vzťahov. Občania v obciach prejavujú záujem o vysporiadanie pozemkov, ktoré dlhodobo užívajú. Tieto pozemky samospráva odpredáva. Najväčší nárast hodnoty majetku je viditeľný v obci Ráztočno (index 2,90), Veľká Čausa (index 1,46) a Chrenovec-Brusno (index 1,41).

Vlastníctvo majetku obce je z ekonomického hľadiska základom pre ekonomickú samostatnosť a určuje jej nezávislosť. Majetok obcí slúži v prvom rade na zabezpečenie samosprávnych kompetencií, verejné služby pre občanov a podnikateľskú činnosť.

Graf 3 Celkový dlh na obyvateľa obce v €

Zdroj: INEKO, <https://www.ineko.sk/> , spracovanie vlastné

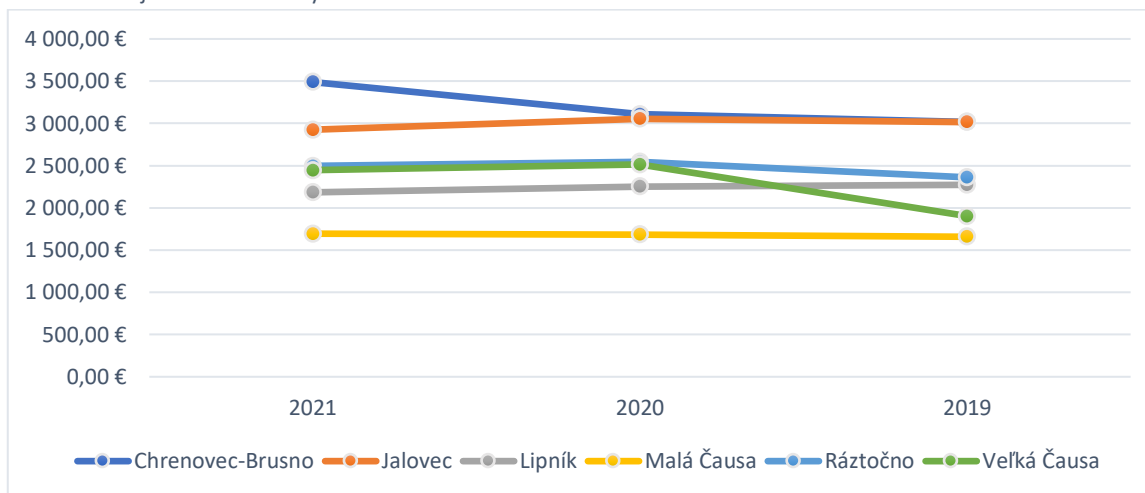
Pre porovnanie uvádzame zadlženosť na obyvateľa obcí za obdobie 3 rokov. Je vypočítaný na základe údajov MF SR o celkovom dlhu obcí v pomere k bežným príjmom za predchádzajúci rok (údaje sú následne prepočítané na 1 obyvateľa).¹⁹ Najvyšší dlh na obyvateľa v roku 2019 vykazuje Veľká Čausa a najnižší obec Lipník. V prípade obce Veľká Čausa bola výška dlhu v roku 2019 ovplyvnená zapojením obce do realizácie projektu a nastaveným systémom financovania ako aj neoprávnenými výdavkami

¹⁹ <http://www.hospodarenieobci.sk/metodika#4.8>

v rámci projektu. V roku 2021 je dlh na obyvateľa nad priemerom obcí SR len v obci Jalovec. Hodnota je ovplyvnená čerpaním úveru z dôvodu zapojenosti obce do projektov a zdĺhavým systémom refundácie v rámci projektov.

Pre rozvoj obce je okrem výšky majetku dôležitý spôsob jeho využitia. Pre obce má najväčší význam neobežný majetok. Pre porovnanie využívame ukazovatele výpočtu majetkovej sily, ktorá sa dá využiť v procese rozhodovania o využití obecného majetku ako aj zhodnotenia efektov z jeho využitia.

Graf 4 Hrubá majetková sila na obyvateľa v €

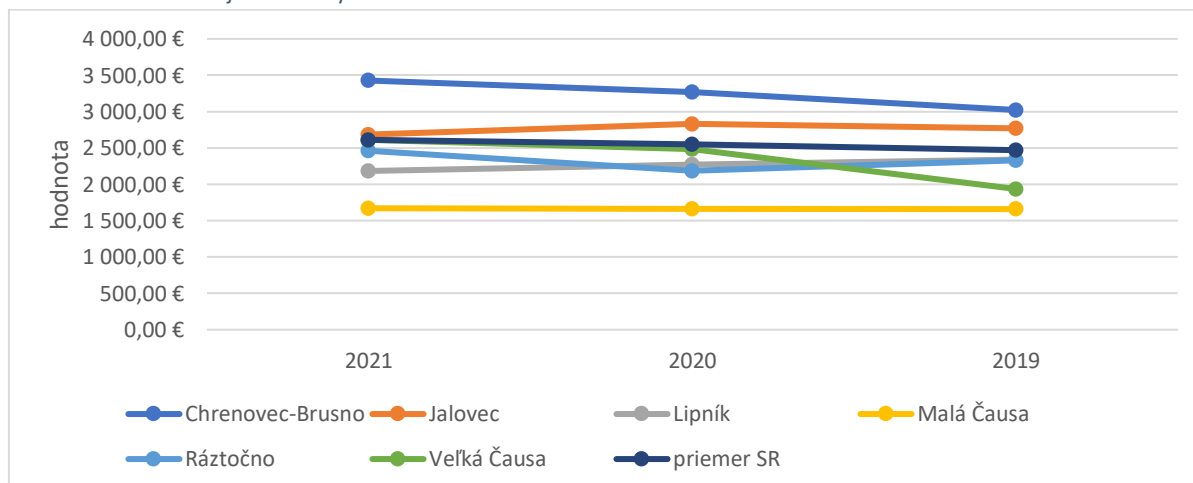

Zdroj: Záverečné účty obcí, Výročné správy obcí 2019-2021

Hrubá majetková sila vyjadruje celkovú hodnotu majetku na 1 obyvateľa obce. Najväčšia hodnota majetku pripadá na 1 obyvateľa v obci Chrenovec-Brusno a najnižšia na 1 obyvateľa v obci Malá Čausa. V obci Jalovec hodnota mierne klesá, najväčší nárast hodnoty na obyvateľa je viditeľný v obci Veľká Čausa.

Ďalším dôležitým ukazovateľom je čistá hodnota majetku v prepočte na obyvateľa.

Graf 5 Čistá hodnota majetku na obyvateľa obce v €

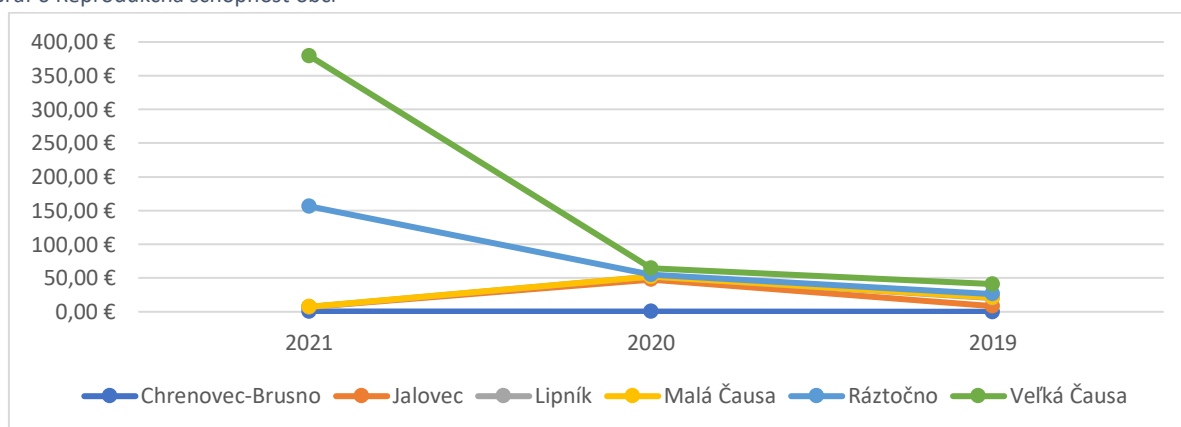
Zdroj: INEKO, Záverečné účty obcí, Výročné správy obcí 2019-2021

Metóda výpočtu čistej hodnoty majetku obce v prepočte na 1 obyvateľa podľa INEKO - neobežný majetok + finančné účty - (bankové úvery a výpomoci + dlhodobé záväzky - úvery od ŠFRB - záväzky z predfinancovania eurofondov)) / (počet obyvateľov k začiatku roka). Ukazovateľ informuje o výške majetku samosprávy (po očistení o jej zadlženie) v prepočte na 1 obyvateľa.²⁰

Môžeme konštatovať, že sa hodnota čistého majetku obce na obyvateľa zvyšuje. Najmenší nárast vykazuje obec Malá Čausa a najväčší obec Chrenovec-Brusno. Údaj nepojednáva o efektívnosti využívania majetku, len o jeho hodnote.

Podľa údajov INEKO je finančné zdravie samospráv handlovskej doliny v štyroch prípadoch výborné, (Chrenovec-Brusno – 5,1, Lipník – 5,6, Malá Čausa – 5,1, Veľká Čausa – 5,7) a v dvoch prípadoch (Jalovec – 4,5 a Ráztočno – 4,5) dobré. Z uvedeného vyplýva, že všetky obce majú zabezpečenú finančnú stabilitu.

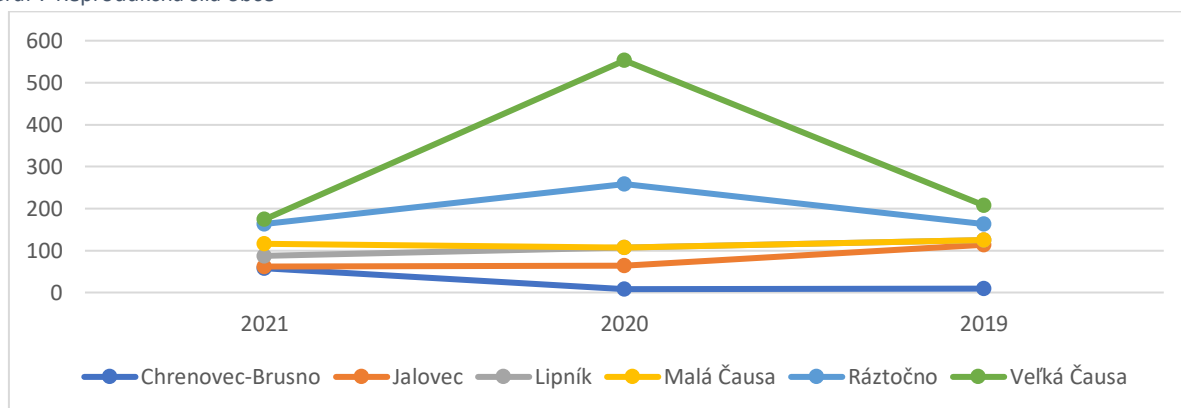
Graf 6 Reprodukčná schopnosť obcí

Zdroj: Závěrečné účty obcí a výročné správy, vlastné spracovanie

Reprodukčná schopnosť obce, vyjadruje schopnosť obce zabezpečiť si prostriedky na reprodukciu majetku t.j. majetku slúžiaceho na trhové účely a zabezpečenie verejných služieb, ktoré sú z časti platené. Vyjadri sa zo vzťahu: $RS_o = \text{Kapitálové príjmy obce} / \text{Celková hodnota majetku obce} * 1000$. reprodukčná schopnosť obce najviac stúpila v obci Veľká Čausa, najmenej v obciach Chrenovec-Brusno a Lipník. Klesajúca tendencia je v obciach Jalovec a Malá Čausa.

Graf 7 Reprodukčná sila obce

Zdroj: Závěrečné účty obcí a výročné správy, vlastné spracovanie

²⁰ <http://www.hospodarenieobci.sk/metodika#4.8>

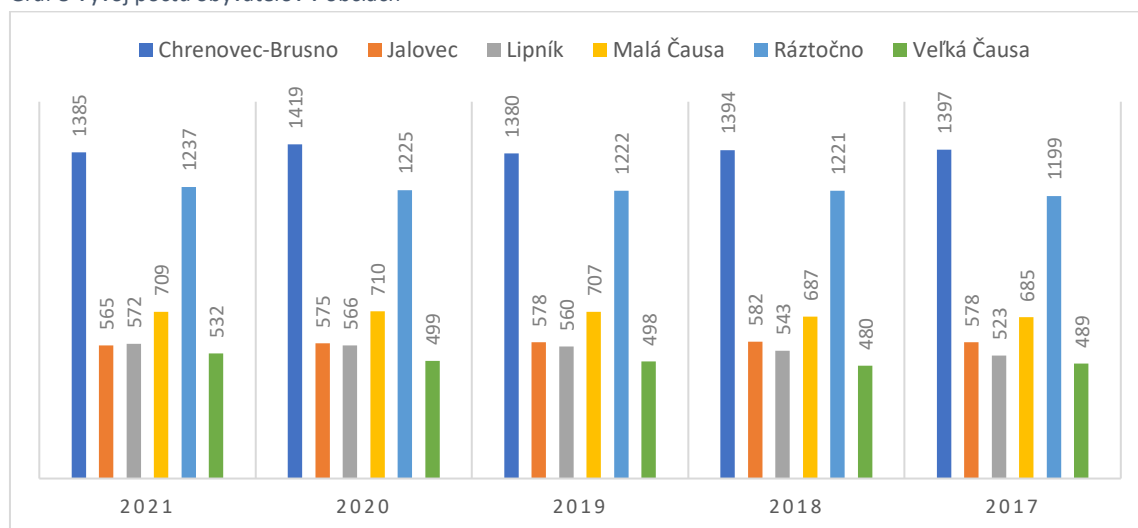
Reprodukčná sila obce, vyjadruje úroveň reprodukcie obecného majetku v určitom období. To znamená, koľko kapitálových výdavkov vynaložila obec na rozšírenie obecného majetku. Vyjadri sa zo vzťahu: $RSi = \text{Kapitálové výdavky obce} / \text{Celková hodnota majetku obce} * 1000$. Z grafu vyplýva, že najviac kapitálových výdavkov vynaložila v roku 2020 obec Veľká Čausa.

1.1.11 ĽUDSKÝ POTENCIÁL

Okres Prievidza je počtom obyvateľov najväčším okresom v rámci Trenčianskeho samosprávneho kraja. V roku 2021 podľa údajov ŠÚ SR v prievidzskom okrese žilo 131 693 obyvateľov. Na úrovni okresu je viditeľný úbytok obyvateľstva.

Štatistický úrad SR uvádza pri počte obyvateľov odlišný údaj ako je uvedený pri sčítaní obyvateľov. Rozdiel je nepatrný, neovplyvňuje výrazným spôsobom výsledok.

Graf 8 Vývoj počtu obyvateľov v obciach

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

V území handlovskej doliny počet obyvateľov veľmi mierne stúpa. Len v obciach Chrenovec-Brusno a Jalovec počet obyvateľov mierne klesá. Najväčší prírastok zaznamenala obec Veľká Čausa a najväčší úbytok obec Chrenovec-Brusno.

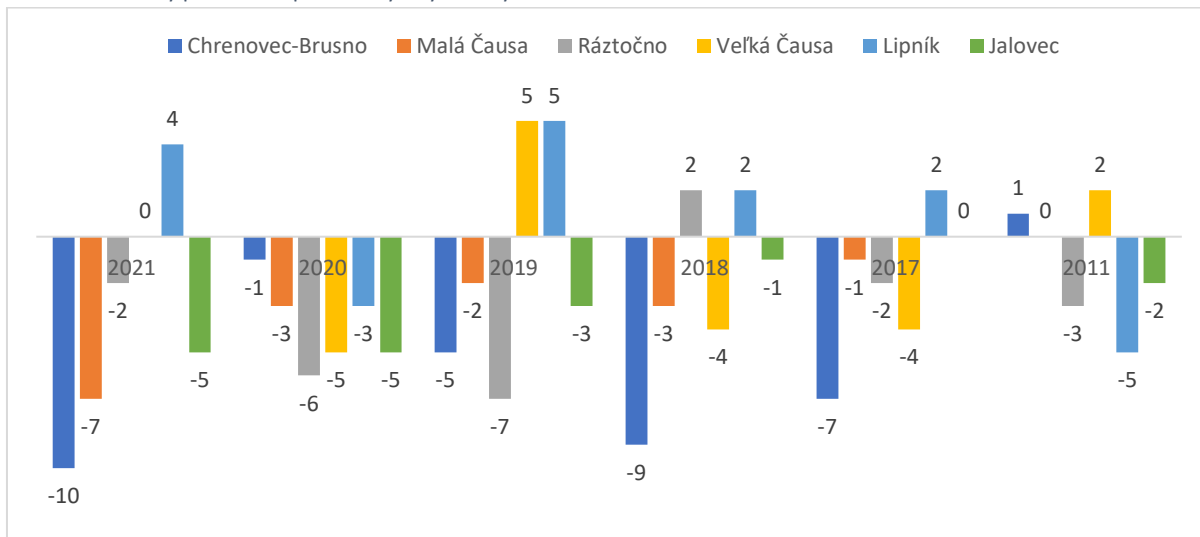
Tabuľka 7 Zloženie obyvateľstva podľa pohlavia vrátane prepočtu indexov

rok	2021				2020				2019				2011			
popis ukazovateľa	počet žien	počet mužov	index maskulity	index femininity	počet žien	počet mužov	index maskulity	index femininity	počet žien	počet mužov	index maskulity	index femininity	počet žien	počet mužov	index maskulity	index femininity
Chrenovec-Brusno	693	692	100	100	714	705	99	101	685	695	101	99	684	688	101	99
Jalovec	280	285	102	98	293	282	96	104	295	283	96	104	303	292	96	104
Lipník	300	272	91	110	294	272	93	108	289	271	94	107	248	240	97	103
Malá Čausa	350	359	103	97	352	358	102	98	345	362	105	95	325	343	106	95
Ráztočno	620	617	100	100	625	600	96	104	621	601	97	103	651	596	92	109
Veľká Čausa	269	263	98	102	260	239	92	109	261	237	91	110	235	221	94	106

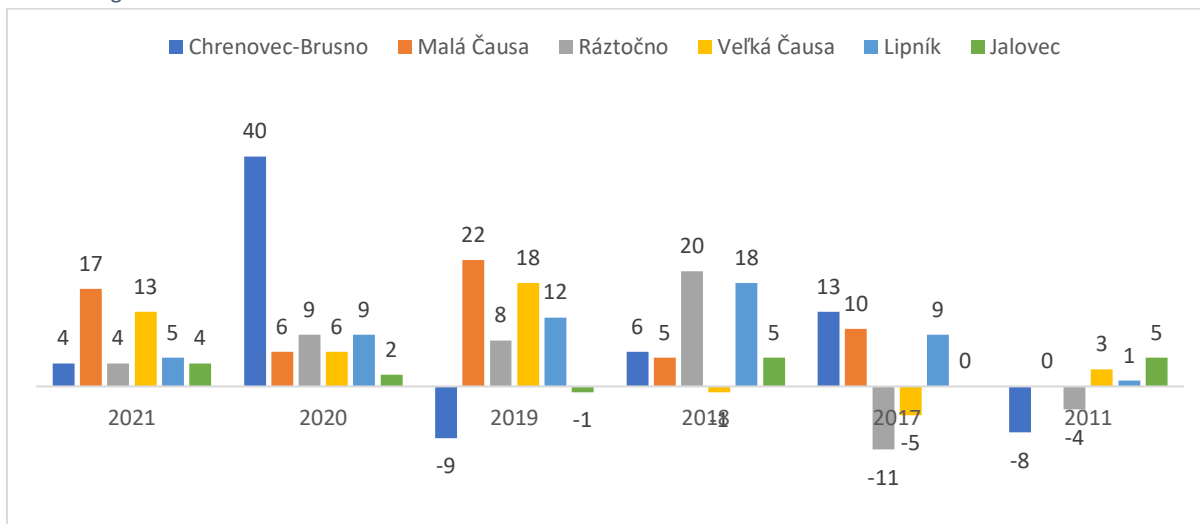
Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Podrobnejšou analýzou zloženia obyvateľstva podľa pohlavia zistíme, že v roku 2021 žilo v území viac žien ako mužov. V priemere za územie môžeme skonštatovať, že v roku 2021 pripadlo na 100 mužov 101 žien, pričom v roku 2011 to bolo 103 žien. Zloženie obyvateľov podľa pohlavia sa v jednotlivých obciach mierne líši a kolíše. Poukazuje o tom index feminity a maskulity.

Graf 9 Prirodzený prírastok a prirodzený úbytok obyvateľstva

Graf 10 Migračné saldo

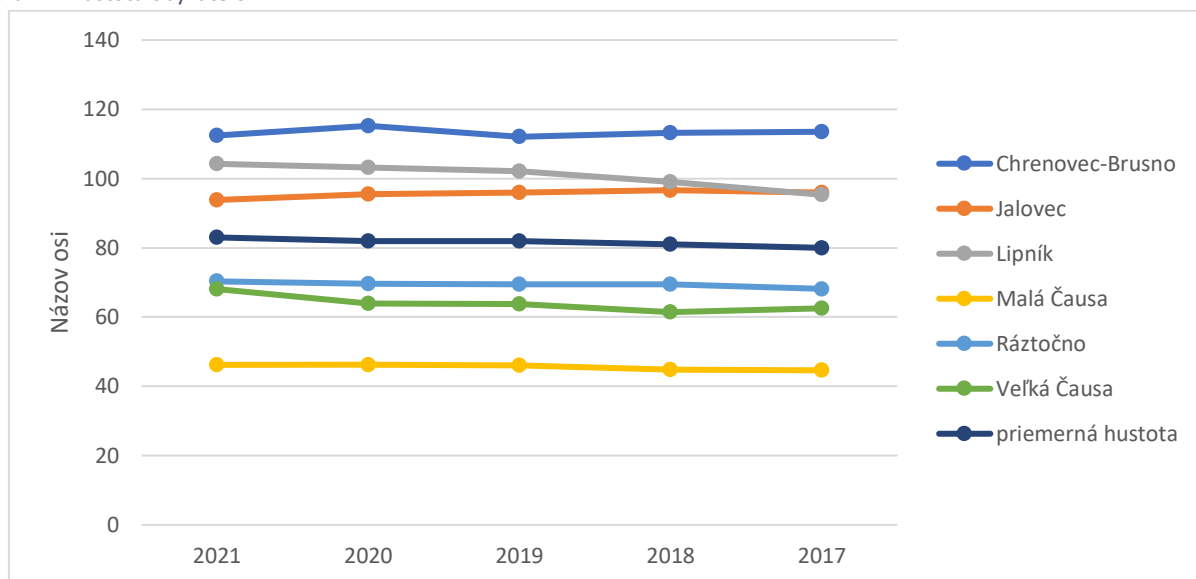
Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Počet obyvateľov je ovplyvňovaný prirodzeným a mechanickým pohybom. V obciach handlovskej doliny prevláda mortalita nad natalitou. Len v obci Lipník okrem roku 2020 prevláda natalita. Najväčší úbytok obyvateľov bol v roku 2020, kedy v území zomrelo 23 obyvateľov, najviac v Chrenovci – Brusne. V porovnaní s rokom 2011 sa stav výrazným spôsobom nemení.

Pri mechanickom pohybe obyvateľov prevláda prisťahovanie. Ľudia prejavujú záujem o bývanie na vidieku. V porovnaní s rokom 2011 môžeme konštatovať pozitívne migračné saldo, naopak mestá Handlová a Prievidza majú saldo negatívne. V roku 2020 sa do územia prisťahovalo 72 ľudí. Najviac občanov sa za celé obdobie prisťahovalo do Malej Čause, najmenej do obce Jalovec.

Prirodzený pohyb obyvateľov a migrácia majú vplyv na celkový počet obyvateľov, ktorý v území mierne stúpa.

Graf 11 Hustota obyvateľov

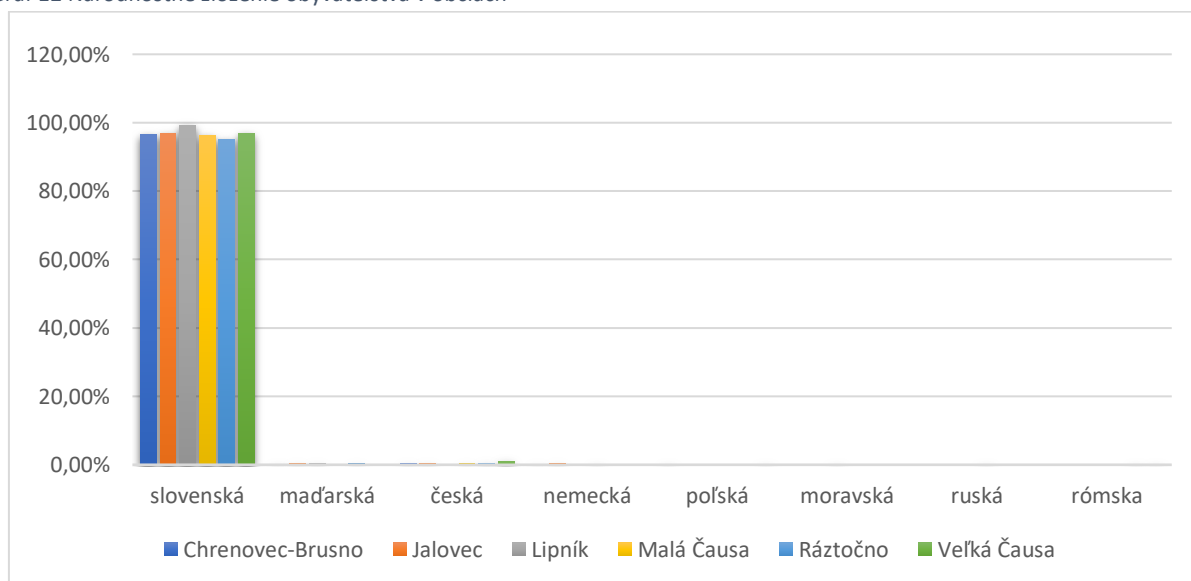

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Najvyššia hustota obyvateľov je v obci Chrenovec – Brusno a najnižšia v obci Malá Čausa. Priemerná hustota obyvateľov v území sa pohybuje v rozpätí 80 – 83 obyvateľa/km², najnižšia bola v roku 2017. Hustota obyvateľov je závislá od ich počtu. Rozloha územia sa nemení.

Hustota obyvateľov je v území nižšia ako je priemer v SR. V roku 2021 ŠÚ SR uvádza hustotu 110 obyvateľov/km² Trenčiansky kraj 127,86 obyvateľov/km², okres Prievidza 136,64 obyvateľov/km².

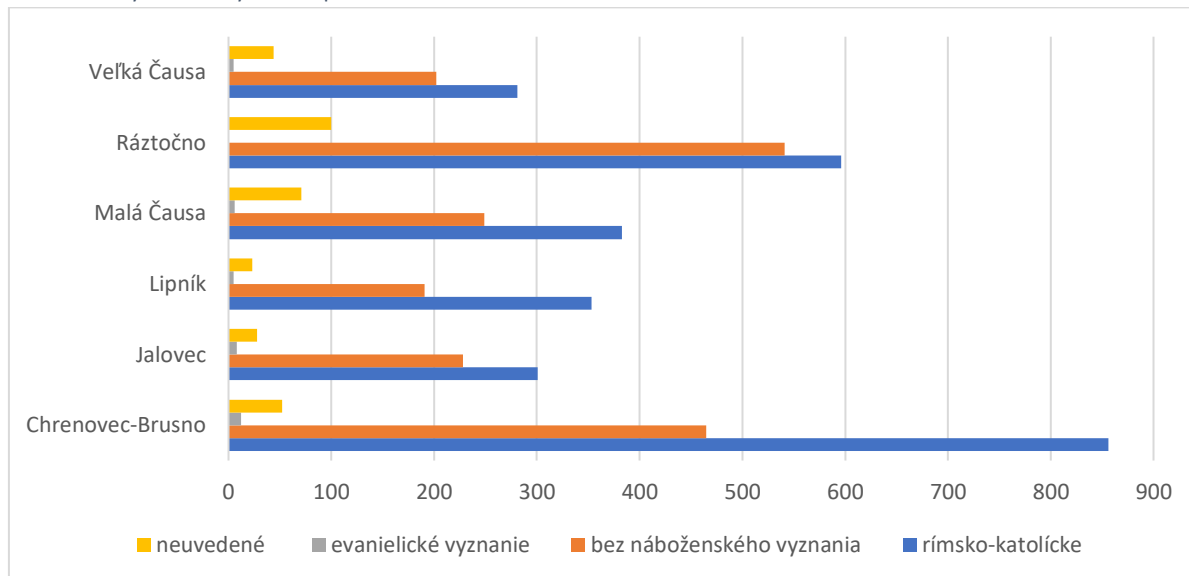
Graf 12 Národnostné zloženie obyvateľstva v obciach

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

V území žije v priemere 96,80% obyvateľov slovenskej národnosti. Najviac zastúpenou národnostnou menšinou v území je česká národnosť (2,36%). Najviac obyvateľov sa k českej národnosti hlási v obci Veľká Čausa. (0,96%).

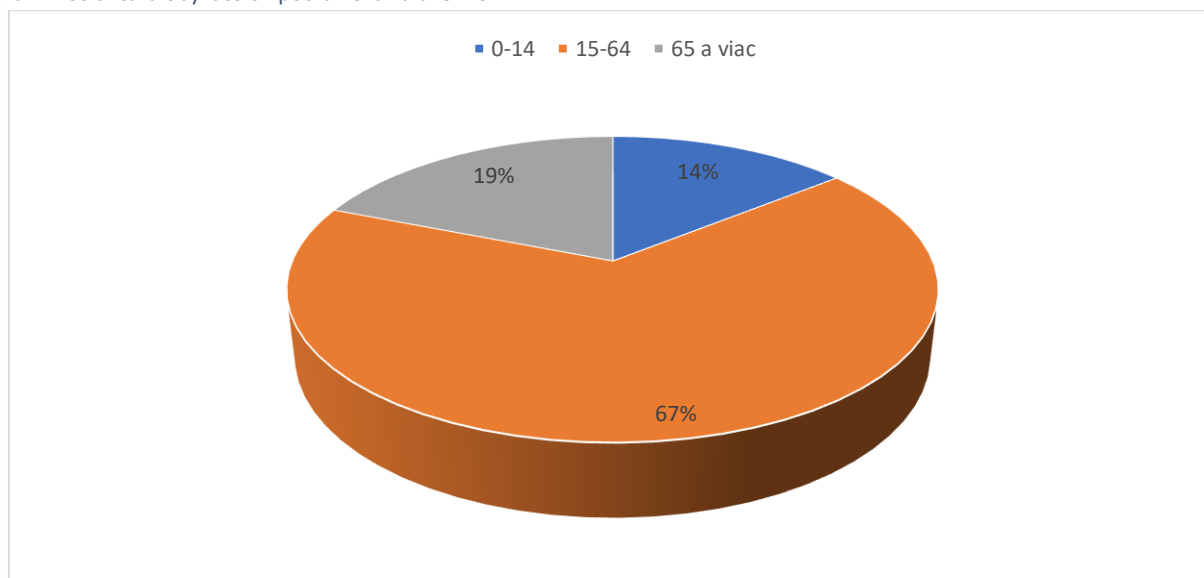
Graf 13 Vierovyznanie obyvateľov podľa obcí

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

Na základe údajov zo štatistického sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2021 môžeme konštatovať, že 55,70% obyvateľov z územia sa hlási k rímsko – katolíckemu vierovyznaniu. Ďalšou početnou skupinou sú obyvatelia, ktorí sú bez vierovyznania.

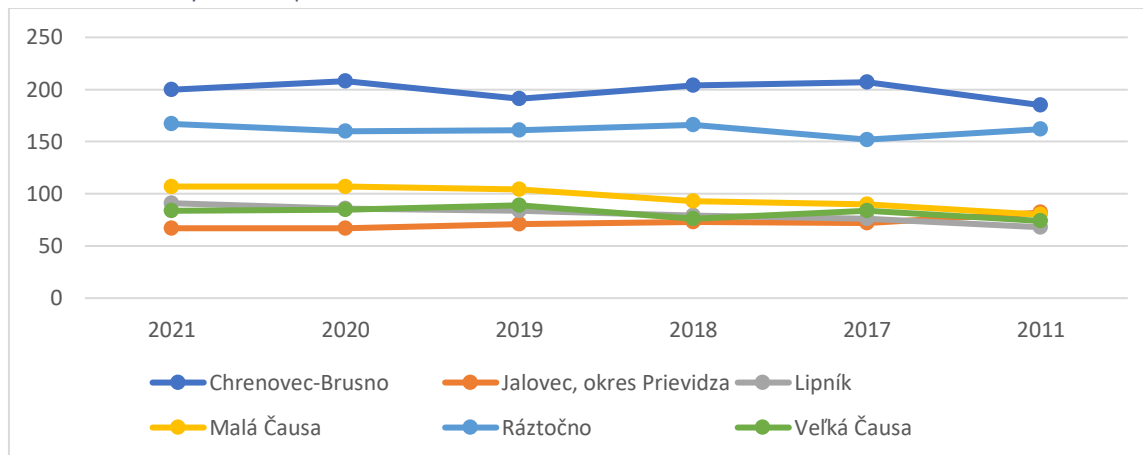
Graf 14 Štruktúra obyvateľov podľa veku za územie

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

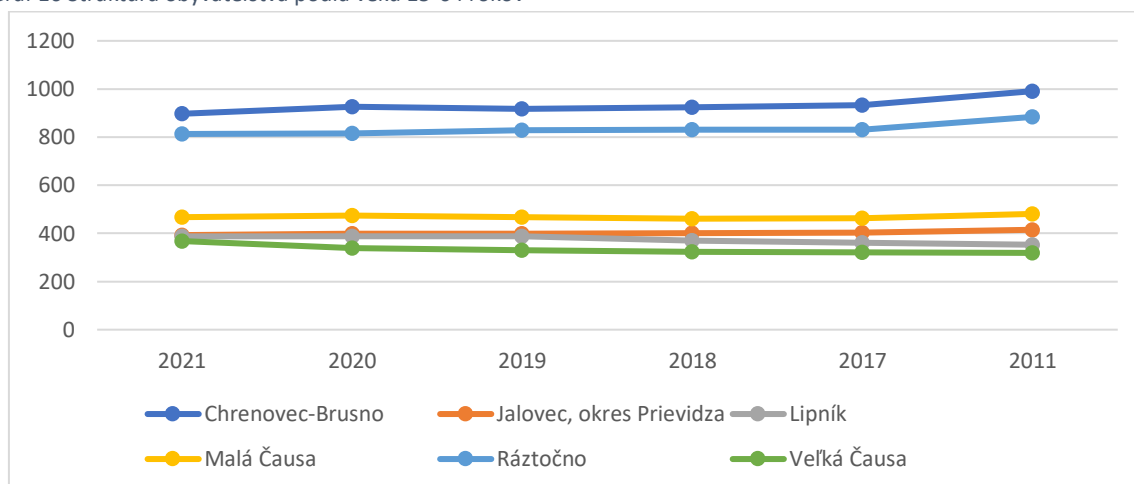
Skúmaniu štruktúry obyvateľstva podľa veku sa budeme venovať podrobnejšie, pretože výrazným spôsobom môže ovplyvňovať rozvoj územia.

Graf 15 Štruktúra obyvateľstva podľa veku do 14 rokov

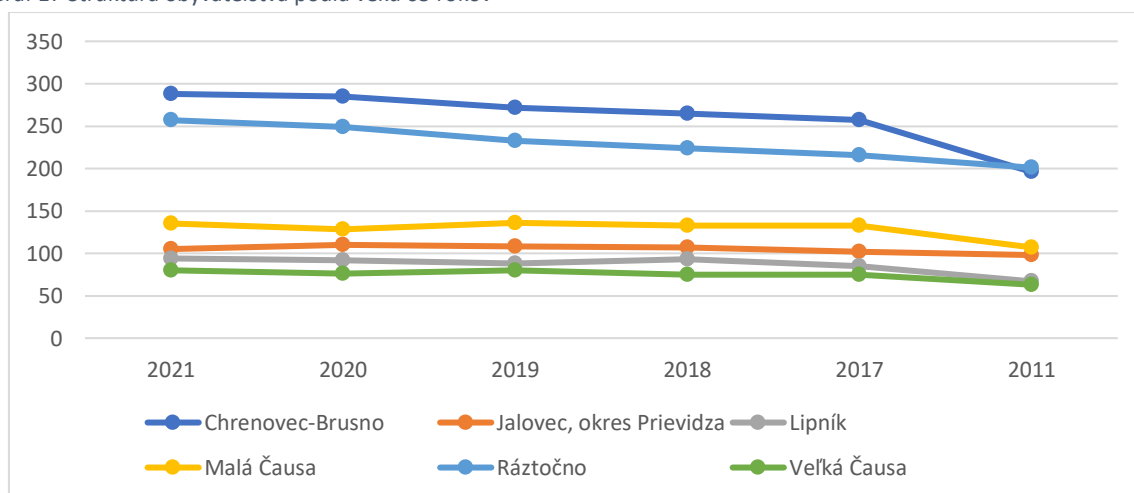
Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

Graf 16 Štruktúra obyvateľstva podľa veku 15-64 rokov

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

Graf 17 Štruktúra obyvateľstva podľa veku 65 rokov +

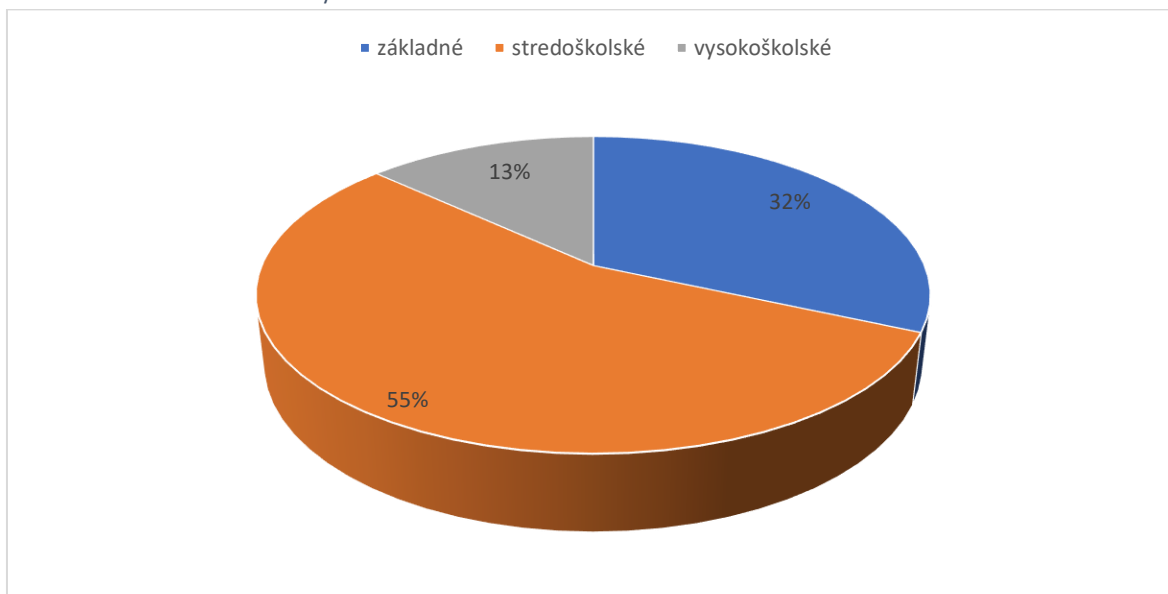

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

Veková štruktúra je významný ukazovateľ hodnotenia obyvateľstva. Podľa sčítania obyvateľov v roku 2021 je rozdelená na tri kategórie – 0-14 rokov, 15-64 rokov a 65 a viac rokov. Priemer na úrovni SR je z roku 2021 podľa kategórií – 15,92%, 67,03% a 17,05%. Z grafu za územie vyplýva, že veková štruktúra v území je v prvých dvoch kategóriách pod priemerom SR a v kategórii poproduktívny vek (65 a viac) nad priemerom uvádzaným za SR. Veková štruktúra obyvateľstva sa vyjadruje pomocou indexu starnutia. Na úrovni SR je ŠÚ uvádzaná hodnota 108,27. Na základe štatistických údajov v území handlovskej doliny dosiahol index starnutia hodnotu 133,67 (134), čo znamená, že na 134 obyvateľov v poproduktívnom veku pripadá 100 obyvateľov v predproduktívnom veku. Na úrovni okresného mesta Prievidza index starnutia v roku 2021 dosiahol hodnotu 147,17, pričom v roku 2011 bola hodnota nižšia o 41,09. Postupné predlžovanie veku života prispieva k populačnému starnutiu. Priemerný vek v území je 42,87 roka, najvyšší je v obci Jalovec 44,38 roka a najnižší 40,6 roka v obci Veľká Čausa. Veková štruktúra je jedným z dôležitých faktorov, ktorý treba vziať do úvahy v procese plánovania. Je potrebné prihliadať na potreby každej vekovej kategórie.

Okrem pohlavia a veku obyvateľov je ďalším dôležitým atribútom vzdelanostná úroveň. Ľudský potenciál a jeho kvalita dáva predpoklad pre ekonomický rozvoj územia.

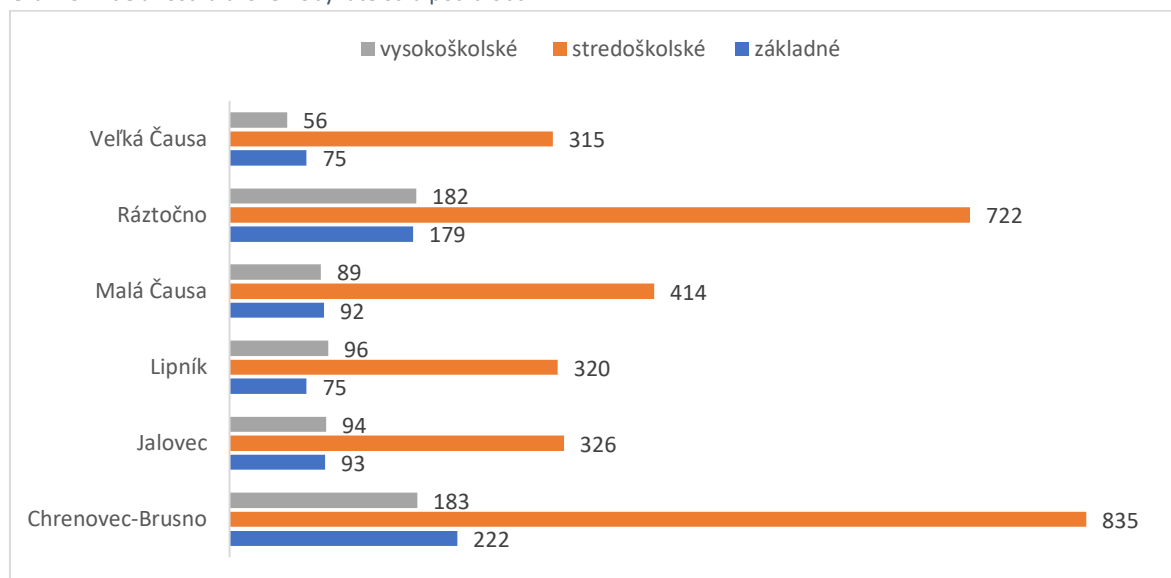
Graf 18 Vzdelanostná úroveň obyvateľstva v území

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

V porovnaní so sčítaním obyvateľstva v roku 2011 sa vzdelanostná úroveň zásadným spôsobom nezmenila. V území stále pretrvávajú najviac ľudia so stredoškolským vzdelaním. Pozitívne je, že sa zvýšil počet obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním. V roku 2011 bolo v území 10,17% vysokoškolákov, v roku 2021 13%, čo je stále hlboko pod priemerom SR, kde podiel vysokoškolákov dosahuje 18,38%.

Graf 19 Vzdelanostná úroveň obyvateľstva podľa obcí

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

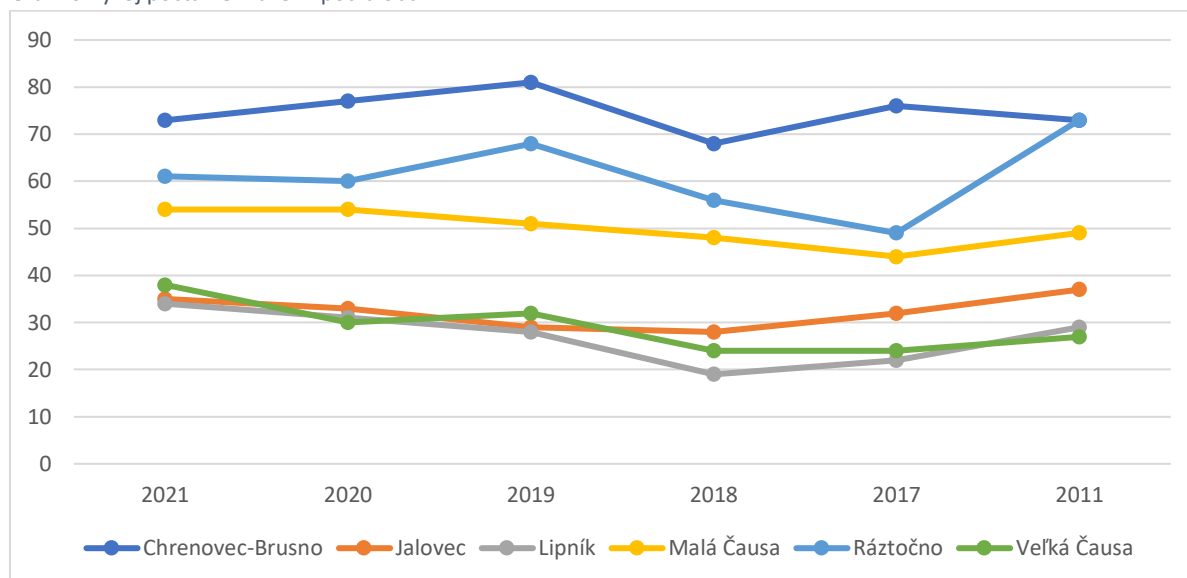
Vzdelanostná úroveň obyvateľstva je dôležitá z pohľadu kvality pracovnej sily, potenciálu pre rozvoj podnikania, orientáciu výroby, flexibilitu, je hlavným ekonomickým potenciálom pre rozvoj obce, ako aj regiónu. V území prevláda u obyvateľov stredoškolské vzdelanie. V kategórii stredoškolské vzdelanie uvádzame aj učňovské vzdelanie. V území má stredné odborné vzdelanie bez maturity 25% obyvateľov. Stredoškolsky vzdelaných ľudí 60% žije v obci Chrenovec-Brusno, najmenej v obci Lipník, vysokoškolsky vzdelaných ľudí 17% má obec Jalovec a Lipník, najmenej 11% obec Veľká Čausa (za územie priemer 14,33%). V porovnaní s rokom 2011 sa v priemere za územie zvýšilo približne 4% počet vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov. V území je menej vysokoškolsky vzdelaných ľudí ako je priemer SR, ktorý uvádza 18,38%. Na základe údajov môžeme konštatovať, že vzdelanostná úroveň v území je nižšia ako je priemer uvádzaný na úrovni SR.

1.1.12 EKONOMICKÝ POTENCIÁL ÚZEMIA

Ekonomický potenciál v území zastupujú v území podnikateľské subjekty, ktoré podnikajú na základe živnostenského oprávnenia (fyzické osoby) alebo sú zapísané v Obchodnom registri SR (právnické osoby).

Na základe porovnania údajov vidieť, že v území prevládajú fyzické osoby nad právnickými osobami. Fyzické osoby nie sú zapísané v Obchodnom registri SR, podnikajú na základe živnostenského oprávnenia, osoby so slobodným povoláním a samostatne hospodáriaci roľníci, ktorých evidenciu vedie príslušný obecný úrad.

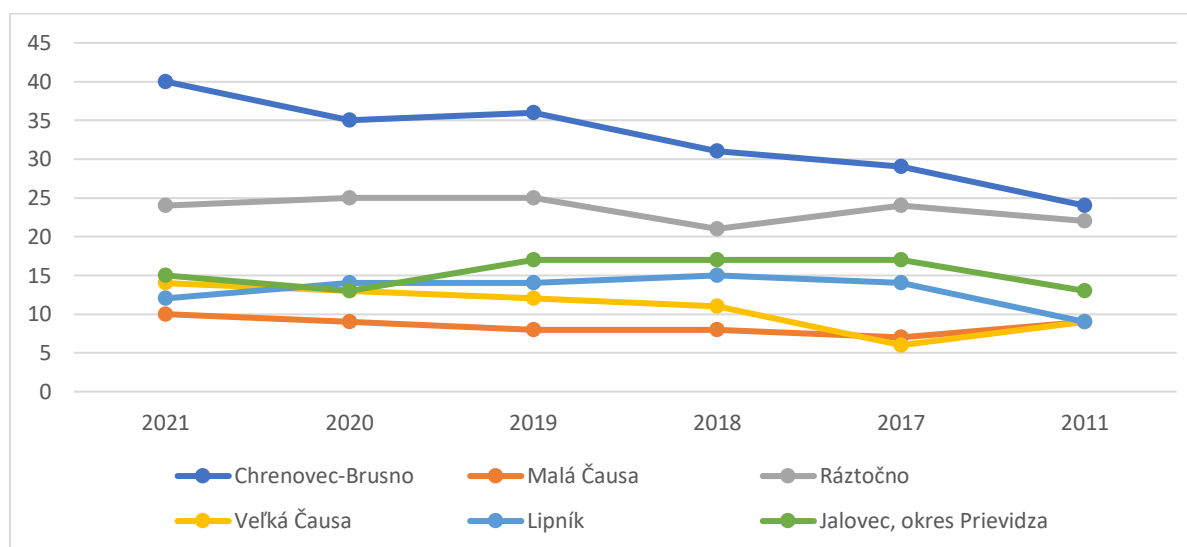
Graf 20 Vývoj počtu FO v území podľa obcí

Zdroj: ŠÚ, SR, spracovanie vlastné

Podnikateľská činnosť je diverzifikovaná do rôznych oblastí podnikania. Prevažná časť FO pôsobí v stavebníctve a maloobchodnej činnosti. Rozloženie je obdobné ako u právnických osôb. Taktiež je rozšírené podnikanie v oblasti spracovania dreva a stolárskych výrobkov.

Graf 21 Vývoj počtu právnických osôb v území podľa obcí

Zdroj: ŠÚ, SR, spracovanie vlastné

Medzi právnickými osobami prevažujú spoločnosti s ručením obmedzeným vo veľkostnej kategórii mikro podniky. Najviac subjektov pôsobí v oblasti stavebníctva (16 subjektov) a maloobchodnej činnosti (15 subjektov). Najväčším zamestnávateľom je Peter Kollár – Stolárstvo – uvádzaný počet zamestnancov 50-99 a LE 2, s.r.o. 25-49 zamestnancov. V území nepôsobí žiadny veľký investor, ktorý by zamestnával väčší počet zamestnancov. Podľa údajov spoločnosti FinStat s.r.o. boli v roku 2021 ekonomicky najsilnejšími subjektami v území:

Tabuľka 8 Ekonomicky najsilnejšie subjekty v území

názov PO	Odvetvie	SK NACE	Aktíva	Vlastné imanie	Zisk	Tržby
Si.To.Ro. s.r.o.	Stavebníctvo	Výstavba obytných budov	984 644,00 €	594 377,00 €	317 167,00 €	3 549 614,00 €
LE 2, s.r.o.	Drevo a papier	Výroba ostatných výrobkov z dreva a i.	287 412,00 €	128 542,00 €	71 386,00 €	1 694 350,00 €
SYNTCHEM, spol. s r.o.	Chémia a plasty	Výroba ostatných chemických výrobkov i. n.	2 352 767,00 €	1 870 585,00 €	262 990,00 €	676 399,00 €
KOV - TECH trade s.r.o.	Maloobchod	Maloobchod s nábytkom, svetidlami a inými domácimi potrebami	329 929,00 €	87 476,00 €	20 198,00 €	664 390,00 €
WTW, s. r. o.	Drevo a papier	Pilovanie a hobľovanie dreva	165 303,00 €	20 670,00 €	8 452,00 €	641 395,00 €
AUTODOPRAVA KOLLAR s. r. o.	Stavebníctvo	Ostatné špecializované stavebné práce i. n.	350 030,00 €	230 757,00 €	130 057,00 €	582 388,00 €
ROMAKO PD, s.r.o.	Kovovýroba a hutníctvo	Výroba ostatných kovových výrobkov i. n.	108 810,00 €	22 188,00 €	-3 601,00 €	410 793,00 €

Zdroj: www.finstat.sk, údaje za rok 2021

Údaje o ekonomickej aktivite obyvateľstva zverejnil ŠÚ v rámci sčítania obyvateľov v roku 2021. ŠÚ zaraďuje medzi **ekonomicky aktívne obyvateľstvo (pracovná sila)** všetky osoby vo veku od 15 do 89 rokov (do roku 2020 od 15 rokov), ktoré patria medzi pracujúcich alebo nezamestnaných. **Pracujúci** - všetky osoby vo veku od 15 do 89 rokov (do roku 2020 od 15 rokov), ktoré počas referenčného týždňa:

- vykonávajú aspoň jednu hodinu akúkoľvek prácu za mzdu, plat, odmenu alebo pracovnú činnosť za účelom dosiahnutia zisku (prácu na plný alebo kratší pracovný čas, stálu, dočasnú, príležitostnú alebo sezónnu prácu) vrátane osôb pracujúcich v zahraničí do 1 roka, osôb dochádzajúcich za prácou do zahraničia a osôb vykonávajúcich prácu na základe dohôd,
- majú prácu, ale nepracovali z dôvodu choroby, dovolenky, náhradného voľna alebo variabilného pracovného času, materskej alebo rodičovskej dovolenky, školenia súvisiaceho so zamestnaním, mimo sezóny, nedostatku práce u zamestnávateľa, štrajku a výluky, s výnimkou osôb na dlhodobom pracovnom voľne,
- patria sem aj vypomáhajúci (neplatení) členovia rodiny v rodinnom podniku alebo na rodinnej farme, ktorí za svoju činnosť nepoberajú žiadnu mzdu ani odmenu.

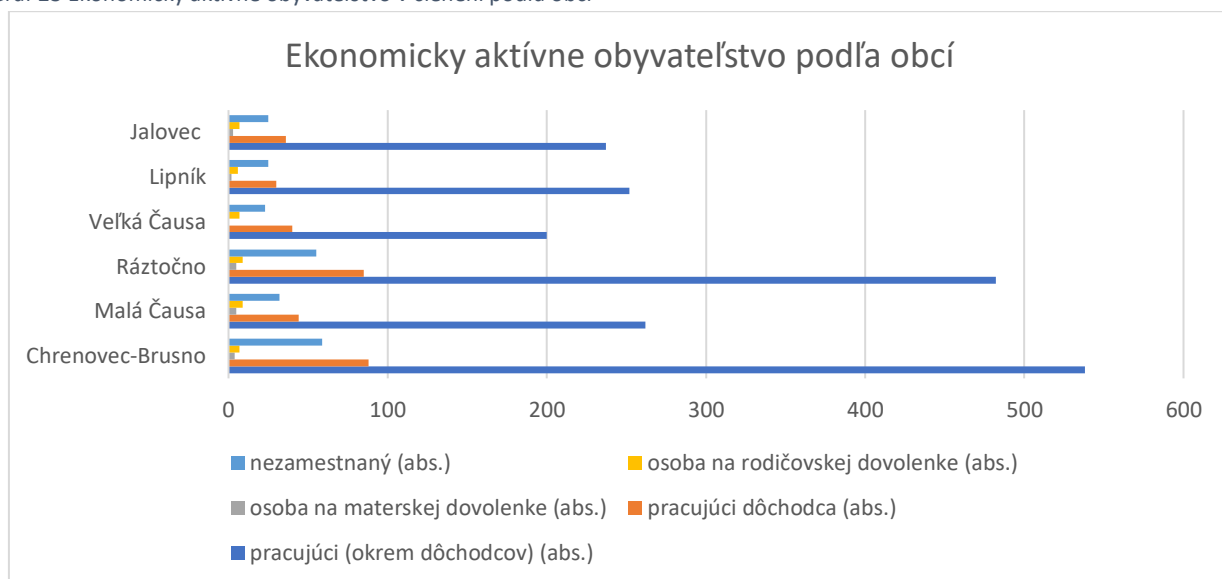
Graf 22 Ekonomicky aktívne obyvateľstvo v území

Zdroj: ŠÚ SR

V rámci jednotlivých obcí sa v priemere pohybuje pomer ekonomicky aktívneho obyvateľstva k celkovému počtu obyvateľov v obci v rozpätí od 49,64% v Malej Čause po 55,07% v obci Lipník. V území žije 51,54% ekonomicky aktívneho obyvateľstva.

Graf 23 Ekonomicky aktívne obyvateľstvo v členení podľa obcí

Zdroj: ŠÚ SR

K 1.1.2021 uvádza ŠÚ SR za okres Prievidza podiel obyvateľov so súčasnou ekonomickou aktivitou 39,64%, na úrovni kraja 42,15% a na úrovni SR 39,86%. Na úrovni obcí handlovskej doliny uvádza hodnoty:

Chrenovec-Brusno	36,68%
Jalovec	41,87%
Lipník	44,76%
Malá Čausa	37,48%
Ráztočno	39,03%
Veľká Čausa	38,54%

V priemere za územie je podiel obyvateľov so súčasnou ekonomickou aktivitou 40%, čo mierne prevyšuje uvádzanú hodnotu za okres aj SR, avšak je pod úrovňou TSK.

Tabuľka 9 Ekonomická aktivita v území podľa sektorov

Územná jednotka	Chrenovec-Brusno	Malá Čausa	Ráztočno	Veľká Čausa	Lipník	Jalovec
Poľnohospodárstvo, lesníctvo a rybolov (%)	1,88	4,38	2,24	2,02	1,38	4,24
Ťažba a dobývanie (%)	2,98	1,56	2,58	2,43	1,38	2,47
Priemyselná výroba (%)	22,61	19,06	23,41	19,43	21,03	21,55
Dodávka elektriny, plynu, pary a studeného vzduchu (%)	0,31	0,31	0,34	1,21	0,69	0,71
Dodávka vody; čistenie a odvod odpadových vôd, odpady a služby odstraňovania odpadov (%)	0	0,63	0,69	1,62	1,03	0,71
Stavebníctvo (%)	10,36	15,63	7,23	10,53	7,59	7,77
Veľkoobchod a maloobchod; oprava motorových vozidiel a motocyklov (%)	13,66	10,94	9,64	17,41	11,72	12,01

Doprava a skladovanie (%)	5,81	2,81	5,16	3,64	10	4,95
Ubytovacie a stravovacie služby (%)	2,04	0,94	1,55	4,86	1,03	1,06
Informácie a komunikácia (%)	1,1	1,25	1,38	1,62	2,41	0,35
Finančné a poisťovacie činnosti (%)	1,41	1,56	1,72	0,4	2,41	1,06
Činnosti v oblasti nehnuteľností (%)	0,78	1,25	0,69	0,81	0,34	0,71
Odborné, vedecké a technické činnosti (%)	2,2	2,81	3,79	4,86	4,83	5,3
Administratívne a podporné služby (%)	1,26	1,25	2,75	2,43	0,69	1,77
Verejná správa a obrana; povinné sociálne zabezpečenie (%)	5,02	7,5	5,85	4,45	5,52	5,65
Vzdelávanie (%)	6,59	3,13	5,85	4,05	6,21	6,71
Zdravotníctvo a sociálna pomoc (%)	4,08	4,06	6,54	4,05	4,48	4,59
Umenie, zábava a rekreácia (%)	0,63	1,88	1,2	2,43	1,38	1,06
Ostatné činnosti (%)	2,04	1,88	1,2	0,81	2,07	1,06
Nezistené (%)	15,23	17,19	16,18	10,93	13,79	16,25

Zdroj: ŠÚ SR, 2021

Najviac obyvateľov je zamestnaných v priemyselnej výrobe. Podrobnejším skúmaním zistíme, že až 80% občanov za prácou odchádza. Najviac pracovných miest je vytvorených v okresnom meste Prievidza a jeho okolí. V rámci okresu patria medzi najväčších zamestnávateľov:

Tabuľka 10 Najväčší zamestnávateľia v okrese Prievidza

Názov firmy	SK NACE	Počet zamestnancov
Hornonitrianske bane Prievidza, a.s. v skratke HBP, a.s.	05200 - Ťažba lignitu	2000-2999
GeWiss Slovakia s.r.o.	28150 - Výroba ložísk, ozubených kolies, prevodových a ovládacích prvkov	1000-1999
Brose Prievidza, spol. s.r.o.	29320 - Výroba ostatných dielov a príslušenstva pre motorové vozidlá	1000-1999
Nemocnica s poliklinikou Prievidza	86100 - Činnosti nemocníc	1000-1999
SaarGummi Slovakia, s.r.o.	22190 - Výroba ostatných výrobkov z gumy	500-999
Nestlé Slovensko, s.r.o.	10890 - Výroba ostatných potravinárskych výrobkov i. n.	500-999
FORTISCHEM a.s.	20160 - Výroba plastov v primárnej forme	500-999
COOP Jednota Slovensko, spotrebné družstvo	47110 - Maloobchod v nešpecializovaných predajniach najmä s potravinami, nápojmi a tabakom	500-999
Unipharma 1. Slovenská lekárnica a.s.	46460 - Veľkoobchod s farmaceutickým tovarom	500-999
ContiTech Vibration Control Slovakia, s.r.o.	22190 - Výroba ostatných výrobkov z gumy	500-999
SLOVAKTUAL, s.r.o.	22230 - Výroba výrobkov z plastu pre stavebníctvo	500-999
VEGUM a.s.	22190 - Výroba ostatných výrobkov z gumy	500-999
Sekuritas SK s.r.o.		500-999

Zdroj: Analýza a prognóza o vývoji trhu práce v územnom obvode ÚPSVR Prievidza podľa § 13 písm. aa) zákona o službách zamestnanosti Regionálny plán zamestnanosti na rok 2022, ÚPSVaR Prievidza

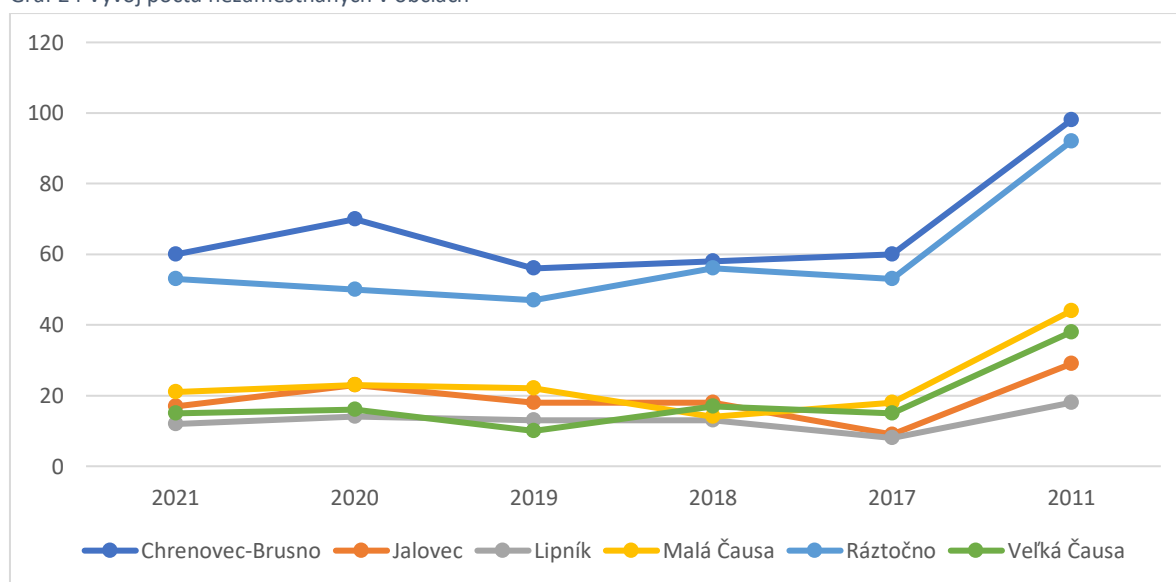
Tabuľka 11 Vývoj miery nezamestnanosti za okres Prievidza

Miera nezamestnanosti v %	2021	2020	2019	2018	2017
Slovenská republika	6,76	7,57	4,92	5,04	5,94
Trenčiansky kraj	4,28	5,39	3,20	2,93	3,53
Okres Prievidza	5,76	7,14	4,70	4,46	5,14

Zdroj: ŠÚ SR

Miera nezamestnanosti je ŠÚ SR vykazovaná na úrovni okresu. Za obce už mieru nezamestnanosti nespracováva. V rámci TSK je v okrese Prievidza dlhodobo najvyššia miera nezamestnanosti. V porovnaní s rokom 2020 má klesajúcu tendenciu. Predpokladáme, že miera nezamestnanosti v území je vyššia, nakoľko obyvateľov, ktorí sú so zdravotným postihnutím a poberateľmi čiastočných resp. plných invalidných dôchodkov sa často v evidencii ÚPSVaR neevidujú.

Graf 24 Vývoj počtu nezamestnaných v obciach

Zdroj: ŠÚ SR

Miera nezamestnanosti v okrese Prievidza je najvyššia v rámci Trenčianskeho samosprávneho kraja. Zároveň je nižšia, ako je na úrovni SR. V obciach Chrenovec- Brusno, Jalovec a Malá Čausa je väčší počet nezamastených žien ako mužov. V obciach Ráztočno a Veľká Čausa je pomer opačný a v obci Lipník je počet vyrovnaný.

Obce realizujú pre UoZ nástroje aktívnych opatrení na trhu práce, vytvárajú podmienky pre výkon aktivačných prác, dobrovoľníckych služieb ako aj výkon menších obecných služieb v zmysle Zákona o službách zamestnanosti.

1.1.13 OBČIANSKA VYBAVENOSŤ

Pod pojmom občianska vybavenosť rozumieme široký komplex zariadení a služieb, ktoré prispievajú v uspokojovaní potrieb občanov všetkých vekových kategórií.

Bývanie a domový fond

Bývanie je jednou zo základných potrieb obyvateľov. Podľa kvality bývania a dostupnosti môžeme hodnotiť životnú úroveň spoločnosti. Zodpovednosť za zabezpečenie bývania je v najväčšej miere na občanovi. V území handlovskej doliny prevláda bývanie v rodinných domoch (IBV), ktoré sú v súkromnom vlastníctve. V obciach Chrenovec-Brusno, Lipník, Ráztočno a Veľká Čausa sa nachádzajú aj bytové domy. V obci Ráztočno sú byty v správe Bytového družstva Ráztočno. Ostatné bytové domy sú v správe obcí. Pri prideľovaní bytov sa samosprávy riadia príslušným VZN.

Tabuľka 12 Bytový a domový fond v území podľa obcí

názov obce/ bývanie	byty/rodinné domy spolu	rodinné domy počet	byty v bytových domoch počet	obecné byty počet	priemerná podlahová plocha m ²	vodovod zo spoločného zdroja	vykurovanie plynom
Chrenovec-Brusno	513	455	30	11	111	505	426
Jalovec	207	205	0	0	114	155	129
Lipník	219	209	7	0	111	214	168
Malá Čausa	286	274	6	0	109	264	189
Ráztočno	543	442	42	0	103	512	299
Veľká Čausa	205	174	24	8	109	198	148
spolu:	1 973	1 759	109	19	109,38	1 848	1 359

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

Na základe prepočtov môžeme konštatovať, že priemerná obložnosť v obydliach dosahuje hodnotu 2,57. To znamená, že na jednu bytovú jednotku v území pripadá 2,57 obyvateľa pri priemernej rozlohe 42,71m²/obyvateľ. Priemerná podlahová plocha bytovej jednotky je najvyššia v obci Jalovec. V prepočte na veľkosť podlahovej plochy na obyvateľa v Ráztočne (45,02m²/obyvateľ) a najnižšia v obci Chrenovec-Brusno (40,95m²/obyvateľ). Najvyužívanejším zdrojom vykurovania je plyn. V území je 68,89% domácností vykurovaných plynom. Na spoločný zdroj pitnej vody je napojených 93,67% domácností. Najmenej domácností 74,79% napojených na spoločný vodovod je v obci Jalovec.

V území je jednou z obmedzujúcich podmienok pre rozvoj bývania absencia vhodných pozemkov na rozširovanie IBV. Ďalším limitom je vysoká cena pozemkov súkromných vlastníkov. Obec nemá nástroje na to, aby prinútila súkromných vlastníkov využívať ich vlastné pozemky na účely určené územným plánom.

Sociálne služby

Obce handlovskej doliny majú na riešenie sociálnej oblasti vytvorený Spoločný obecný úrad so sídlom v Handlovej.

Spoločný obec úrad v sociálnej oblasti zabezpečuje:

- agendu opatrovateľskej služby (koordinácia opatrovateľiek, terénna kontrola výkonu OS, šetrenia v teréne, tvorba podkladov k rozhodovacej činnosti)
- agendu odľahčovacej služby.

V sociálnej oblasti obce vo vlastnej réžii v zmysle Zákona č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov poskytujú a zabezpečujú:

- základné sociálne poradenstvo,
- opatrovateľskú službu – obce Chrenovec-Brusno, Jalovec a Ráztočno na jej výkon získali nenávratné finančné príspevky v rámci projektov,
- príspevky na tvorbu úspor pre dieťa s nariadenou ústavnou starostlivosťou, v detských domovoch na základe rozhodnutia súdu,
- pomoc pri osobnej starostlivosti o dieťa a podporu zosúladovania rodinného a pracovného života.

V obciach handlovskej doliny sa nenachádza žiadne sociálne zariadenie. V obci Veľká Čausa prebieha realizácia projektu zameraná na zriadenie Komunitného centra.

V prípade potreby zabezpečenia sociálnej služby pre obyvateľov obcí spolupracujú podľa druhu sociálnej služby s organizáciami v okolí:

Tabuľka 13 Prehľad subjektov, ktorých služby sú prioritne využívané v sociálnej oblasti

SENIORCENTRUM n.o.	Márie Krššákovej 1107/1, 97251 Handlová	Právnická osoba zriadená alebo založená obcou/mestom	Domov sociálnych služieb Zariadenie opatrovateľskej služby Denný stacionár Jedáleň
Centrum sociálnych služieb - Bôrik (CSS - Bôrik)	Žltá 319/25, 97213 Nitrianske Pravno	Právnická osoba zriadená alebo založená samosprávnym krajom	Domov sociálnych služieb Špecializované zariadenie Zariadenie podporovaného bývania
Centrum sociálnych služieb - DOMINO	Veterná ulica 259/11, 97101 Prievidza	Právnická osoba zriadená alebo založená samosprávnym krajom	Služby včasnej intervencie Špecializované zariadenie Domov sociálnych služieb
Jazmín n.o.	Ferka Nádaždyho 103/4, 97251 Handlová	Právnická osoba zriadená alebo založená obcou/mestom	Útulok
Mgr. Júlia Kozáková, Chrenovec-Brusno	Detské jasle Perinkovo, 367, 97232 Chrenovec- Brusno	Neverejný poskytovateľ	Zariadenie starostlivosti o deti do troch rokov veku dieťaťa
Senior centrum Svätej Kataríny, n. o.	SNP 72/26, 97251 Handlová	Neverejný poskytovateľ	Zariadenie pre seniorov
Sv. Lujza, n. o.	M. R. Štefánika 1135/29, 97251 Handlová	Neverejný poskytovateľ	Opatrovateľská služba Sociálne poradenstvo – základné Sociálne poradenstvo špecializované Požičiavanie pomôcok
Penzión Vilma	ul. SNP 55/22, 972 51 Handlová	Živnosť	Domov dôchodcov

Zdroj: https://www.tsk.sk/socialna-pomoc/poskytovatelia-socialnych-sluzieb-v-tsk.html?page_id=61719

Zdravotná starostlivosť

Poskytovanie zdravotnej starostlivosti je pre obyvateľov obcí handlovskej doliny zabezpečené v zdravotnom stredisku v obci Chrenovec-Brusno.

Zdravotnú starostlivosť poskytuje:

- praktická lekárka pre deti a dorast (zmluvná, neštátna),
- praktická lekárka pre dospelých (prostredníctvom Nemocnice s poliklinikou v Bojniciach),
- stomatológ(zmluvný, neštátny),
- dentálna hygiena.

Súčasťou objektu zdravotného strediska je lekáreň, ktorá zabezpečuje predaj liečiv a farmaceutických výrobkov. Na objekte zdravotného strediska je plánovaná rekonštrukcia v rámci projektu Vybudovanie centra integrovanej zdravotnej starostlivosti. Zámerom je vybudovanie nového zdravotného strediska, ktoré bude stáť na mieste hospodárskej budovy, ktorá sa nachádza pred súčasným zdravotným strediskom. Lekárov a zdravotnícky personál do nového zdravotného strediska má obec zazmluvnených. Vzhľadom na končiace programové obdobie je realizácia projektu za cca 1 mil. € ohrozená. Obec realizáciu zámeru pripravovala niekoľko rokov a vynaložila finančné prostriedky z rozpočtu obce na prípravu projektovej dokumentácie. Pre obyvateľov obcí bude predstavovať úspešná realizácia projektu zlepšenie a rozšírenie poskytovania zdravotnej starostlivosti.

V území je poskytovaná služba prostredníctvom agentúry domácej ošetrovateľskej starostlivosti ADOS – Mgr. Erika Budovičová. Je poskytovaná terénou formou v domácom prostredí pacienta.

Okrem toho nezisková organizácia SV. Lujza n.o. z Handlovej zabezpečuje zdravotnú starostlivosť prostredníctvom mobilného hospicu v odbore paliatívnej medicíny. Je vykonávaná ako návštevná služba lekára a sestry v domácom prostredí pacienta s nevyliciteľným ochorením a zomierajúceho pacienta.

V území sa nenachádzajú ambulancie odborných lekárov, preto sú obyvatelia odkázaní na dochádzanie do okolitých miest.

V meste Handlová je najviac odborných lekárov sústredených v Nemocnici AGEL – súkromný poskytovateľ zdravotnej starostlivosti. Lôžková časť nemocnice je zameraná na oddelenie dlhodobo chorých a DOS (Dom ošetrovateľskej starostlivosti). Odborní lekári poskytujú zdravotnú starostlivosť aj v meste Prievidza a Bojnice. Nemocnica s poliklinikou v Bojniciach je spádovou nemocnicou aj pre obyvateľov z územia.

V rámci dotazníkového prieskumu obyvatelia vyslovili nespokojnosť s dostupnosťou odbornej zdravotnej starostlivosti a oblasť zdravotnej starostlivosti zaradili medzi priority.

Školská infraštruktúra

Oblasť vzdelávania je v obciach zastúpená materskými a základnými školami ako aj elokovanými pracoviskami základnej umeleckej školy.

V zriaďovateľskej pôsobnosti obcí sú:

- ZŠ s MŠ v Ráztočne,
- ZŠ s MŠ Gašpara Drozda v Chrenovci – Brusne,
- MŠ v Jalovci
- MŠ v Lipníku,

- MŠ Malá Čausa,
- MŠ Veľká Čausa.

Tabuľka 14 Vývoj počtu žiakov ZŠ

	Školský rok 2020/2021				Školský rok 2021/2022			
	ZŠ s MŠ, Ráztočno		ZŠ G. Drozda s MŠ, CHB		ZŠ s MŠ, Ráztočno		ZŠ G. Drozda s MŠ, CHB	
	Počet tried	Počet žiakov	Počet tried	Počet žiakov	Počet tried	Počet žiakov	Počet tried	Počet žiakov
1. ročník		11	2	30		11	2	23
2. ročník		10	2	32		10	2	30
3. ročník		6	1	25		6	2	30
4. ročník		6	2	34		6	1	25
1. stupeň spolu		33	7	121		33	7	108
5. ročník		13	1	25		14	2	33
6. ročník		9	1	25		10	1	26
7. ročník		12	1	27		12	1	25
8. ročník		7	1	22		7	1	30
9. ročník		5	1	25		5	1	20
2. stupeň spolu		46	5	124		48	6	134
Spolu		79	12	245		81	13	242

Zdroj: <https://www.zssmsraztočno.sk/dokumenty/Spr%C3%A1va%20o%20VV%C4%8C%202021-2022.pdf>,
<https://zschrenovec.edupage.org/a/dokumenty-skoly>

Súčasťou základných škôl v Chrenovci-Brusne a Ráztočno sú školské kluby a školská jedáleň. V obciach Chrenovec-Brusno, Lipník, Malá Čausa a Ráztočno sú zriadené elokované pracoviská ako súčasť ZUŠ so sídlom Poštová 58, Handlová. Okrem uvedeného v obci Chrenovec-Brusno pôsobí Súkromná základná umelecká škola Fantastic.

Tabuľka 15 Vývoj počtu detí MŠ

obec / Šk.rok	Školský rok 2020/2021		Školský rok 2021/2022	
	Počet tried v MŠ	Počet detí	Počet tried v MŠ	Počet detí
Chrenovec-Brusno	nepredložené	nepredložené	nepredložené	nepredložené
Jalovec	nepredložené	nepredložené	nepredložené	nepredložené
Lipník	1	20	1	20
Malá Čausa	1	21	1	22
Ráztočno	nepredložené	nepredložené	nepredložené	nepredložené
Veľká Čausa	1	20	1	20

Zdroj: Informácia OcÚ

V obci Chrenovec-Brusno sa nachádza súkromná materská škola a jasle Perinkovo. V materskej škole sú vytvorené dve triedy. Kapacita je 40 detí. V rámci MŠ sú zriadené krúžky zamerané na výučbu angličtiny a futbalovú prípravku.

Stredné školstvo je sústredené v meste Handlová a okresnom meste Prievidza. Študenti z obcí využívajú aj vzdialenejšie stredné školy podľa vlastného výberu.

Vzdelávacie agentúry v území nepôsobia. Občania, ktorí majú záujem o ďalšie vzdelávanie využívajú ponuky vzdelávacích inštitúcií prevažne v okresnom meste Prievidza ako aj ponuky ÚPSVaR.

Bezpečnosť občanov

Je jedným z kritických faktorov regionálneho rozvoja. Patrí medzi základné predpoklady rozvoja spoločnosti a zároveň je citlivo vnímaná obyvateľmi. V oblasti bezpečnosti občanov má samospráva významné kompetencie a zároveň aj povinnosti. Jej povinnosti sú zakotvené v Zákone č.369/1990Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov. Okrem povinností zameraných na zabezpečenie verejného poriadku, bezpečnosť občanov a ochranu ich majetku plní samospráva aj preventívne opatrenia. Jedným z nástrojov na monitorovanie verejného poriadku a ochranu zdravia a majetku je kamerový systém. Obec Chrenovec – Brusno, Jalovec a Ráztočno majú čiastočne vybudovaný kamerový systém. V obciach Lipník, Malá Čausa a Veľká Čausa kamerový systém vybudovaný nie je. Kamerový systém v obciach monitoruje verejné priestranstvá a miesta so zvýšeným výskytom prejavov kriminality a vandalizmu. Zistené priestupky sú riešené na podnet samosprávy s príslušnými orgánmi verejnej moci.

Nástrojom na zvýšenie bezpečnosti v cestnej premávke je meranie rýchlosti na štátnej ceste, ktorá vedie stredom obcí. Merače rýchlosti sa nachádzajú v obci Chrenovec-Brusno (smer Prievidza) a Ráztočno (obojsmerné meranie). K zvýšeniu bezpečnosti v oblasti cestnej premávky prispieva budovanie chodníkov pri ceste, priechodov pre chodcov s dostatočným osvetlením, osvetlenie frekventovaných ako aj odľahlých častí obcí. Verejné osvetlenie vo všetkých obciach handlovskej doliny vyžaduje rekonštrukciu s prihliadnutím na zvýšenie úspor elektrickej energie. Ďalším bezpečnostným prvkom je verejný rozhlas. Okrem masového informovania verejnosti je základným lokálnym varovným systémom v prípade vzniku krízových situácií. Je vybudovaný vo všetkých obciach. Formy riešenia sú v obciach rôzne, riešenia prostredníctvom káblového vedenia (drôtový), bezdrôtové riešenie, resp. ich kombinácia. Verejné rozhlasové vyžadujú modernizáciu, prípadne komplexnú rekonštrukciu s prihliadnutím na potreby samosprávy a občanov ako aj technologický pokrok.

Žiadna z obcí handlovskej doliny nemá zriadenú obecnú políciu.

Kultúrna infraštruktúra

Základ kultúrnej infraštruktúry tvoria inštitúcie kultúry. Hlavnými inštitúciami v obciach sú kultúrne domy. V obciach handlovskej doliny má samostatný objekt kultúrneho domu len obec Ráztočno. V obci Chrenovec- Brusno sa kultúrny dom nenachádza. Jeho funkciu plní Miestne kultúrne stredisko. V obci Jalovec, Lipník, Malá Čausa a Veľká Čausa je súčasťou objektu obecného úradu. Objekty prešli rekonštrukciou v predchádzajúcom období. Okrem podujatí organizovaných obcou ich môžu využívať obyvatelia na rodinné posedenia rôzneho charakteru ako aj spolky a združenia pôsobiace v obci.

V obciach handlovskej doliny sa nenachádzajú kiná, divadlá, múzeá, hvezdárne ani galérie. Obyvatelia v prípade záujmu využívajú služby kultúrnych inštitúcií v meste Handlová, okresnom meste Prievidza, resp. vzdialenejších centrách kultúry.

Obce Chrenovec-Brusno, Ráztočno a Veľká Čausa majú zriadené obecné knižnice, ktoré fungujú v obmedzenom režime, tzn. neposkytujú služby vypožičiavanie literatúry denne. Obyvatelia majú možnosť využívať služby mestskej knižnice v Handlovej ako aj Hornonitrianskej knižnice v Prievidzi.

Za súčasť kultúrnej infraštruktúry považujeme aj jej aktérov. V obciach pôsobia spolky a združenia. V spolupráci s obcou sú nositeľmi podujatí, zachovávaní a šírenia zvykov a tradícií,

remesiel a taktiež klubovej a záujmovej činnosti. V každej z obcí majú spolky vyčlenené priestory, kde sa môžu stretávať. Prevádzkové náklady na klubovú činnosť hradia samosprávy.

Tabuľka 16 Zoznam spolkov a združení so sídlom v území

Názov	Právna forma	Sídlo	IČO
ZO OZ pracovníkov školstva a vedy pri ZŠ G. Drozda s MŠ v Chrenovci - Brusne, okr. Prievidza	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Chrenovec-Brusno 395, 972 32 Chrenovec-Brusno	42278350
Detský svet PERINKOVO	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	398, 972 32 Chrenovec-Brusno	51249910
Združenie na podporu ľudských zdrojov na strednom Slovensku	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Chrenovec 437, 972 32 Chrenovec-Brusno	45745277
Freemap Slovakia	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	972 32 Chrenovec-Brusno - Chrenovec 351	42173639
Hornonitrianske združenie pre šírenie a ochranu tradičnej a ľudovej kultúry Chrenovec	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	972 32 Chrenovec-Brusno 512	14225620
Spolok bývalých urbárikov obce Brusno	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Chrenovec - Brusno 0, Chrenovec-Brusno	48420000
Kynologický klub Chrenovec-Brusno	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	OcÚ, 1, 972 32 Chrenovec-Brusno	50136836
Poľovnícke združenie Háje	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Chrenovec-Brusno 542, 972 32 Chrenovec-Brusno	42022495
Žiar	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	972 32 Chrenovec-Brusno - Chrenovec 367	42024803
Obecný futbalový klub Slávia Chrenovec-Brusno	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Chrenovec-Brusno 376, 972 32 Chrenovec-Brusno	36123234
Rodičovské združenie pri Základnej škole Gašpara Drozda s materskou školou v Chrenovci - Brusne	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Chrenovec - Brusno 395, 972 32 Chrenovec-Brusno	37920073
Základná organizácia 13 Jednoty dôchodcov Chrenovec - Brusno	Organizačná jednotka	972 32 Chrenovec-Brusno 244	8970190389
Dobrovoľný hasičský zbor	Organizačná jednotka	972 32 Chrenovec-Brusno	neuvedené
Združenie užívateľov skupinového vodovodu	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	SNP 106/102, 972 31 Jalovec	52108139
Poľovnícky spolok HRABOVEC	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Mlynská 617/22, 972 31 Jalovec	45771260
Urbársky spolok Jalovec pozemkové spoločenstvo	Pozemkové spoločenstvo	Mlynská 636 97231 Jalovec	17061440
TJ Požiarnik Jalovec	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Tajovského 602/75, 972 31 Jalovec	625205
ZO JDS Jalovec	Organizačná jednotka	Tajovského 584, 972 31 Jalovec	8970193246
Klub turistov Prameň Lipník	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	972 32 Lipník 192	31939724

Otvor oči	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	972 32 Lipník 129	37916505
JAZDECKÝ KLUB ALMUS, občianske združenie	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	972 32 Lipník 97	42285470
Dobrovoľný hasičský zbor Lipník	Organizačná jednotka	972 32 Lipník 36	1774741909
Jazdecký Klub Linda	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	971 01 Malá Čausa 316	50235737
Telovýchovná jednota Družstevník Malá Čausa	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Zdenko Pastucha, Malá Čausa 185, 971 01 Malá Čausa	37920103
Urbárske spoločenstvo Malá Čausa	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Malá Čausa 0, 0 Malá Čausa	48463931
Turistický klub Mača	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	971 01 Malá Čausa 71	52301893
Rodičovské združenie pri Materskej škole Malá Čausa	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	971 01 Malá Čausa 1	54266904
Oblasťné združenie chovateľov poštových holubov Prievidza	Organizačná jednotka	971 01 Malá Čausa 26	317908520042
Pomoc veriteľom	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Handlovská 486/62, 972 31 Ráztočno	42022991
Futbalový klub Hajskala Ráztočno	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Športová 369/38, 972 31 Ráztočno	17067561
Klub chovateľov málopočetných plemien psův	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Hôrky 160/31, 972 31 Ráztočno	42142202
REGIONÁLNA ROZVOJOVÁ AGENTÚRA - NANOMAX	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Jalovská 124, 972 31 Ráztočno	37919041
Spolok "CONDRIENA"	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Kpt. Nálepku 213/32, 972 31 Ráztočno	37915410
Občianske združenie pre rozvoj cestovného ruchu v regióne Ráztočno - Remata	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Morovniarska 464/1, 972 31 Ráztočno	37915754
TENISOVÝ KLUB Hôrky	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Hôrky 547/64, 972 31 Ráztočno	42374308
Bójka	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Morovniarska 399/35, 972 31 Ráztočno	53819578
Urbársky spolok Ráztočno	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Ráztočno , 0 Ráztočno	48476676
Jazdecký klub Navaho	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Handlovská 259, 972 31 Ráztočno	42145368
Dobrovoľný hasičský zbor Ráztočno	Organizačná jednotka	Morovniarska 464/1, 972 31 Ráztočno	1774741914
ZO JDS Ráztočno	Organizačná jednotka	972 31 Ráztočno 454	8970193244
SRRZ - RZ pri Základnej škole s materskou školou	Organizačná jednotka	Komenského 428/43, 972 31 Ráztočno	173196170815

Združenie obcí Handlovskej doliny	Združenie obcí	Morovniarska 464/1, 972 31 Ráztočno	37917773
Centrum vzdelávania Pallas	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	971 01 Veľká Čausa 97	42023688
SABINKINE pokROKY	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	971 01 Veľká Čausa 217	51249987
Urbársky spolok Veľká Čausa	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	Veľká Čausa 0, 0 Veľká Čausa	48424013
Miestna telovýchovná jednota Veľká Čausa	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	971 01 Veľká Čausa 7	17058198
OZ Víťazstvo	Občianske združenie, odborová organizácia a organizácia zamestnávateľov	971 01 Veľká Čausa 210	51253160
Základná organizácia Jednoty dôchodcov, Veľká Čausa	Organizačná jednotka	Veľká Čausa 150, 971 01 Veľká Čausa	8970190458

Zdroj: <https://www.minv.sk/?register-mimovladnych-neziskovych-organizacij>

Okrem inštitucionalizovaných občianskych združení, spolkov a zväzov pôsobia v obciach Ráztočno FS Bazalička a v obci Veľká Čausa FS Dúbravka. Subjekty nemajú samostatnú právnu subjektivitu.

Kultúrne pamiatky a pamätihodnosti sú súčasťou kultúrnej infraštruktúry. Ich popis uvádzame pri charakteristike obcí. Zároveň tvoria súčasť ponuky produktov cestovného ruchu.

Podujatia sú ďalšou zložkou kultúrnej infraštruktúry. Obce organizujú v spolupráci so spolkami, členmi kultúrnych komisií, zamestnancami ako aj dobrovoľníkmi množstvo tematických kultúrnych podujatí. Podujatia sú väčšinou tradičné, nové podujatia vznikajú len sporadicky. Snahou organizátorov je zlepšovať kvalitu podujatí, aby v čo najväčšej miere uspokojili občanov.

Okrem podujatí v obciach Združenie obcí Handlovskej doliny organizuje každoročne mikroregionálne podujatia, do ktorých sa aktívne zapájajú predstavitelia samospráv z územia. Najvýznamnejšími a tradičnými podujatiami sú Handlovské kahančky, Vynikajúci pedagóg a Benefičná kapustnica. Zámerom ZOHD je obnoviť tradičné podujatie Haluškové slávnosti.

Verejné priestranstvá

Pre obyvateľov v obciach sú k dispozícii verejné priestranstvá, ktoré môžu byť využívané na rôzne účely. Zákon 369/1990 Zb. Zákon o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov považuje za verejné priestranstvo ulicu, námestie, park, trhovisko a iný priestor prístupný verejnosti bez obmedzenia, ktorý bez ohľadu na vlastnícke vzťahy slúži na všeobecné užívanie, ak osobitný zákon neustanovuje inak (napr. Zákon o miestnych daniach a poplatkoch ...).

V obciach handlovskej doliny sú vybudované oddychové zóny, ktoré sú v prevažnej miere situované v blízkosti obecných úradov. Najväčšie investície na ich vybudovanie boli spojené so získaním finančných prostriedkov na revitalizáciu územia po povodniach v obciach Chrenovec – Brusno, Jalovec, Malá Čausa, Ráztočno a Veľká Čausa. Obec Chrenovec-Brusno a Veľká Čausa vybudovali na verejných

priestranstvách vodozádržné opatrenia, ktoré okrem iného pozitívne ovplyvňujú kvalitu životného prostredia.

Súčasťou vybudovaných oddychových zón je verejná zeleň, ktorej údržbu zabezpečujú samosprávy z rozpočtu obce. Snahou samospráv je získať zdroje na budovanie ďalších oddychových zón a parkov ako aj modernizáciu a dobudovávanie pôvodne vybudovaných priestranstiev.

V obciach Chrenovec-Brusno, Ráztočno a Veľká Čausa je vybudované malé trhovisko. Na príležitostný predaj je využívaný zväčša priestor pred OcÚ ako aj priestory kultúrnych domov.

Za verejné priestranstvo môžeme považovať aj cintorín, ktorý sa nachádza v každej obci. V obci Chrenovec – Brusno je cintorín v časti Chrenovec a aj v časti Brusno. Súčasťou sú domy smútku vo vlastníctve samospráv. V obci Veľká Čausa plní funkciu domu smútku kaplnka.

Športová infraštruktúra

Vo všetkých obciach handlovskej doliny sú vybudované futbalové ihriská, ktorých údržbu zabezpečujú samosprávy, resp. v spolupráci s dobrovoľníkmi. V obciach Chrenovec – Brusno, Jalovec, Malá Čausa, Ráztočno a Veľká Čausa je súčasťou futbalového areálu aj zázemie. Obce Malá Čausa a Ráztočno majú vybudovanú zastrešenú tribúnu.

V rámci projektov zameraných na revitalizáciu územia po povodniach boli v obciach Chrenovec – Brusno, Jalovec, Ráztočno a Veľká Čausa vybudované športové zariadenia s workoutovými prvkami a destké ihriská na verejných priestranstvách. V obci Malá Čausa bolo vybudované detské ihrisko v blízkom okolí obecného úradu. Obec Lipník má detské ihrisko vybudované čiastočne. Všetky obce majú vybudované detské ihriská, ktoré sú súčasťou areálov MŠ a ZŠ. Súkromné detské ihrisko spojené s gazdovským dvorom sa nachádza v rekreačnom stredisku Remata areál Okrasné rybníky.

Ďalšie športové vyžitie ponúka Horský hotel Remata, v ktorom je vybudovaný vonkajší krytý bazén.

V obci Jalovec a Ráztočno je v zimnom období prístupné pre verejnosť klzisko. Zámerom samospráv je športovú infraštruktúru postupne rozširovať, modernizovať a dobudovávať.

Najväčší potenciál pre rozvoj športovej infraštruktúry má Remata, ktorá je predurčená na adrenalínové športy pre všetky vekové kategórie.

Ďalšie možnosti, ktoré sú využiteľné na športové vyžitie uvádzame v časti cestovný ruch.

Infraštruktúra cestovného ruchu

Cestovný ruch je považovaný za prierezové odvetvie, ktoré zasahuje do oblasti hospodárstva, priemyslu, obchodu, služieb, kultúry, športu, financií, životného prostredia, zamestnanosti a ďalších. Je oblasťou, ktorá v rámci EÚ prispieva k hospodárskemu a sociálnemu rozvoju, prispieva k tvorbe pracovných miest hlavne vo vidieckych oblastiach. Je taktiež jednou z príležitostí pre rozvoj územia handlovskej doliny. V oblasti cestovného ruchu sa orientujeme na širšie územie ako obec. Úlohou obcí je podporovať primárnu ponuku cestového ruchu a úlohou podnikateľského sektora je sekundárna ponuka.

Pešia turistika (množstvo značkových aj neznačkových turistických chodníkov). Medzi turisticky najvyhľadávanejšie lokality patrí rekreačné stredisko Remata, ako východiskové miesto pre mnohé

turistické trasy pohorím Žiar (Turistický chodník E8 – Cesta hrdinov SNP – červená farba), v priľahlom území pohoria Vtáčnik sa nachádza viacero značených turistických trás (žltá farba – Prievidzský okruh, Prievidza – Veľký Grič, zelená trasa: Prievidza – Malý Grič - Handlová – Horná Štubňa, Ponitrianska magistrála s východiskovým bodom v Handlovej), na ktoré sa napájajú neznačené chodníky z katastrov obcí handlovskej doliny.²¹

Značené turistické trasy v území:

- zelená značka : Sedlo pod Vysokou (902 m) 1:55 hod.
 Tri studničky (617 m) 1:00 hod.
- žltá značka : Bralova skala (862 m)

Náučný chodník je vybudovaný na Remate a vedie smerom do Ráztočna cez Bralovú skalú. Prechádza dvomi geomorfologickými celkami Kremnické vrchy a Žiar. Dĺžka je 8,5km s prevýšením 475,6m a 12-timi zastávkami, na ktorých sa nachádzajú náučné tabule s informáciami o prírodných danostiach, faune a flóre. Náučný chodník vybudovala obec Ráztočno v spolupráci s Doc. RNDr. Janou Vojtekovou, PhD.. Ďalší náučný chodník sa nachádza v obci Chrenovec- Brusno, ktorý vedie k pieskovým guliam. Zámerom samospráv je náučné chodníky rozširovať a vzájomne prepájať.

Poľovníctvo, hubárstvo v katastrálnych územiach obcí Chrenovec-Brusno, Jalovec, Lipník, Malá Čausa, Ráztočno, Veľká Čausa.

Možnosť kúpania ponúka rekreačnom stredisku Horský hotel Remata.

Rybolov ponúkajú Okrasné rybníky Remata je pre tých, ktorí nevlastnia potrebné povolenia ani vybavenie.

Jazdectvo na koňoch umožňuje jazdecký klub Navaho Remata a Klub Almus v Lipníku.

Cykloturistika - Cykloturistické trasy nadväzujú na radiály aj v rámci širšieho regiónu hornej Nitry:

Bojnický cyklokruh (celková dĺžka 162 km) s úsekom na území mikroregiónu v horskom teréne:
Handlová-Ráztočno-Jalovec-Chrenovec-Malá Čausa-Brezany (20 km)

Ďalšie cyklotrasy:

Handlová-Remata-Sklené (10 km)

Handlová-Veľká Lehôtka (8 km)

Handlová-Stanište (7 km)

Zámerom Združenia obcí Handlovskej doliny je vybudovanie cyklotrasy/cyklochodníka popri toku Handlovky z mesta Handlová až po Prievidzu. Zámer bol predložený TSK v rámci spoločných zámeroch územia, avšak nie je v jeho prioritách na najbližšie obdobie.

Horolezectvo a skalolezectvo – sú využívané Bralová skala a Hájska skala.

Najväčší rozvojový potenciál má rekreačné stredisko Remata. Územie je predurčené na rozvoj adrenalinových atrakcií a športov pre všetky vekové kategórie. Združenie obcí Handlovskej doliny rozpracovalo zámer rozvoja tohto územia s prihliadnutím na potreby verejnosti ako aj aktivity súkromného sektora. V predchádzajúcom období bola Remata spájaná prioritne so zimným športom a rekreáciou. Pod vplyvom klimatických zmien prestala plniť úlohu lyžiarskeho strediska, ktorého súčasťou bolo aj zameranie na telesne a zdravotne postihnutých športovcov.

²¹ Stratégia trvalo udržateľného rozvoja Združenia obcí Handlovskej doliny)

Ubytovacie zariadenia

Na základe štatistických údajov môžeme konštatovať, že sa v okrese Prievidza nachádza cca 31,2% ubytovacích zariadení v rámci TSK, čo je najviac v rámci kraja. Taktiež je v rámci okresu najvyšší počet návštevníkov 30,4% , pričom prevládajú domáci nad zahraničnými návštevníkmi. Priemerný počet prenocovaní domácich návštevníkov je 4,5dní. Výhodou územia handlovskej doliny je blízkosť známych Bojníc. Možnosťou do budúcnosti je vzájomné prehĺbenie spolupráce všetkých zainteresovaných subjektov a vytvorenie spoločnej ponuky pre návštevníkov tak, aby sa zvýšil počet prenocovaní.

Najviac ubytovacích kapacít je sústredených v rekreačnej oblasti Remata. Turisti a návštevníci môžu využiť služby rôznych typov zariadení od ubytovania v súkromí cez turistické ubytovne po horský hotel.

Chrenovec-Brusno

Exercičný dom – Misonári Matky Božej Lasaletskej – Dom Saletínov – Chrenovec-Brusno 274, kapacita ubytovania 30 lôžok, s prístelkami 40 lôžok)

Ráztočno – časť Remata

Horský hotel Remata – Remata,
Rodinné apartmánové domy Horský hotel Remata
Turistická ubytovňa Horský hotel Remata
Penzión Ski TMG – Remata
Chata STPŠ – Remata
Turistická ubytovňa Poniklec
Chata Horec – Remata
Chata Stanište – Remata
Chata urbárskeho spoločenstva – Ráztočno,

Veľká Čausa

Koliba Pacho – Veľká Čausa 184,
Camp pri Kolibe Pacho

Pohostinstvá, reštauračné a stravovacie zariadenia

Chrenovec – Brusno

Bar Hasák – Chrenovec – Brusno 407
JUMBY BAR – Chrenovec – Brusno 410

Lipník

Vináreň Lipníček – Lipník 95

Malá Čausa

Makovická Monika - Hostinec, Malá Čausa 82
Posedenie u Čuča, Malá Čausa 174

Ráztočno

Kebab Krokodíl – Handlovska 245

Pizzéria VAŠA MAŠA – Handlovská 245
Pohostinstvo Krokodíl – Handlovská 245
Pohostinstvo ESO – Handlovská 469
Horský hotel Remata – Remata,
Reštaurácia Poniklec – Remata,
Okrasné rybníky- Remata

Veľká Čausa

Pizzéria MIRA – Veľká Čausa 131
Reštaurácia Koliba Pacho – Veľká Čausa 184

Maloobchodné prevádzky – potraviny

COOP Jednota Brusno
COOP Jednota Jalovec
COOP Jednota Lipník
COOP Jednota Malá Čausa
COOP Jednota Ráztočno
COOP Jednota Veľká Čausa

V území handlovskej doliny sa nenachádzajú pobočky bankových inštitúcií. Taktiež sa v území nenachádza žiadny bankomat. Obyvatelia sú odkázaní na využívanie finančných služieb v meste Handlová alebo v okresnom meste Prievidza.

Administratíva a ostatné zariadenia občianskej vybavenosti

Administratíva je v obciach handlovskej doliny reprezentovaná obecným úradom, ktorý sa nachádza v každej obci. Obecný úrad je výkonným orgánom obecného zastupiteľstva a starostu, zložený zo zamestnancov obce. Obecný úrad nemá právnu subjektivitu, vykonáva odborné, administratívne a organizačné práce súvisiace splnením úloh samosprávy obce. Pôsobnosť je špecifikovaná Zákonom č.369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov.

Obec Chrenovec-Brusno plní funkciu matriky pre všetky obce. Budovy obecných úradov prešli rekonštrukciou v predchádzajúcom období. V obciach Chrenovec-Brusno, Ráztočno a Veľká Čausa bola rekonštrukcia objektu podmienená znížením energetickej náročnosti budovy. V obciach Jalovec, Lipník a Malá Čausa boli objekty zrekonštruované z Programu rozvoja vidieka SR a rozpočtov samospráv.

Budovy obecných úradov nie sú bezbariérové, priestory kancelárií sa nachádzajú na poschodí, čo komplikuje situáciu hlavne marginalizovaným skupinám. Samosprávy by mali pri rekonštrukcii objektov dbať na potreby týchto skupín obyvateľstva.

V každej z obcí handlovskej doliny je vybudovaná hasičská zbrojnica. Všetky objekty prešli rekonštrukciou. V obci Ráztočno je hasičská zbrojnica zrekonštruovaná čiastočne. V obci Malá Čausa je objekt hasičskej zbrojnice samostatne stojaci, v ostatných obciach je súčasťou objektov obecných úradov a kultúrnych domov. V obciach pôsobia dobrovoľné hasičské zbory, ktoré disponujú potrebnou technikou na výkon svojich úloh.

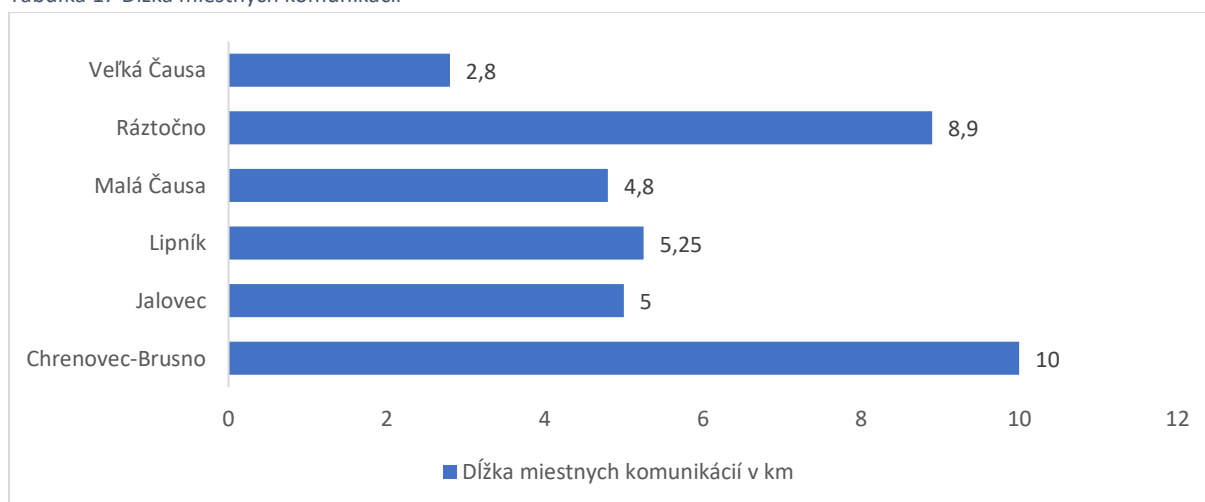
1.1.14 TECHNICKÁ INFRAŠTRUKTÚRA A ŽIVOTNÉ PROSTREDIE

Cestná doprava

V území handlovskej doliny zohráva cestná doprava významnú úlohu. Územím prechádza cesta I/9 (Brno- Drietoma-Trenčín-Prievidza-Žiar nad Hronom). Pôvodne bola označovaná ako I/50, ktorá bola rozdelená na tri samostatné cesty. Je označovaná E572 s celkovou dĺžkou 101 km. Plní hlavnú zbernú funkciu, avšak silný tranzitný pruh jej dáva rýchlostnú funkciu. V obci Jalovec a Ráztočno je štvorpruhová.

Pátorný systém dopĺňujú zberná komunikácia prechádzajúca Brusnom v úseku Brusno – Veľká Čausa triedy B-2 a miestne komunikácie obslužné t.j. triedy C-1 tepnové (m.k. Lipník – Chrenovec), triedy C-2 prístupové a D-1 kľudové ulice. Malá Čausa je napojená na cestu I/9 cestou III / 05069. ²²

Tabuľka 17 Dĺžka miestnych komunikácií

Zdroj: Evidencia OcÚ

Územie handlovskej doliny nie je napojené na diaľničnú sieť ani sieť rýchlostných komunikácií. Dlhodobu plánovanú výstavbu R2 a R3 nie sú zaradené v prioritách výstavby do roku 2028 až 2030. pritom dobudovanie cestnej infraštruktúry by malo byť jednou z priorit v rámci transformácie regiónu. Pre rozvoj územia a prílev investícií je dopravná dostupnosť kľúčová.

V obciach handlovskej doliny je okrem individuálnej dopravy využívaná prímestská autobusová doprava, ktorú zabezpečuje SAD Prievidza. Autobusové zastávky sú v prevažnej miere situované na štátnej ceste. Najkomplikovanejšia autobusová doprava je do obce Malá Čausa. Autobusová stanica sa v území nenachádza, pre cestujúcich sú k dispozícii len autobusové zastávky, ktoré z časti prešli rekonštrukciou.

Železničná doprava

Územím handlovskej doliny vedie jednokoľajová trať č. TU 2912, ktorá zabezpečuje osobnú a nákladnú železničnú prepravu. Má regionálny charakter. Je vedená paralelne so štátnou cestou I/9 a

²² Stratégia trvalo udržateľného rozvoja Združenia obcí Handlovskej doliny

riekou Handlovkou cez intravilán uvedených obcí. Železničná trať je vedená z Prievidze do Handlovej. Železničná trakcia je motorová, dlhodobu stabilizovaná, s elektrifikáciou trate sa nepočíta. Obyvatelia obcí môžu využívať nástupné miesta železničnej stanice Chrenovec, zastávky Jalovec a Ráztočno, ktoré zabezpečujú služby pre cestujúcu verejnosť. Okrem služieb pre verejnosť plnia stanice funkciu nakládky a vykládky materiálu. Signalizačné železničné znamenie je vybudované len na železničnom prechode do obce Malá Čausa a v obci Ráztočno.

Statická a pešia doprava

Statická doprava je v obciach riešená primárne garážami a prístreškami pri rodinných domoch, parkovaním pri okrajoch komunikácií a verejnými parkoviskami, ktoré sa nachádzajú pri verejných objektoch a priestranstvách. Parkovacie plochy sú nepostačujúce hlavne v čase konania sa rôznych podujatí, akcií a pod. Parkovanie v obciach pri okrajoch komunikácií je komplikované aj z dôvodu ich šírky a nárastu počtu osobných automobilov v domácnostiach. Parkovanie osobných automobilov na miestnych komunikáciách spôsobuje problémy pri zabezpečení služieb pre občanov ako aj odstraňovaní rôznych druhov porúch.

Pešie komunikácie sú samostatné spevnené plochy vedené pozdĺž komunikácií, prípadne vo forme zjazdových chodníkov. Chodníky v obciach absentujú, nachádzajú sa zväčša len pri štátnej ceste. Absencia chodníkov nepriaznivo ovplyvňuje bezpečnosť chodcov ako účastníkov cestnej premávky. Chodníky pre peších boli dobudované v obciach Chrenovec-Brusno, Jalovec a Ráztočno v rámci revitalizácie verejných priestranstiev po povodniach.

Okrem chodníkov peší využívajú na prechod aj lávky. Väčšina lávok je v nevyhovujúcom stave. Zrekonštruované boli mosty a časť lávok v obciach Chrenovec-Brusno, Jalovec, Malá Čausa a Ráztočno. V obci Chrenovec-Brusno bol zrekonštruovaný podchod, ktorý využívajú hlavne obyvatelia na prechod cez štátnu cestu. V ostatných obciach sa podchod nenachádza.

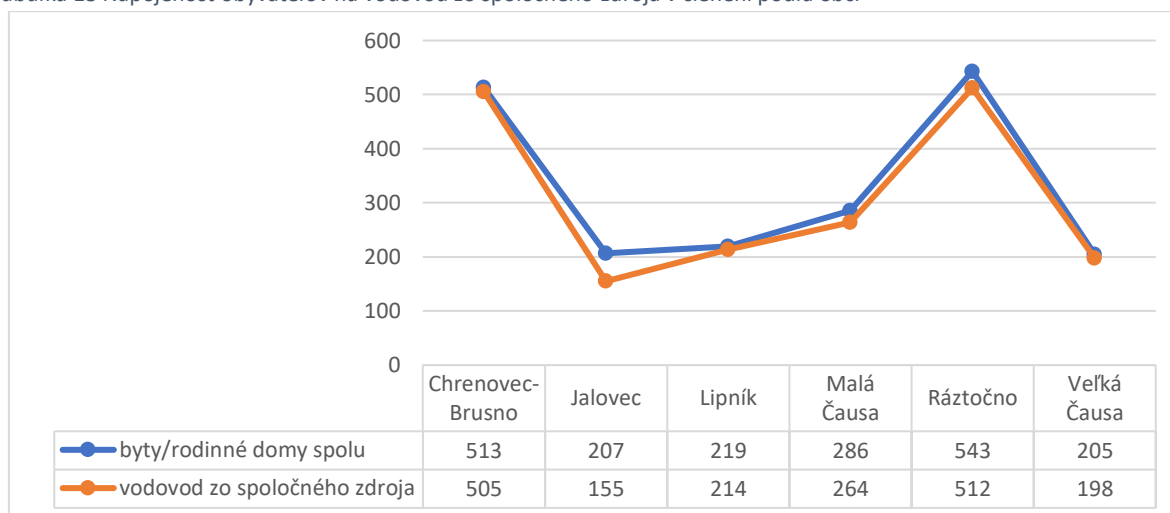
Zásobovanie obyvateľov pitnou vodou

Územie obcí handlovskej doliny spadá do čiastkového povodia rieky Handlovky, ktoré je súčasťou povodia rieky Nitry (4-21-11) a spolu s ním patrí k hlavnému povodiu rieky Váh. Západná časť územia obcí Veľká Čausa a Malá Čausa je dotknutá pásom ochrany prírodných liečivých zdrojov II. a III. stupňa termálnych vôd v Bojniciach. Významnejšie vodohospodársky chránené územie (CHVO - chránená vodohospodárska oblasť) sa v hodnotenom území nenachádza. Riešené územie nespadá do citlivých oblastí v zmysle ochrany vodných útvarov povrchových vôd, tzn. katastrálne územia obcí nie sú zaradené medzi zraniteľné oblasti v zmysle Nariadenia vlády č. 617/2004 Z.z., ktorým sa ustanovujú citlivé oblasti a zraniteľné oblasti. K vodohospodársky chráneným patrí pramenná časť rieky Handlovky (4-21-11-036) v úseku od prameňa po mesto Handlová ako vodohospodársky významný tok z dôvodu významných odberov pre priemysel. Ako chránený vodárenský tok nie je zaradený žiadny tok z riešeného územia. Významnejšie prírodné minerálne vody sa v riešenom území nevyskytujú.

Zásobovanie obyvateľstva pitnou vodou je zabezpečované prostredníctvom Prievidzského skupinového vodovodu (SKV), pre ktorý sú využívané aj zdroje mimo územia okresu, a to z povodia Turca - zdroje podzemnej vody v Polerieke (45 l/s) a odbermi z vodnej nádrže Turček (200-230 l/s), nakoľko pôvodné zásoby podzemných vôd boli poškodené ťažbou uhlia. Zo zdrojov pitnej vody v území majú význam pre zásobovanie obyvateľstva zdroje podzemnej vody v Ráztočne, v Jalovci lokalita

Tepličky.²³ Vodohospodársku vybavenosť územia dopĺňa vybudovaný vodojem v Ráztočne, ktorý kumuluje vodu pre zásobovanie obyvateľstva časti okresu Prievidza už od 30-tych rokov 20. storočia.
²⁴ Na vodovodnú sieť je napojených 93,67% domácností.

Tabuľka 18 Napojenosť obyvateľov na vodovod zo spoločného zdroja v členení podľa obcí

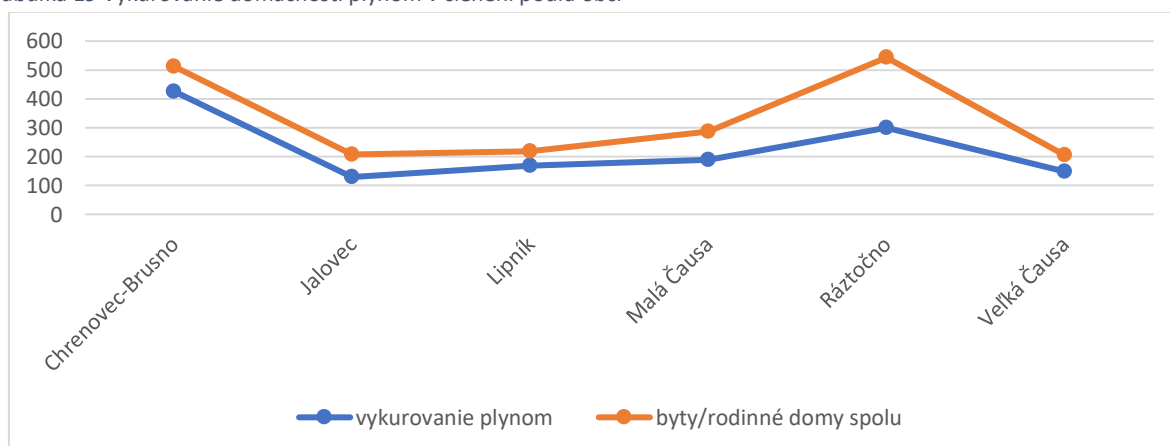
Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

Najmenej napojených domácností zo spoločného zdroja je v obci Jalovec. Obyvatelia sú napojení na skupinový vodovod, ktorého prevádzkovanie zabezpečuje občianske združenie.

Zásobovanie obyvateľov plynom

Zemný plyn tvorí v území dôležitú energetickú základňu. Územím vedie medzištátny plynovod, ktorý je v správe SPP a.s.. V súčasnosti je vo väčšine obcí možnosť napojenia domácností na plynovodnú sieť. Ukončenú plynifikáciu majú všetky obce handlovskej doliny. Plyn tvorí hlavnú zložku vykurovania domácností.

Tabuľka 19 Vykurovanie domácností plynom v členení podľa obcí

Zdroj: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 www.scitanie.sk, vlastné spracovanie

²³ Stratégia trvalo udržateľného rozvoja Združenia obcí Handlovskej doliny

²⁴ Charakteristika verejných vodovodov podľa akciových spoločností

Vykurovanie domácností plynom využíva v obciach Chrenovec-Brusno 83%, Jalovec 62% ,Lipník 76%, Malá Čausa 66% Ráztočno je 55% , Veľká Čausa 72%.

Alternatívnym zdrojom tepla v týchto obciach je elektrická energia ale aj návrat ku klasickým zdrojom ako je drevo, najmä v podhorských obciach, ktorých obyvatelia čoraz častejšie budú nahrádzať nové média, najmä z ekonomických dôvodov.

Vítaným príkladom ochrany ovzdušia je využívanie alternatívnych, resp. obnoviteľných zdrojov energie napr. vykurovanie drevnou peletou, biomasou, využívanie slnečnej energie a pod.

Zásobovanie obyvateľstva elektrickou energiou

Zdrojom elektrickej energie v okrese Prievidza je tepelná elektrárňa v Zemianskych Kostolnoch. Jej rozvádzanie zabezpečuje elektrická stanica v Bystričanoch prostredníctvom diaľkových liniek 220 kV (Križovany, Sučany, Považská Bystrica), linky 110 kV slúžia pre zásobovanie územia Hornej Nitry. Rozvodné vedenia vysokého napätia sú zásobované elektrickou energiou z rozvodnej stanice 110/22 kV – Handlová vzdušnými linkami VN – 22 kV, ktoré napájajú distribučnú sieť transformačných staníc. Počet transformačných staníc v území je závislý od potreby elektrickej energie. Samosprávy realizujú postupne opatrenia, ktoré prispievajú k jej zníženiu. Okrem samospráv realizujú opatrenia aj domácnosti hlavne v podobe inštalácií solárnych elektrární a zabezpečujú si výrobu vlastnej elektrickej energie. Inštalácia vyžaduje vysoké primárne náklady, avšak domácnosti majú možnosť využívať rôzne druhy dotácií.

Odvádzanie a čistenie odpadových vôd

V oblasti odvádzania odpadových vôd na území obcí prevláda dlhodobo nepriaznivý stav. Žiadna z obcí nemá vybudovanú verejnú kanalizáciu obce.

V rámci rozvoja bývania a výstavby IBV riešia obyvatelia odvádzanie odpadových vôd prioritne do individuálnych čističiek.

Väčšia časť obyvateľov obcí má vybudované žumpy a septiky. Na základe zmeny zákona o vodách, je prevádzkovateľ žumpy povinný predložiť obci resp. orgánu štátnej správy potvrdenie o odvoze do čistiarne odpadových vôd najviac za obdobie 2 rokov.

Obce Chrenovec – Brusno, Lipník a Veľká Čausa majú vybudovanú ČOV pri bytovkách.

V obci Jalovec je čistenie odpadových vôd realizované pre materskú škôlku a budovu obecného úradu v spoločnej ČOV.

Obec Ráztočno rieši čistenie odpadových vôd čiastkovými ČOV v štyroch lokalitách obce. ČOV pre 42 bytov v bytovkách, ČOV pre základnú školu, ČOV pre predajňu potravín a ČOV v rekreačnej oblasti Remata s napojením odpadových vôd z horského hotela REMATA.

Doterajšie riešenie problematiky odpadových vôd v obciach nie je dostatočné. Odpadové vody sú v prevažnej miere zachytávané v žumpách, alebo sú vypúšťané cez septiky, ale aj priamo výustami do povrchových vôd. Súčasný stav má negatívny dopad na životné prostredie.

Túto problematiku riešia dlhodobo starostovia obcí. Zámerom Stredoslovenskej vodárenskej spoločnosti je vybudovať verejnú kanalizáciu v obciach handlovskej doliny, ktoré boli zaradené do aglomerácie Chrenovec-Brusno okrem obce Malá Čausa. Vybudovanie trás kanalizácie v obciach by malo byť ukončené do 10/2023. Hlavným zdrojom financovania sú prostriedky získané v rámci operačného programu Kvalita životného prostredia. V rámci projektu Aglomerácia Chrenovec - Brusno – kanalizácia, je žiadateľom Stredoslovenská vodárenská spoločnosť, a.s.. Schválená výška príspevku je

15 397 701,75 €. Celková dĺžka vybudovanej kanalizácie bude 34,141km s 88,55% napojenosťou obyvateľov na kanalizačnú sieť.

V obciach je vybudovaná dažďová kanalizácia, ktorá je technicky zastaralá. Obec Chrenovec-Brusno a Veľká Čausa v rámci projektov riešia vodozádržné opatrenia na zadržiavanie vody v krajine pri verejných budovách.

Ovzdušie

Na Hornej Nitre je najviac poškodenou zložkou. Najväčší podiel na znečistení ovzdušia má používanie technológií pri výrobe elektrickej energie, tepla a chemických látok ako aj automobilová doprava. Ďalším zdrojom znečistenia je vykurovanie domácností a nízka kvalita palivových zdrojov. najčastejším zdrojom vykurovania je plyn a uhlie. Pri spaľovaní uhlia vzniká oxid uhlíčitý spolu s premenlivým množstvom oxidu siričitého. Na základe chemickej reakcie s vodou vzniká kyselina siričitá, ktorá reaguje s vodnou parou a výsledkom vplyvu sú kyslé dažde. Produkcia oxidu siričitého vykazuje klesajúcu tendenciu počas celého sledovaného obdobia. Za roky 2021 a 2020 ŠU SR nemá zverejnené údaje o produkcii znečisťujúcich látok. Výrazný nárast nastal pri produkcii oxidu uhoľnatého, čo spôsobuje pravdepodobne priemyselná výroba vrátane a spôsob vykurovania domácností.

Tabuľka 20 Hlavné znečisťujúce látky v ovzduší

	Tuhé emisie v t	Oxid siričitý v t	Oxid uhoľnatý v t	Oxid dusíka v t
2019	1 097,10	1 214,30	4 565,40	1 883,50
2018	210	2 694,10	698	1 253,60
2017	271,7	6 901,60	842,4	1 833,10
2016	341,5	6 176,50	1 248,60	1 932,80
2015	744,3	46 791,50	754,1	3 958,10
2014	534,5	24 729,00	771,3	3 409,70

Zdroj: ŠÚ SR, 2021

Územie Hornej Nitry patrí k najznečistenejším oblastiam v rámci Slovenska. V rámci Trenčianskeho kraja okres Prievidza vysoko prevyšuje namerané hodnoty znečisťujúcich látok v ovzduší ostatné okresy. Ovplyvňujúcim faktorom je aj slabá vetrateľnosť a málo veterných dní v celej kotline.

Znečistené ovzdušie má negatívny vplyv na zdravie obyvateľstva. Najviac ľudí s onkologickým ochorením je práve na Hornej Nitre. K ďalším rozšíreným ochoreniam súvisiacim so stavom životného prostredia patria respiračné a kardiovaskulárne ochorenia, ochorenia krvotvorby a alergií.

Povrchové vody

Územie mikroregiónu leží v povodí rieky Nitry, ktoré je čiastkovým povodím Váhu. Je súčasťou základného povodia 4-21-11, ktoré sa rozprestiera od prameňa rieky Nitry až po ústie Bebravy v riečnom kilometri 98,5. Mikroregión odvodňuje potok Handlovka, ktorý preteká Handlovskou kotlinou. Záujmovým územím preteká potok v riečnych kilometroch 24-13 rkm. Celková plocha povodia Handlovky je 176 km². Potok má ľavostranné prítoky (Račí potok, Morovnianský potok, Jalovský potok s prítokom Jelení potok) a pravostranné prítoky (Mlynský potok, Hraničný potok, Hrabovský potok, potok Kolárová, potok Strhanec, potok Lipníček a Čausianky potok).

Hlavné parametre potoka Handlovka: celková dĺžka riečnej siete 32 km, hustota riečnej siete v povodí je 0,95 km/km², dĺžka hlavného toku potoka Handlovka je 32 km a sklon toku je 15 ‰.

Povrchové vody mikroregiónu patria do povodia rieky Nitry, ktorá je čiastkovým povodím Váhu. Tok Handlovka a jeho povodia sú orientované v smere severozápad-juhovýchod, majú pretiahnutý perovitý tvar.

Základnými bilančnými charakteristikami povodia sú zrážky a odtok. Mimoriadny úhrn zrážok a prietok boli na Handlovke zaznamenané len v roku 2010, kedy dosiahli úroveň 1 000 – ročnej vody. Najväčším potenciálnym znečisťovateľom povrchových vôd územia sú podniky energetického priemyslu a banícka činnosť. Závažnosť z podnikov priamo ohrozuje vodný potenciál v Handlovej kotline a transportom i povodie Nitry. Na kvalitu vody taktiež vplýva aj nevybudovaná kanalizácia v obciach a ČOV v Handlovej.

Podzemné vody

Územie Handlovej kotliny je patrí medzi málo zvodnené. Zo severnej časti pohoria Vtáčnik sú zdevastované ťažbou uhlia.

V území majú význam pre zásobovanie obyvateľstva zdroje podzemnej vody v Ráztočnej, v Jalovci lokalita Tepličky a v blízkej Handlovej lokalita Mlynská dolina.

Tabuľka 21 Najvýznamnejšie zdroje podzemnej vody

Por. č.	Katastrálne územie	Názov, označenie vodného zdroja	Druh zdroja (prameň, studňa, vrt)	Výdatnosť[l.s ⁻¹]	
				min.	max.
Povodie Nitry					
1	Ráztočno	Ráztočno	P	8,5	21,25
2	Jalovec	Tepličky	P	3,75	10,60
3	Handlová	Mlynská dolina 1	P	3,5	13,20
4	Handlová	Mlynská dolina 2	P	0,25	7,20

Zdroj: Hydroekologický plán povodia Nitry, 2000

Kvalita podzemných vôd podľa STN 75 7111 "Pitná voda" je sledovaná pre hydrogeologický rajón QN 067 riečne náplavy Nitry od Prievidze po Nové Zámky, na území mikroregiónu, ktorý patrí do hydrogeologického rajónu P-G 063 a V 086 sa nevyskytujú žiadne vrty základnej siete SHMÚ. Najbližšie vrty základnej siete SHMÚ vzhľadom na záujmové územie sa nachádzajú v rajóne QN 067 riečne náplavy Nitry vrty č. 225290 Prievidza - Necpaly a č. 225390 Prievidza – letisko. V uvedených vrtoch sa pri chemických analýzach zistili nadlimitné hodnoty Fe_{celk} (katióny železa), NH₄⁺ (amóniové katióny) a As (arén). V rajóne V 082 Turčianska kotlina a mezozoikum Veľkej Fatry sa nachádza vrt č.111039 Turček KV-15A, ktorý reprezentuje podzemné vody kvartérnych náplavov Turca a jeho prítokov, ktoré dotujú oblasť handlovej doliny. V dôsledku relatívne malej zvodnenosti podložia záujmového územia je krytie potreby pitnej vody územia väčšinou zo zdrojov mimo povodia vonkajším prevodom pitnej vody z povodia Turca. V katastrálnych územiach obcí sa nachádzajú pramene: Tepličky, Bralský,

Ráztočno. Do územia zasahujú ochranné pásma vodných zdrojov: Stanište a Pri Lespe (do k.ú. Veľkej Čause), Ližkanová (do k.ú. Chrenovec-Brusno).²⁵

Pôda

Pôdne typy zastúpené v území podľa (Kramáreková, 1992):

Surová pôda (Litosol) - Surová pôda typická silikátová - pôdny typ sa viaže na kyslé silikátové horniny. Vyskytuje sa ojedinele na kremencových horninách v pohorí Žiar.

Litozem (rankrová pôda) - Litozem kambizemná (rankrová pôda hnedá) - v pôdnom profile má vytvorený slabší horizont vnútropôdneho zvetrávania. Vyznačuje sa vysokým obsahom skeletu. Viaže sa na maličké plôšky v oblasti Jelenieho vrchu južne od Chrenovca.

Rendziny - sú pomerne rozšírené pôdy v území. Vyvinuli sa na slienito-vápencových a dolomitických horninách.

Rendzina typická - má pomerne vyvinutý pôdny horizont. Hĺbka pôdy sa pohybuje od plytkej až po hlbokú. Vyskytuje sa na oblasti Drieňovho vrchu, Rematy a veľkého územia v pohorí Žiar. V oblasti Ráztočna sú pôdy plytké, piesočnatohlinité.

Kambizem (hnedá lesná pôda) - vytvára sa výlučne na silikátových horninách. Vo forme kyslej pôdy sa vyskytuje vo vyšších polohách pohoria Žiar.

Kambizem typická - je pomerne silno rozšírený pôdny typ. Viaže sa na okraj Prievidzskej kotliny.

Kambizem oglejená - pedogenetický proces podmieňuje povrchové zamokrenie. Vyskytuje sa na hlavnom hrebeni Žiaru na ťažších zvetralinách kryštalinika.

Kambizem ilimerická - vytvorila sa na horninách s väčšou eolickou prímесou, viaže sa na okrajové polohy Handlovskej kotliny.

Luvizem (ilimerizovaná pôda) - vyznačuje sa procesom ilimerizácie. Vyskytuje sa na hlbších neogénnych substrátoch prikrýtych sprašoidným materiálom.

Luvizem pseudoglejová - sú to hlboké pôdy, ílovitohlinité v oblasti Malej Čause.

Fluvizem (nivná pôda) - Fluvizem typická nekarbonátová. Vyskytuje sa v rovinatom teréne fluvialnej nivy Handlovky. Substrát tvoria mladé holocénne naplaveniny.

V území sa nevyskytujú černice, pseudogleje a podzoly. Podľa **zrnitostnej triedy** sú v riešenom území zastúpené pôdy: *piesčité, piesčito-hlinité, hlinité a ílovito-hlinité*.

Podľa **kamenitosti (štrkovitosti)** pôdy mikroregiónu patria do kategórie neskeletnaté až slabo kamenité (0-20%) a stredne kamenitých (20-50%).

²⁵ Stratégia trvalo udržateľného rozvoja Združenia obcí Handlovskej doliny

Iné vlastnosti pôd

Obsah humusu (Bielek, 2002) je v Handlovskej kotline prevažne stredný s percentom zastúpenia 1,8-2,3%, v okolí Ráztočna a Rematy prevláda nízky obsah humusu (menej ako 8,8%). Vysoký podiel humusu sa nachádza v okolí Handlovej a v severozápadnej časti kotliny v nive Handlovky.

Priepustnosť a retenčná schopnosť pôd (Cambel, Rehák, 2002): Priepustnosť je na väčšine územia stredná, retenčná schopnosť sa líši. Retenčná schopnosť v hornatinných a vysočinných častiach pohorí Vtáčnik a Žiar je stredná, stredne veľká a veľká retenčná schopnosť je vo vrchovine predhoria Vtáčnika a Žiaru a v kotlinovej časti územia.

Pôdna reakcia (Čurlík, Štefčík, 2002) sa mení v kotline od Handlovej zo stredne kyslej (pH = 5,5 – 6,0) po neutrálnu (pH = 6,5 – 7,3). V celkoch Žiar, Vtáčnik a Kremnické vrchy prevláda silno kyslá až veľmi silno kyslá (pH = 5,5 – 4,5) pôdna reakcia. ²⁶

Odpady

Obecné zastupiteľstvá v súlade s § 6 ods. 1 a podľa § 11 ods.4 zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov a v súlade so zákonom č. 582/2004 Z.z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov schválili Všeobecne záväzné nariadenie o miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady pre občanov. V zmysle zákona č. 79/2015 Z.z. o odpadoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov obec vedie a uchováva evidenciu o druhoch a množstve odpadov, o ich zhodnotení a zneškodňovaní.

Riešenie odpadového hospodárstva je o obciach realizované na základe dodávateľsko - odberateľských zmlúv prostredníctvom spoločností, ktoré vykonávajú činnosti v oblasti odpadového hospodárstva. Vo všetkých obciach najviac služieb v oblasti odpadového hospodárstva zabezpečuje spoločnosť HATER s.r.o.

Tabuľka 22 Odpady v členení po obciach

obec	počet obyvateľov 2021	miera vytriedenia v %		celkové množstvo odpadu v t		celkové množstvo zrecyklovaného odpadu v t		výška poplatku v €		náklady v €	
		2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022
Chrenovec-Brusno	1385	48,50	49,04	375,47	351,38	neuvedené	neuvedené	21,00	21,00	25 127,00	26 703,00
Jalovec	565	44,21	36,33	161,89	138,96	81,40	50,26	20,00	25,00	18 086,00	15 276,00
Lipník	572	35,54	50,25	227,76	198,43	80,93	99,92	25,00	25,00	18 352,42	24 282,89
Malá Čausa	709	37,65	46,08	178,57	155,64	67,23	71,72	20,00	20,00	13 604,98	15 476,36
Ráztočno	1237	44,26	49,18	502,05	444,38	221,14	218,54	21,00	21,00	30 339,00	25 254,00
Veľká Čausa	532	31,39	44,36	164,31	180,11	51,57	79,92	20,00	20,00	11 558,28	11 950,13

Zdroj: Informácia z OcÚ

Na základe získaných údajov z obcí môžeme konštatovať, že v jednotlivých obciach klesá množstvo vyprodukovaného odpadu na obyvateľa. V roku 2021 na úrovni SR každý občan vyprodukoval v priemere 497kg, pričom na úrovni územia bolo vyprodukovaných v priemere 322kg na obyvateľa. Najmenšie množstvo odpadu 251,9kg na obyvateľa bolo vyprodukované v obci Malá Čausa a najväčšie množstvo odpadu 405,9kg na obyvateľa v obci Ráztočno. Obce realizujú projekty zamerané

²⁶ Stratégia trvalo udržateľného rozvoja Združenia obcí Handlovskej doliny

na riešenie problematiky odpadov. V obci Chrenovec – Brusno a Ráztočno bola z fondov EÚ vybudovaná malá kompostáreň vrátane technológií na spracovanie hmoty a techniky. Hlavným zámerom v rámci projektov je zhodnocovanie biologicky rozložiteľných odpadov, čím sa znížia náklady na zber a zvoz odpadov. Spracovaný výsledný produkt používajú obce pri údržbe verejnej zelene. Obyvateľom obcí handlovskej doliny bolo do domácností a na verejné priestranstvá distribuovaných 1 880ks kompostérov, v ktorých vedú spracovať biologicky rozložiteľný odpad. Tým, že je zabezpečené nakladanie s biologicky rozložiteľným odpadom v mieste jeho vzniku, nevznikajú náklady na jeho zvoz a likvidáciu.

V oblasti odpadového hospodárstva sa v handlovskej doline nerealizuje systematické vzdelávanie všetkých vekových kategórií, ani nie je vytvorený systematický motivačný systém. Obyvatelia obcí sú motivovaní pri odovzdávaní papiera, kde za odovzdané množstvo dostávajú od zberovej spoločnosti náhradu v podobe papierových výrobkov podľa množstva odovzdaného odpadu.

Problémom v obciach, hlavne v ich odľahlejších častiach je vytváranie čiernych skládok prevažne s drobným stavebným, veľkoobjemným ale aj elektroodpadom. Následne musia samosprávy zabezpečovať ich likvidáciu z rozpočtov obcí.

2 ANALÝZA VONKAJŠIEHO PROSTREDIA

Jednou z analýz vonkajšieho prostredia je analýza PESTLE, ktorá sleduje, aký vplyv majú politické, ekonomické, sociálne, technologické, legislatívne a environmentálne faktory pôsobiace na vyššej ako miestnej úrovni, ale miestny rozvoj ovplyvňujú. Vonkajšie prostredie samosprávy z územia ovplyvniť nevedia.

V roku 2020 – 2021 všetky oblasti života najviac ovplyvnila svetová pandémia spojená so šírením vírusu SARS CoV 2. Pandémia COVID – 19 je najväčšou ekonomickou krízou ako aj krízou zdravotníctva, trhu práce a humanitárnej pomoci. Zasiahla 170 štátov, ktoré zaznamenali výrazný pokles hospodárskeho rastu. Poukázala tiež na neudržateľnosť modelu fungovania svetovej ekonomiky, ktorá je orientovaná na dosahovanie maximálneho zisku. Poukázala na potrebu hľadania možností ochrany života a zdravia, boja proti chudobe ako aj realizáciu opatrení na zlepšenie kvality životného prostredia. Zároveň sa stala príležitosťou na hľadanie nových technologických možností, vznik videokonferencií, rozšírenie možností on – line priestoru, podpora práce z domu, elektronický obchod, digitalizácia aj rozvoj robotiky. Podnikateľské subjekty hľadali spôsoby rozšírenia poskytovaných služieb, aby zmiernili negatívne dopady pandémie.

Územie handlovskej doliny je súčasťou okresu Prievidza. Tvorí ho 52 sídiel, z toho 4 zo štatútom mesta. Na území prievidzského okresu jestvuje 5 mikroregionálnych združení (Združenie obcí Handlovskej doliny, OZ Žiar, OZ Hornonitrie, Magura – Strážov a Medzihorie). Obce handlovskej doliny sú spolu s mestom Handlová zakladateľmi Združenia obcí Handlovskej doliny a OZ Žiar. Ich cieľom je hlavne iniciovanie a koordinácia strategických a rozvojových aktivít v území. Združenie obcí Handlovskej doliny (ZOHD) vzniklo v roku 2004 a má sídlo v Ráztočne, zahŕňa 7 obcí (1 so štatútom mesta). ZOHD bolo v meste Handlová prevádzkovateľom Turisticko – informačnej kancelárie a Informačného centra, ktoré primárne využívali obyvatelia územia ako miesto prvého kontaktu ako aj turisti a návštevníci. Spolu s mestom Handlová majú samosprávy vytvorený Spoločný obecný úrad na riešenie oblastí školstva, stavebnej činnosti a sociálnych služieb.

OZ Žiar združuje 17 obcí a je výsledkom verejno – súkromného partnerstva, ktoré sa vyprofilovalo počas spracovávaní Integrovannej stratégie rozvoja územia OZ Žiar v rámci prístupu LEADER.

Okrem uvedených združení má pre obce význam členstvo v Združení miest a obcí Hornej Nitry, Združení miest a obcí Slovenska a pre mesto v Únii miest Slovenska.

Administratívnym centrom pre obyvateľov územia je okresné mesto Prievidza. Je aj centrom služieb, obchodu, pracovných príležitostí, zdravotnej starostlivosti a sídlom štátnej správy.

Potenciál pre rozvoj územia handlovskej doliny má mesto Bojnice, ktoré je strediskom cestovného ruchu na Hornej Nitre. Podpora vzájomnej spolupráce by bola prínosom na oboch stranách. Územie handlovskej doliny spolu s mestom Handlová môže vhodným spôsobom doplniť potrebu turistov a návštevníkov tak, aby v území zotrvali čo najdlhšie.

Pozitívne ovplyvniť rozvoj územia môže realizácia Stratégie rozvoja územia OZ Žiar, ktorá je ďalším finančným nástrojom. V rámci nej je podpora smerovaná na oblasť poľnohospodárstva, mladých farmárov a malých fariem, mikro a malých podnikov a samospráv. Rozvoj informačných technológií je prínosom pre rozvoj kvality výroby a služieb, zefektívňovanie práce a vytvára priestor pre

nové formy podnikania. Na druhej strane zvyšuje mieru nezamestnanosti, pretože dochádza k náhrade pracovnej sily za stroje a mechanizmy.

Z regionálneho hľadiska je potrebné brať do úvahy aj limity, problémy, rozvojové potenciály a výzvy Trenčianskeho samosprávneho kraja.

TSK má prirodzený potenciál rozvoja cestovného ruchu vzhľadom na koncentráciu kultúrnych a historických atraktivít, prírodných zaujímavostí, jedinečných území, vodných nádrží, tradícií a zvykov, liečivých prameňov spojených s kúpeľníctvom, množstvom kultúrnych a spoločenských podujatí, hlavným lákadlom je Bojnický zámok a národná zoologická záhrada. Výhodou je jeho prihraničná poloha a výhodné geografické umiestnenie v rámci Slovenska. V oblasti rozvoja cyklodopravy TSK územie handlovskej doliny zaraďuje na posledné miesta.

TSK ako aj okres Prievidza vykazuje nepriaznivý demografický vývoj, zvyšuje sa vek seniorov, obyvateľstvo starne. Prognózy ukazujú, že sa TSK stane najmenším krajom čo do počtu obyvateľov. Zmeny v demografickej štruktúre nie sú problémom územia, okresu, kraja, ale problémom celospoločenským. Nepriaznivo faktor ovplyvňuje aj odchod mladých ľudí do zahraničia, kde majú lepšie platové podmienky ako na Slovensku.

Cezhraničná spolupráca

Obec Chrenovec – Brusno využíva možnosti cezhraničnej spolupráce. Dlhodobým partnerom je mesto Loštice z Českej republiky.

Cezhraničná spolupráca je využívaná aj na úrovni OZ Žiar, ktoré spolupracuje s MAS Horní Pomoraví z Českej republiky.